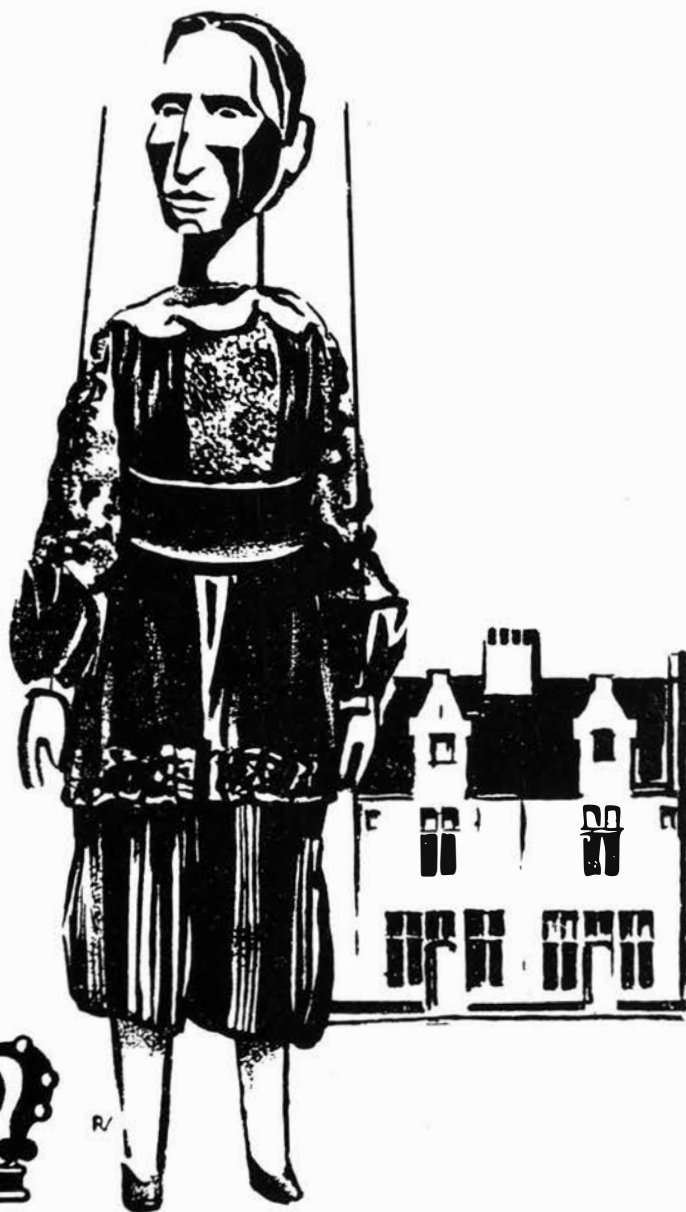

driemaandelijks tijdschrift
voor volkskunde

OOSTVLAAMSE ZANTEN

LXI - 1987 - 1

KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN V.Z.W.

De Bond geeft «Oostvlaamse Zanten» uit, schrijft ten laste van zijn Alfons de Cockfonds tweejaarlijks een prijsvraag uit, organiseert voordrachten, tentoonstellingen, studievergaderingen, kolloquia aan de R.U.G., is in 1968 gestart met een Kantwerkstersklub Sint-Katelijne die kursussen in kantwerk verzorgt.

Lidmaatschap : 400 F gewoon lid - 150 F gezinslid (zonder tijdschrift)
350 F derde leeftijd
B.T.W. inbegrepen 550 F kantwerksters(ers) - 600 F beschermlid
1.200 steunend lid - 500 F bibliotheken, verenigingen, boekhandel
600 F buitenland

Postrekening nr. 000-0096946-43 van de Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, 9000 Gent.

Beheerraad: voorzitter R. van der Linden, ondervoorzitters G. Weze en L. Hoste; sekretaris/penningmeester L. Beyens; leden M. Broeckhove, P. de Groote, M. De Puydt, J. de Vriendt, A. Eloy, S. Godfroid, R. Haeseryn, H. Pintelon, R. Ruys, E. Samain-Ouvrein, F. Van Bost, R. Van de Walle.

Kantwerkstersklub Sint-Katelijne: voorzitter G. Weze; lesgeefsters: J. De Schrijver, M.J. De Smet, F. Devriese-Langerock, K. De Wit, B. Goeminne, H. Pintelon, A. Valcke, C. Vernaeve, H. Verniers-De Bruycker, M. Viaene.

Beheerskommissie bibliotheek: bibliotekaris A. Eloy, archivaris F. Van Bost; leden R. Haeseryn, L. Hoste, R. Ruys, R. van der Linden, R. Van de Walle. Openingsuren: woensdag 14-17 u. en zaterdag 10-12 u. Gesloten van 15 juli tot 15 augustus en op zaterdag vóór feestdagen.

Beheerskommissie Museum voor Volkskunde Gent: De Bond beheert het Museum met vertegenwoordigers van de Bond en het Stadsbestuur. Voorzitter G. Weze; ondervoorzitter R. Haeseryn; conservator R. Van de Walle; sekretaris-penningmeester M. De Puydt; leden L. Beyens, M. Broeckhove, J. De Vriendt, A. Eloy, R. Ruys, E. Samain-Ouvrein, Fr. Van Bost, R. van der Linden. Stadsafgevaardigden: L. Hoste, A. Vanhove, A. Wyffels.

UITGAVEN

Verkrijgbaar, verzendingskosten inbegrepen, door overschrijving op prk. 000-0096946-43 van de Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, Kraanlei 65, 9000 Gent.

1. OOSTVLAAMSE ZANTEN, 400 BF per Jrg.; los nr. (tot 1984) 100 BF, vanaf 1985: 150 BF; Jaarboek 1945: 150 BF; Inhoudstafel op OVZ Jrg. 1-25: 60 BF; idem jrg. 26-35: 50 BF.
2. ANDELHOF E. Excellente Kronyke van de Brahmisten (teerlingspel), 61 blz., 80 BF.
3. BAERT M. Ikonografische studie v. 19e-eeuwse litografische adres- en reclamekaarten i.v.m. metaalwaren, 33 blz., ill., 100 BF.
4. BROECKHOVE M. De wonderdokter Drieske Nijpers uit Sint-Gillis-Waas, 94 blz., ill., 350 BF.
5. BROECKHOVE M. Het weer voor morgen, 76 blz., ill., 190 BF.
6. DAEM M. Votiefschilderijen en Mirakelboek van Kapelletje Schreiboorn te Gent, 142 blz., ill. vierkleurendruk, kwarto, 1950 BF.
7. DAUWEJ. De Kruisboogschutters van St.-Joris te Lebbeke (1377-1796), 185 blz., ill. 530 BF.
8. DE COSTER F. A. Hendrickx, toneelschrijver. Bloemlezing, 44 blz., ill., 60 BF.
9. DE VUYST J. Het Sterrelied in het gebied van Dender en Schelde, 175 blz., muz., 300 BF.
10. DEWULF M. Bargoens te Sint-Niklaas, 127 blz., ill., 350 BF.
11. ELOY A. De Schoorsteenveger. Een terreinverkenning, 120 blz., ill. vierkleurendruk, 350 BF.
12. GELBER L. Kinderzang uit Zwijnaarde, 32 blz., muz., 100 BF.
13. In Memoriam Adolf Woedstad 1867-1941, 52 blz., ill. 80 BF.
14. RUYSS R. Veer en veerdienst in Oost-Vlaanderen, 191 blz., ill., 350 BF.
15. VAN DEN DOOREN V. Leven en Streven van Abraham Hans, 60 blz., ill., 150 BF.
16. VAN DER LINDEN R. Ernest Van den Driessche, schilder van ons volksleven, 32 blz., ill., 120 BF.

Een tachtigtal uitverkochte uitgaven kunt U raadplegen in de Bibliotheek van de Bond.

Ill. op de kaft: 't Spelleke van de Folklore is het vermaarde huispoppentheater van het Museum voor Volkskunde te Gent. Naar Exlibris L. Hoste, ontwerp RV.

OOSTVLAAMSE ZANTEN

DRIEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE

ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN
van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen
en van het internationaal studiekomitee voor ommevangsreuzen

Redactie : Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B-9620 Zottegem
Maurits Broeckhove, Marcel Daem, Erik Demoen, Arnold Eloy, René Haeserijn,
Marc Jacobs, Roeland Van de Walle

Ruil en Recensiedienst : Arnold Eloy, Bibliotheek, Kraanlei 65, B-9000 Gent.

Alle stortingen op postrek. nr. 000-0096946-43, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

Prijs : 150 F

INHOUD

G. VANSCHOENBEEK. Al zijn wij zwakke vrouwen... Een vrouwenstaking in 1907	3
W.L. BRAEKMAN. "Den Aap in zijn Kot": nieuw rekapitulerend lied	13
A.G. HOMBLE(†). Het bier in de volksgeneeskunde (<i>Deel 2</i>)	19
H. VANNOPPEN. Streekdrachten in O.VL.: het Land van Nevele	31
L. GELBER. Louis Doms zingt en vertelt. (<i>Deel 1</i>)	43

Zoeken en zanten

P. Vlieghe. "De schapen versteken" en "Deisteren".	56
--	----

Bondsleven

Derde Volks- en heemkundige boekenbeurs voor Vlaanderen: BEVEREN-WAAS Kasteel Cortewalle 5 APRIL 1987	(ingesloten folder)
Prijs ALFONS DE COCK 1988	2

Boekbesprekingen

R. van der LINDEN. Reuzen in Vlaanderen. Volksleven van vijf eeuwen. <i>M. Daem</i>	57
C. GOOSSENS. Bij ons in 't dorp. Landelijk leven in Vlaanderen een halve eeuw geleden. <i>R. van der Linden</i>	59
Patershol Gent binnenste buiten. <i>M. Daem</i>	12
Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente. <i>H. Boone</i>	61
Op zoek naar de fiffertraditie in het Vlaamse land.	61
E.F. SUHR en R. WEINKAUFF. Revolte im Kasperhaus. Dokumenten und Bildern zum Poppentheater. <i>L. Hoste</i>	63

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met de steun van het Stadsbestuur van Gent, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en IPPA.

PRIJS ALFONS DE COCK 1988

Art. 1 De Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen (K.B.O.V.) schrijft voor 1988 een ALFONS DE COCK - prijsvraag uit ter bevordering van het onderzoek en de studie van het volksleven in Vlaanderen.

Art. 2 Alle nog niet uitgegeven studies komen in aanmerking, die tenminste 80 bladzijden (DIN-formaat, minimum 30 regels per bladzijde) omvatten, **over een onderwerp dat in het volkskundig plan Hoffmann-Krayer kan worden ondergebracht** (o.a. materiële volkskultuur, beroepen, zeden en gebruiken, sociale en rechterlijke volkskunde, volksgeneeskunde, volksliteratuur, religieuze volkskunde, volksmuziek) handelen en over een deel of het geheel van Vlaanderen betreffen, eventueel met vergelijking met andere gebieden. Het werk moet voorzien zijn van een wetenschappelijk apparaat (bronnenvermelding of bronnenuitgave, zegspersonen, ikonografisch materiaal, enz.) en een aangepaste bibliografie. Licentieverhandelingen dienen in herwerkte vorm te worden ingediend.

Art. 3 De in het Nederlands gestelde manuskripten moeten in drie exemplaren **vóór 15 januari 1988** worden ingediend op het sekretariaat van de K.B.O.V.: Kraanlei 65, 9000 Gent.

Art. 5 en 6 De prijs bestaat uit een diploma en een geldbedrag van 20.000 BF.

De jury kan eventueel een aanmoedingspremie toekennen als ze oordeelt dat geen der ingezonden werken in aanmerking komt voor de prijs.

Art. 7 De K.B.O.V. behoudt zich het recht voor de werken, binnen drie jaar na hun bekroning, uit te geven, zo dit financieel doenbaar is.

Het volledige vernieuwde algemeen reglement van de ALFONS DE COCKPRIJS kan worden aangevraagd op bovenvermeld sekretariaatsadres.

AL ZIJN WIJ ZWAKKE VROUWEN...

Een vrouwenstaking in 1907 op het Zuidvlaamse platteland.

*Al zijn wij zwakke vrouwen
Geen dwang kan ons vermoeien
"Voor het heil van onze zonen
"Zal het vrouwenfront nu groeien".*

Italiaans strijdlied, in een
vertaling van Wannes Vandevelde.

Stakingen, een symptoom van de industriële samenleving?

Wanneer we het fenomeen "staking" beschouwen, brengen we het vlug in relatie tot het ontstaan en de evolutie van de industriële samenleving. Uit de sociale geschiedenis van de laatste twee eeuwen is dit fenomeen inderdaad niet weg te denken, en men hoeft geen gauchist te zijn om in de staking - de direkte vorm van arbeidersstrijd, de oervorm van arbeidersbeweging - één der voornaamste drijfkrachten in de sociale evolutie van onze samenleving te zien. Sommige auteurs noemen zelfs "la grève, phénomène de civilisation"(1).

Een overzicht bieden van de wetenschappelijke literatuur betreffende dit onderwerp zou buiten het bestek van deze korte bijdrage gaan. In het zog van de Amerikaanse historici Shorter en Tilly en de Franse Michèle Perrot e.a.(2) heeft het historisch stakingsonderzoek ook de Belgische wetenschappelijke seminaries tot activiteit aangespoord. Voor wat betreft Oost-Vlaanderen is uiteindelijk vooral de Gentse kanaalzone bestudeerd, in een reeks licentieverhandelingen o.l.v. wijlen Professor Jan Dhondt en zijn opvolger Professor Herman Balthazar(3). De meeste van deze studies bestuderen de staking in haar rekurrente verschijningsvorm, in haar hoofdvorm, als industrieel arbeidsconflict. Het meer of minder voorkomen van stakingen wordt gezien in functie van de groei en de uitbouw van syndikale organisaties. De staking gedeit het best in een specifiek industrieel milieu: de concentratie van massa's arbeiders in grote fabrieken en werkplaatsen verhoogt de mogelijkheid tot staken, industriearbeiders zullen vlugger, meer en met meer succes in actie gaan dan ambachtsslui, bedrijven met een hoog percentage mannelijke werknemers eerder dan specifieke vrouwenbedrijven, geschoolde, beter betaalde arbeiders eerder dan laag- of ongeschoolde uitzendkrachten, stedelijke arbeiders eerder dan hun kollega's op de buiten, enz...

Zonder afbreuk te willen doen aan de wetenschappelijke diepgang en het nut van deze onderzoeken, meen ik toch dat in deze studie van historische rekurrenties te weinig aandacht wordt geschonken aan de spreekwoordelijke uitzonderingen die de regel bevestigen.

Bij opzoekingen in het Rijksarchief te Beveren-Waas stootte ik onlangs op het (Rijkswacht)verslag van een staking van handschoenstiksters te Sint-Maria-Oudenhove in 1907. Dit feit leek mij origineel en belangwekkend genoeg om er melding van te maken. Ik heb er niet de wetenschappelijke pretentie mee nieuwe elementen toe te voegen

aan het rijke studieresultaat inzake het stakingsfenomeen, maar beperk me tot een historisch feitenrelaas.

Enkel wil ik wijzen op de elementen in dit verhaal die net in tegenspraak zijn met alle hierboven opgesomde contouren van de staking: het gebeuren speelt zich niet af in een industrieel bedrijf, maar in een thuisnijverheid, nl. het stikken van handschoenen, niet in een stedelijk-industrieel milieu maar in een godverloren hoek van het Zuidvlaamse platteland; het zijn uitsluitend vrouwen die in staking gaan; er is geen enkele vorm van syndikale organisatie, en last but not least, maar nu loop ik al te ver vooruit op mijn relaas, de staking kende succes, en dat in een tijd dat zestig procent van alle geregistreerde stakingskonflikten op een sisser (althans voor de werknemers) uitdraaiden.

Over snijders en stiksters...

Alvorens op het eigenlijke verhaal te komen, moeten we één en ander kwijt over deze specifieke handschoennijverheid in de streek rond St.-Maria-Oudenhove.

De resultaten van de nijverheidstelling van 1910 (de telling die het dichtst bij het gebeuren ligt) geven ons een eerste aanduiding van omvang en inplanting van de handschoenstiknijverheid. Voor het hele koninkrijk werkten er toen 4263 personen in de handschoennijverheid, waaronder slechts 428 mannen: hierop gaan we verder in. De provincie Oost-Vlaanderen had - met 3594 werknemers (waaronder slechts 2 mannen) - hier het 'leeuwenaandeel in. Alle Oostvlaamse handschoenstiksters, behoudens één eenzame ziel in Eeklo, waren woonachtig en tewerkgesteld in de arrondissementen Aalst en Oudenaarde. Allen waren thuiswerkers. Afgezien van die opvallende concentratie in Zuid-Oost-Vlaanderen werkten in diverse gemeenten van het arrondissement Brussel zo'n 600 werknemers, hoofdzakelijk mannen, in de handschoennijverheid: met uitzondering van een kleine kern, 39 werknemers, te Roeselare komt die nijverheid elders niet voor(4).

Die naakte cijfers illustreren nochtans duidelijk de specifieke structurele kenmerken van de handschoennijverheid in ons land, waar duidelijk sprake is van een tweespalt: het leder voor de handschoenen werd te Brussel en omstreken gesneden, de snijders waren haast uitsluitend mannen. De leveranciers van het leder brachten vervolgens dit halfafgewerkt produkt naar de handschoenstiksters, via tussenpersonen, "uitgeefsters" genaamd, en haalden het definitief afgewerkt produkt weer op om het te verkopen, in hoofdstedelijke konfektiehuizen, maar vooral voor de export. We staan hier dus voor een nijverheidstak die georganiseerd en geleid werd door wat we kunnen aanduiden als "kooplieden-ondernemers". De industrietelling van 1910 maakt melding van tien "*fabriquants faisant travailler à domicile*" en 34 tussenpersonen die opereerden in Zuid-Oost-Vlaanderen.

In 1900 heeft de monumentale reeks industriële monografiën, uitgegeven door het Ministerie van Arbeid en Nijverheid, een aflevering gewijd aan de handschoennijverheid in België.

De auteur, Georges BEATSE, ging hierbij nader in op de tweespalt snijders-stiksters in de sektor, een tweespalt die van belang is voor een juist begrip van het stakingsgebeuren dat we verder verhalen(5).

De handschoennijverheid vindt haar oorsprong in de jaren 1840, wanneer een Franse "koopman-ondernemer" zich te Brussel vestigt, aanvankelijk trouwens met een aantal Franse snijders. De industrietelling van 1846 maakt reeds melding van een tiental patroons en zo'n 350 werknemers in de "ganterie". Het is in dezelfde periode dat het stikken van handschoenen begint "uitgegeven" te worden in de streek rond Aalst, Ninove en Oudenaarde: de crisis van de jaren 1840-1850 is niet vreemd aan deze inplanting. De teloorgang van het traditionele ambachtelijke vlasspinnen op het Vlaamse platteland creëert een overschot aan (vrouwelijk) werknemerspotentieel. In Zuid-Oost-Vlaanderen wordt deze kans op vervangende werkgelegenheid gretig aangepakt: Beatse legt ook de nadruk op de handigheid van de gewezen spinsters, die de omschakeling naar het handschoenstikken vergemakkelijkt. De specifieke geografische concentratie van het handschoenstikken zou vooral te wijten zijn aan de ligging van de streek, in de lengte-as van Brussel.

Het snijden van het leder, lams-, geiten-, zelfs damhertenleder was een hooggekwalificeerde activiteit. Het vereiste een jarenlang opgebouwde ondervinding en ervaren handigheid: de snijders moest minitueus berekenen hoeveel handschoenen hij uit het (kostbare) vel kan snijden. Dat "berekenen" veronderstelde zelfs enige intellectuele capaciteiten. Een rapport uit 1843 meldt dat "les gantiers montrent une supériorité intellectuelle qui contraste singulièrement avec celle des autres fabriques"(6).

De gantiers, evenzeer thuiswerkers als de stiksters, waren een **arbeidersaristokratie** in de ware zin van het woord: onafhankelijke, ambachtelijke, hooggekwalificeerde en goedbetaalde arbeiders, werkzaam in een luxenijverheid wier produkten enkel door een welvarende burgerij en kleinburgerij konden worden gekocht(7). En al vroeg zou deze aristokratie zich als beroepsgroep syndikaal gaan organiseren, hetgeen enkel de hogerge-noemde aristokratische kenmerken nog zou versterken. Reeds in 1853 wordt onder het mom van een mutualistische maatschappij de cryptovakbond "La Persévérance" gesticht. In 1882 omgevormd tot "Union des Gantiers" weerstaat deze met succes een poging tot loonsverlaging in de sektor. Het is misschien niet toevallig dat de "Union" op 13 juni 1885 onder het nummer 4004 geïnitieerd wordt in "The Noble Order of the Knights of Labor" (afgekort K. of L.), een internationaal vertakte, uit Amerika afkomstige vorm van prille vakbeweging, een klandestien georganiseerde vakbeweging met maçonnieke allures in haar rituelen en geplogendheden. Die "Chevalerie du Travail" kende in België vooral succes in de streek rond Charleroi, bij de mijnwerkers, maar vooral bij de metaalbewerkers en glasblazers aldaar, en zou een capitale rol spelen in de opstanden van maart-april 1886 in Wallonië(8). De initiatie van de Gantiers in de K. of L. is niet verwonderlijk: tenslotte groepeerde de "Chevalerie" hoofdzakelijk 'aristokratische' beroepen (ook de Karolingische glasblazers waren duidelijk zulk een groep), en het belangrijk aandeel vreemde handschoensnijders, vooral Fransen, te Brussel vergemakkelijkte enkel de internationale kontakten. In de loop der jaren slaagde het syndikaat der gantiers erin een echte monopoliepositie op te bouwen te Brussel. Een waar "closed shop" systeem werd geïnstalleerd: de patroons gingen akkoord het snijden enkel uit te besteden bij vakbondsleden, en enkel bij leden te Brussel en omstreken gevestigd. Leden die zich elders probeerden te vestigen, werden door de

vakbond uitgesloten. Met succes wist de Union het aantal werknemers in haar sektor te beperken: er werden geen leerjongens aangenomen, tenzij de zonen der snijders. Vrouwen konden het beroep niet leren of uitoefenen; daarentegen was de bond wel kosmopolitisch ingesteld. Het handschoensnijden bleef een "thuiswerkende" activiteit: concentratie in grote ateliers was trouwens uit den boze, aangezien de mechanisatie van het werk, het noodzakelijke complement voor een fabrieksmatige organisatie, zich niet voordeed. De gantiers werkten volgens loontarieven en niet op stuk, de bond was tevens "beroepsschool". De aristocratie der gantiers was dus georganiseerd volgens een aan het "ancien regime" herinnerend korporatief systeem. Ondanks die archaische beroepsmentaliteit gingen de politieke en sociokulturele aspiraties van de gantiers in de richting van de socialistische Belgische Werkliedenpartij. Hoewel de Union niet aangesloten was bij de B.W.P., noch bij de Syndikale Kommissie van de B.W.P., noemt Beatse haar "*socialiste dans ses tendances, dans ses moyens d'actions et ses dirigeants*"; dit laatste precizeert hij echter niet. Die unieke arbeidsorganisatie van de handschoennijverheid te Brussel en de sociale positie die de gantiers hadden verworven, houden onmiddellijk verband met de gunstige marktsituatie van de Belgische handschoennijverheid. In een werk uit 1908 "*Les industries à domicile en Belgique vis-a-vis de la concurrence étrangère*" geeft A. JULIN, destijds directeur van het Office du Travail, overtuigende cijfers die wijzen op het positieve effect dat de handschoenproductie had op de Belgische handelsbalans. De productie was immers hoofdzakelijk voor de export bestemd, naar Frankrijk, Engeland, de Verenigde Staten en vooral Duitsland(9). De relatie met dit laatste land had trouwens een bijzonder karakter: uit Duitsland werd een massa huiden ingevoerd die hier werden veredeld tot afgewerkte produkten. En dit ondanks het bestaan van een eigen verwerkende nijverheid in de streek rond Koblenz en Trier(10).

De andere branche in de handschoennijverheid, de stiksters, kent een totaal ander sociaal klimaat. Bij BEATSE vinden we de nodige details over de organisatie en evolutie van het handschoenstikbedrijf. Tot 1870 werd dit werk thuis verricht met behulp van *een paar koperen kammen op vaste voet* waartussen de handschoenen met de hand werden genaaid. Deze "kleine mechaniek" werd rond 1870 vervangen door een meer geavanceerd model, waarbij het stikken zelf nu machinaal gebeurde(11). Deze "nieuwe mechanieken" werden door de uitgeefsters (tussenpersonen tussen de stiksters en de Brusselse patroons) aan huis bij de stiksters geplaatst. De stiksters moesten het gesneden leder en de draad bij de uitgeefsters gaan halen; ongeveer 2 maal per week: sommigen moesten daarvoor twee uur lopen. Het bleef dus thuiswerk: een eenmalig experiment om in 'atelierform' te werken was totaal mislukt.

Bij de "volle" stiksters werkte een "halve" kracht, (demi-ouvrière' zoals Beatse ze noemt) die knopen aan de handschoenen naaide, meestal de dochter des huizes. De levensloop van een handschoenstikster verliep ongeveer als volgt: als twaalfjarig meisje begon ze te werken als halve kracht, om omstreeks zeventien jaar volle stikster te zijn. De meesten stopten rond hun veertigste, dikwijls omdat de eigen, volwassen geworden dochter de stiel overnam. Het zijn dus hoofdzakelijk jongere vrouwen die deze groep vormen.

Per dag kon de gemiddelde stikster een dozijn paar handschoenen stikken, daarvoor kreeg ze (in 1900) een loon van 1 - 1,25 frank (voor mannenhandschoenen; voor luxe "amadis" vrouwenhandschoenen 1,25 tot 1,56 frank).

Een werkdag (om een dozijn paar te stikken) duurde van zes uur 's morgens tot zeven uur 's avonds, al dient hierbij gezegd dat tussendoor wat ander huishoudelijk en landbouwwerk werd verzet. Het is duidelijk dat een inkomen van één frank per dag, zes frank per week slechts een aanvullend inkomen was voor een boerengezin, zoals eertijds het vlasspinnen (ter vergelijking: een vlararbeidster te Gent, de slechts betaalde vrouwelijke industriële arbeidskracht, verdiende in deze periode twaalf tot vijftien frank in de week)(12).

Dat het boerengezinnen waren, vergeet Beatse niet te vermelden: hij doet tenvolle zijn beklag over het gebrek aan zindelijkheid van de stiksters, de stikmachines stonden in de keuken, de kinderen speelden ermee, kippen liepen in en uit... Daardoor werd heel wat grondstof verknoeid (wat echter op rekening van de stiksters kwam, evenzeer als zij het onderhoud en herstel van de machines moesten betalen).

De stiksters waren sterk afhankelijk van de uitgeefsters: aangezien ze 2 maal per week hun basismateriaal moesten ophalen konden de kontrakten gemakkelijk worden opgezegd. Beatse meldt ook dat het trucksysteem (nochtans sinds 1887 bij wet verboden) bestond: sommige uitgeefsters hielden winkel, en betaalden hun stiksters in "natura". De winsten voor de uitgeefsters waren aanzienlijk: zij kregen 2,10 - 2,50 frank voor een dozijn paar handschoenen.

De reden waarom dit beroep uitsluitend door vrouwen werd uitgeoefend, is voor Beatse duidelijk: *"la population féminine de ces contrées forme une réserve ou l'on peut trouver presque indéfiniment des ouvrières gantières"*.

Een gemakkelijk uit te buiten arbeidsreserve dus, temeer daar deze vrouwen ongeorganiseerd zijn, en totaal immuun voor sociaal-rebellerende theorieën en ideeën. Er bestaat *"aucun genre d'association"*, stelt Beatse, *"...si quelque audacieux essayait de la répandre son succès resterait nul, le syndicat des ouvriers coupeurs n'a pas fait école"*. Ergens betreurt hij dat trouwens, als katholiek gezind auteur staat hij niet onsympatiek tegenover de idee van een katholieke vakbondsorganisatie in dit milieu, die echter niet bestaat. Ook op wettelijke organen kon men nauwelijks beroep doen: Ninove, het dichtsbijgelegen centrum, kende geen werkrechtensraad, waarvoor trouwens vrouwen niet tot het kiespubliek behoorden.

Feit is zeker, *"le socialisme a jusqu'ici vraiment tenté de gagner ces êtres simples dont le tempérament calme se défie de théories nouvelles, et dont les convictions religieuses sont froissées au contact de certaines affirmations. Tout le personnel féminin occupé à la couture du gant échappe à la propagande socialiste: il conserve sans défaillance de l'héritage religieux qu'à défaut d'autre fortune il a recueilli de ses parents, et qu'à son tour il transmette à ses enfants"*.

Die barrière *"de convictions religieuses"* tegenover het socialisme werd trouwens nog versterkt door een specifiek kenmerk van het handschoenstikbedrijf dat Beatse vergeet (of weigert?) te vermelden. Meer bepaald in de streek waar de staking zich gaat voordoen, te Sint-Maria-Oudenhove, was het handschoenstikken een voorbeeld van een 'kloosternijverheid': in akkoord met een Brussels fabrikant hadden de zusters van het klooster Onze-Lieve-Vrouw der Zeven Weeën in de jaren tachtig van de vorige eeuw een school voor handschoenstikken opgericht. Omstreeks 1910 was het klooster der Zeven Smarten (what is in a name?) eigenaar-uitgever van zo'n 150 mechanieken in de streek, of ongeveer een kwart van de stiksters ter plaatse werkten voor de zusters.

Verklaart dit misschien mede de afwezigheid van een kristendemokratische arbeidersorganisatie?(13)

Samenvattend: de handschoennijverheid valt uiteen in twee takken van thuiswerkers die een totaal verschillend karakter vertonen qua geografische inplanting, sekse der werknemers, sociale voorwaarden én sociale organisatie en mentaliteit.

Nochtans is het juist deze dichotomie die volgens ons ondermeer aan de basis van het konflikt zal liggen. Het was zo dat er onder de uitgeefsters een sterke konkurrentie bestond om de beste stiksters aan te werven, wat ondermeer tot uiting kwam in sterke en fluktuerende tariefverschillen. Verhogen of verlagen van de tarieven in de branche "handschoenstikken" stond bovendien in nauwe relatie met de loonspressie die de aristokratische snijders uitoefenden.

Wachtmeester Coucke brengt verslag uit over een 'événement extra-ordinaire'.

In het jaar 1906 waren de tarieven, door de vele voornamelijk buitenlandse, Duitse bestellingen verhoogd tot 1,30 frank per dozijn. Bovendien had zich te St.-Maria-Oudenhove een nieuwe patrones of 'uitgeefster' gevestigd die aan "haar meisjes" zelfs 1,40 - 1,50 frank betaalde. Een ongehoord hoog bedrag! Door het vele overwerk én door die konkurrentie onder patroons waren de overige bazen ook verplicht geworden de tarieven te verhogen.

Maar in de winter 1906-1907 begonnen de zaken te verslappen. Ten gevolg van een wijziging in de modegrillen van rijke Duitse dames? We weten er niet veel over, maar feit is dat begin mei 1907 de vier oorspronkelijke patroons een besluit aankondigden dat vanaf 15 mei de tarief zou verlaagd worden, tot 1,10 frank per dozijn. Een lager tarief, minder werk: daarmee was het vuur onder het kruitvat gelegd. Ander opvallend detail: de nieuwe uitgeefster bleek de gewijzigde tarieven niet te volgen.

Die drastische loonsvermindering hebben de betrokkenen echter niet geslikt. Op 14 mei 1907 meldt wachtmeester Coucke, chef van de rijkswachtbrigade van Sint-Maria-Oudenhove, aan zijn superieuren dat niet minder dan zes-honderd handschoenstiksters "se sont brusquement mises en grève".(14)

Rond vier uur in de namiddag verzamelden zich een tweehonderd (volgens Coucke) staaksters op het gemeenteplein, om gedurende drie uur in stoet door de gemeente te trekken, "en chantant", voorop een banderol die loonsverhoging als eis vooropstelt. "Aucun homme était présent à la soi-disante manifestation" merkt Coucke droog op, waarbij hij zijn eigen aanwezigheid vergeet. De staaksters vertonen de intentie 's anderendaags opnieuw te manifesteren: nochtans verwacht de rijkswacht dat de staking slechts van korte duur zal zijn...

Coucke komt bedrogen uit: de volgende dag moet hij aan zijn oversten melden dat het aantal 'gréviculteuses' tot 675 is opgelopen, slechts 30 stiksters blijven aan het werk, waarschijnlijk zij die een beter tarief hadden. 's Morgens, 15 mei, om halftien wordt een stoet gevormd van een honderdtal vrouwen, die, opnieuw al zingend, naar de burgemeester trekken om hun grieven voor te leggen. In de namiddag, om vier uur, zelfde scenario, 225 betogers. Wachtmeester Coucke voelt zich overrompeld door de situatie, te meer daar "*l'autorité et la police locale semblent ne pas se préoccuper de*

la grève". De plaatselijke champetter heeft er duidelijk geen erg in. Weerom zijn het exclusieve vrouwenbetogingen. Hoewel: "*Cinq individus peu recommandables suivaient le cortège*", meldt onze rijkswacht-verslaggever ter plekke, "*un de ceux-ci, en état d'ivresse, occasionnant du scandale et ayant refusé de se retirer chez lui, a été enfermé à l'amigo pendant quelques heures*".

Voor Louis-Paul Boon zou deze laatste informatie waarschijnlijk genoeg geweest zijn om zijn rijke verbeelding te laten werken. Ik zie in die "*cinq individus peu recommandables*" echter geen geheimzinnige anarchistische zwarte hand achter het gebeuren.

Men kan de opluchting begrijpen van de brave beremuts wanneer hij op 18 mei aan zijn oversten het einde van de staking kan melden. Nadat in de avond van 17 mei de "courtiers" (uitgeefsters) hun beslissing intrekken, is de volgende dag de werkhervatting algemeen...

Vooruit, Het Volk en de "wilde vrouwen" van Sint-Maria-Oudenhove.

Tot daar het summiere relaas van officiële zijde. Toch blijft heel wat duister voor ons. We zeiden het al: als er één groep was, waar we dergelijke actie niet zouden verwachten, dan was het wel deze. Afgezien van het feit dat het hier gaat om laaggeschoolde, slecht betaalde, ongeorganiseerde vrouwelijke thuiswerksters op het platteland, gaan ze in actie op een moment dat hun sektor een eerder negatieve economische conjunctuur kent: immers, de bestellingen liepen terug in de winter 1906-1907...

We dachten één en ander te putten uit de lektuur van het socialistische dagblad Vooruit, toch een geïnteresseerd observator van het sociale gebeuren. Opmerkelijk is wel dat Vooruit zijn berichtgeving slechts start op 19 mei, een dag na het einde van de staking, en bovendien zelf geen reporter ter plaatse heeft weten te zenden: Vooruit's bronnen zijn de 'burgersbladen'. Dat is een duidelijke aanwijzing dat de 'rode gaaïen' weinig of niets met deze plaatselijke sociale uitbarsting te maken hebben. Het eerste commentaar op de houding der patroons - "... zoo brengen de heeren het socialisme mee..." - spreekt ook voor zichzelf.

Een socialistische organisatie bestaat zelfs mijlen in de omtrek van Sint-Maria-Oudenhove niet, trouwens evenmin heeft de kristendemokratische arbeidersbeweging er wortel geschoten, dat weten we reeds van Beatse. Dat de vijf dronkelappen waarvan melding in het rijkswachtrapport een revolutionaire kern zouden vormen, hebben we reeds uitgesloten.

Vooruit gaat in zijn artikels nauwer in op de specifieke arbeidsorganisatie, en op de evolutie van de onderhandelingen tijdens het konflikt. Over en weer hebben de (oude) patroons tussenvoorstellen geformuleerd, eerst 'slechts' 10 centiemen minder dan het oude tarief voorgesteld, dan nog slechts 5 centiemen... Een tweetal fabrikanten uit Brussel hebben het blijkbaar ook belangrijk genoeg gevonden ter plekke te komen onderhandelen. En tenslotte zal niet alleen de burgemeester maar ook de plaatselijke dorpsherder bemiddelen in het konflikt, hetgeen - uiteraard - de rode gazet met argwaan gadeslaat, want zelfs het positieve resultaat wordt kritisch becommentarieerd: "Hebben de pastoor en de burgemeester de arme slaven niet weer eens in de doeken gedaan? Wij zullen het eens gaan onderzoeken". (15) Dat laatste blijft spijtig genoeg een loze belofte, en is a fortiori

een element dat de afwezigheid 'on the field' van het socialisme nog eens beklemt.

Is de beperkte verslaggeving in Vooruit nog begrijpelijk vanuit de vaststelling dat de roden geen voet onder de grond hebben in Sint-Maria-Oudenhove, des te merkwaardiger is de nog summierder berichtgeving in Het Volk, de krant van de kristendemocratische component van de arbeidersbeweging. Pas op 21 mei verschijnen acht regeltjes die een happy-end behelzen: na een nieuwe bijeenkomst tussen een afvaardiging van werkstaaksters en uitgeefsters, E.H. Pastoor en de burgemeester op vrijdagmiddag, 17 mei, is het werk hernomen aan de oude voorwaarden. Verder niets. Het arbeidsblad, orgaan van het Ministerie van Nijverheid en Arbeid bericht wel over de vierdaagse staking (14-18 mei) van 700 handschoenstiksters uit vijf "inrichtingen" te Sint-Maria-Oudenhove, die in actie zijn gegaan om een loonsvermindering te beletten: de korrespondent bevestigt tenslotte dat het een gelukte staking betreft (16).

De staking van Sint Maria-Oudenhove, een sociale anekdote?

Ons verhaal is, spijtig genoeg, summier en onvolledig. Toch blijven we er van overtuigd dat ondanks de oriëntering van de sociale geschiedenis naar de studie van rekurrente en kwantificeerbare fenomenen, het "anekdotische", het eenmalige (of zelfs folkloristische) in de geschiedenis ook aan een herwaardering toe is.

Want al bij al is een vierdaagse staking van zevenhonderd vrouwen, ergens op het Zuidvlaamse platteland, tachtig jaar geleden, meer dan een sociale anekdote: het is in de eerste plaats een mooi voorbeeld van een intermenselijke solidariteit en een geest van verzet die niet enkel in de hoofden van sociale denkers bestaat. Ook het Vlaamse novecento heeft zijn rebelse meiden gekend.

Guy VANSCHOENBEEK

Voetnoten.

- (1) Zie: GUBBELS, Robert. *La Grève, phénomène de civilisation*. Bruxelles, Institut de Sociologie Solvay, 1902.
- (2) Beiden in een post-68 optiek over het "homeland" van de staking, Frankrijk. SHORTER, Eduard en TILLY, Charles. *Strikes in France 1830-1968*. Cambridge, 1974. PERROT, Michèle. *Les ouvriers en grève*. France 1871-1890. Lille, 1975.
- (3) Zie de onuitgegeven licentiaatsverhandeling van STEENHOUT Wouter, JOOS Luc, MARTIN Edmond, e.a.
- (4) Zie: *Récensement de l'industrie et du commerce. 31 décembre 1910*. Bruxelles, Dewit, 1919. Volume I p. 434 e.v.
Volume VI (industries à domicile) p. 123 e.v.

Aantal handschoenstiksters in 1910.

Het Rijk: 3.615.

Oost-Vlaanderen: 3.594 (1 in Eeklo).

Arrondissement Aalst: 1.445

Appelterre: 26

Sint-Maria-Oudenhove: 318

Sint-Goriks-Oudenhove: 158

Denderhoutem: 35

Denderleeuw: 15

Erwetegem: 223

Iddergem: 88

Meerbeke: 38

Ninove: 197

Okegem: 103

Outter: 138

Zottegem: 20

Strijpen: 59

Andere gemeenten (12): 27

Arrondissement Oudenaarde: 2.148

Sint-Blasius-Boekel: 75

Sint-Denijs-Boekel: 112

Deftinge: 42

Eename: 48

Elst: 197

Sint-Cornelis-Horebeke: 15

Sint-Maria-Horebeke: 175

Sint-Maria-Lathem: 15

Sint-Maria-Lierde: 143

Sint-Martens-Lierde: 144

Mater: 243

Michelbeke: 39

Munkzwalm: 50

Nederbrakel: 615

Neder-Eename: 13

Parijke: 56

Rooborst: 34

Zegelsem: 82

Volkegem: 12

Andere gemeenten(9): 38.

- (5) BEATSE Georges, *L'industrie de la ganterie (provinces de Brabant et de Flandre orientale)*, 1900. In: Les industries à domicile en Belgique, III, p. 157 e.v.
- (6) Deze getuigenis wordt aangehaald door NEUVILLE Jean, *Naissance et croissance du syndicalisme*, Tome 1. L'origine des premiers syndicats - Bruxelles, Vie Ouvrière, 1979. pp. 245-257. Chapitre 3. Les gantiers. (Jean Neuville citeert uit de bekende sociologische enquête door Emile Vandervelde in 1891 verricht over de syndicale beweging in België: verder is Neuvilles verhaal ook hoofdzakelijk op Beatse gebaseerd.)
- (7) Over de problematiek van de rol van de 'arbeidersaristocratie' in de geschiedschrijving van de arbeidersbeweging zie: GRAY, Robert. *The Aristocracy of Labour in Nineteenth-century Britain, 1850-1914*. London, Mac Millan, 1984.
- (8) Over de geschiedenis van de Ridders van de Arbeid in België zie: MICHEL Joël, *La chevalerie du Travail. Force ou Faiblesse du mouvement ouvrier belge?* In: Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, Jaargang IX (1978), 1-2, p. 117-164.
- (9) JULIN A., *Les industries à domicile en Belgique vis-a-vis de la concurrence étrangère*. Liège, Imprimerie Bissard, 1908, pp. 67-77. Julin rekent de handschoennijverheid (p. 29) trouwens tot "les grandes industries à domicile".
- (10) Zie hiervoor ook BEATSE. Andere centra in Europa waren Grenoble, Wenen en Praag. De Vlaamse handschoennijverheid kon blijkbaar bogen op internationale belangstelling: in de exhaustieve *Bibliographie générale des industries à domicile* (Bruxelles, De Wit, 1908) wordt o.a. een artikel vermeld van GIVSKOV Erik, *Handskosömmerskornai Flandern*. In: Finsk Tidskrift, LXIII (1907), pp. 223-236.
- (11) De invoering van de nieuwe mechanieken had een spectaculaire stijging van het aantal handschoenstiksters tot gevolg gehad. Tussen 1896 en 1903 steeg het aantal werkneemsters in het arrondissement Oudenaarde van 1337 tot 4000, zoals wordt vermeld in een parlementaire tussenkomst van de lobbyist van de handschoennijverheid in de Kamer, Ridder Jean-Baptiste de Ghellinck d'Elseghem (1867-1927), katholiek volksvertegenwoordiger van Oudenaarde (1900-1912) en burgemeester van Wannegem-Lede (1894). Een exemplaar van de handschoenstikmachine zou zich, volgens inlichtingen ingewonnen bij Mevrouw Marga BONTE, nog bevinden in het Streekmuseum te Oudenaarde.
- (12) Vergelijk dit loon met dat van de snijders: Vandervelde vermeldt in zijn enquête, voor 1891, een weekloon van 28 frank.
- (13) Zie het polemische werk van BOSSART Louis, *L'Industrie et le commerce des congrégations en Belgique*. Bruxelles, Rossel, 1911. pp. 13 en 143. Een antwoord hierop verscheen aan de hand van de bezieler van het kristelijk syndicalisme in België: RUTTEN. P., *Le travail dans les couvents. Réponse au livre de M. Bossart sur l'industrie et le commerce des congrégations en Belgique*. Bruxelles, Goemaere, 1914. In de onuitgegeven licentieoverhandeling van FAUCONNIER Marina, *Vrouwenkloosters in Oost-Vlaanderen tussen 1804 - 1914*. RUG, 1979-1980, Deel II, p. 72 wordt ons gezegd dat het archief van de Zusters van O.-L.-V. der VII Weëen (Faliestraat 25 te Sint-Maria-Oudenhove), vooraansnog gesloten blijft.
- (14) Het verslag van wachtmeester Coucke vonden we in het Rijksarchief van Beveren-Waas, Provinciaal Archief, II, nr. 7667/11. Rijkswachtrapporten van 15, 16, en 19 mei 1907.
- (15) Dagblad Vooruit, 19 mei 1907 p. 2; 20 mei 1907 p. 2; 22 mei 1907 p. 3. Burgemeester is A. Vanderlinden (zie: *Dubbele Wegwijzer der stad Gent en der Provincie Oost-Vlaanderen voor het jaar 1907*, blz. 238); pastoor is E. De Meester, benoemd op 10.8.1906 en onderpastoor is K.L. Verhetsel, benoemd op 9.12.1901 (zie: *Almanak der Geestelijkheid in het Bisdom van Gent*, 28^e jrg., 1907, blz. 50).
- (16) Dagblad Het Volk 19-20-21 mei 1907 p. 3. Het Arbeidsblad, Jaargang 1907 p. 823.

Omwille van de rol die de dorpsherder bij het bemiddelen speelde dachten we dat misschien in het Liber Memorialis enige verwijzing zou staan. E.H. J. Vanderweëen, pastoor van Sint-Maria-Oudenhove, deelde ons echter mee hierin geen enkele verwijzing te hebben gevonden.

PATERSHOL GENT BINNENSTE BUITEN.

Uitgave Dekenij Patershol en Dienst Monumentenzorg en Stads-archeologie, Gent 1986, 119 blz., 595 Fr.

De jongste jaren hebben we geen gebrek gehad aan publikaties over de stad Gent, haar woonwijken, buurten, restauratie historische gebouwen, renovatie etc. "Er is in Gent veel veranderd" zegt de bevolking: ook trouwe bezoekers van buiten de stad merken dit op. Er is al veel gepland en veranderd om de stad en het Kuipken milieuvriendelijker te maken en aantrekkelijker voor het toerisme. Maar er is nog zoveel te doen op korte en lange termijn. Het boek *Patershol Binnenste Buiten* is daar een geïllustreerd voorbeeld van. Het opent de ogen van de overheid en van de Gentenaars.

In het Woord Vooraf schetst de Hr. Roger Van Bockstaele, deken van Patersholbinnenstraten, het doel van de publikatie. In het Patershol schuilt een grote verscheidenheid van bouwstijlen op het gebied van gevelarchitectuur en architecturale elementen van het interieur. Als toekomstig werk-, leef- en woonmilieu mag dit bouwkundig patrimonium niet verwaarloosd worden.

Architect Dirk Boncquet vestigt de aandacht op de verrassende vondsten die er gedaan werden: oorspronkelijke ornamentiek, schouwen, trappen, sierbepleisteringen, dit alles is nog overvloedig aanwezig in een rijke verscheidenheid van stijlperiodes en vormentaal.

Lic. Marie Christine Laleman zorgt voor een beknopte Historiek van het Patershol. Het gebied is 4,50 ha groot. In de 14de eeuw waren er hoofdzakelijk lederbewerkers gevestigd: corduwaniërs en ploters. De nederzetting was bewoond door de gegoede burgerij die een werkgelegenheid had in de ambtenarij en zakenwereld in de buurt van het Gravensteen. Met de industrialisatie in de omgeving van het Patershol verlaat de burgerij de buurt en komen er geschoolde arbeiders en handwerkers in de plaats. Het wordt een grote arbeiderswijk. Eind 19de eeuw verdwijnen de fabrieken in de buurt; de arbeiders verlaten het Patershol. Begin 20ste eeuw is het Patershol een duiventil voor uitbaters van kroegen, logementshuizen, bordelen. Vele huizen blijven onbewoond en de ruïne begint.

Deze unieke Gentse buurt is de jongste jaren een druk studieterrein geweest voor de stadsvernieuwing, de integratie, de restauratie. Kortom het Patershol geniet de belangstelling van de nationale,

de provinciale en de stedelijke Overheid. Het Patershol gaat een mooie toekomst tegemoet.

De titel "*Patershol Binnenste Buiten*" is een resumé van het boek. In een achttal wandelingen maakt men kennis met het binnenste en het buitenste van het Patershol, via: Kraanlei, Rode Koningstraat, Corduwaniërsstraat, Hertogstraat, Haringsteeg, Geldmunt, Zeugsteeg, Plotersgracht, Trommelstraat, Oudburg, Sluizeken, Drongenhof, Lange Steenstraat, Vrouwenbroersstraat. Op overzichtelijke manier maken we kennis met een grote verscheidenheid van architectuur en interieurs. Bij elke afbeelding is een korte commentaar gevoegd om de belangrijkheid van dit patrimonium te onderstrepen en te beschermen, bekeken van uit historisch, kunsthistorisch, archeologisch en volkskundig standpunt.

Hebben de initiatiefnemers hun doel bereikt? Zonder enige twijfel schrijven we "Ja!" Weliswaar hadden we wel iets willen vernemen over het ontstaan en de betekenis van de plaatsnaam Patershol, een lakune waaraan blijkbaar niet gedacht werd. Iedereen die het boek inziet en leest staat versteld over de rijkdom op architecturaal gebied van het Patershol. De algemene vizie op het Patershol wordt er door veranderd en zal ongetwijfeld bijdragen tot een herwaardering door de Gentse bevolking.

De verkoop van het boek kent een succes. Na de lektuur ervan beaamt eenieder: "Ik wist niet dat het Patershol nog zo mooi was: "Ook wij beamen die zienswijze; het boek is een aanwinst voor een betere kennis van de stad en haar rijkdom.

Uitgevers en medewerkers verdienen onze felicitaties. De promotors zijn de heren Roger Van Bockstaele en Guido De Wulf in samenwerking met de Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie. De medewerkers zijn: Michel Burez, fotograaf; Dirk Boncquet, Marie Christine Laleman, konservator Geert Van Doorne, ze zorgden voor de inhoud en de tekst. Ingrid De Rijcke nam het secretariaatswerk op zich; Patrick Cattoir zorgde voor de grafische vormgeving. Continental Studios en Drukkerij Goff te Gent zorgden voor een mooie uitgave.

Marcel Daem

'Den Aap in zijn Kot': Een nieuw rekapitulerend lied

Rekapitulerende liederen zijn alle, zowel voor wat betreft de vorm als de uitvoering, op eenzelfde leest geschoeid.

Ze steunen sterk op een rolprent, een grafische voorstelling van de verschillende onderwerpen die in het lied bezongen worden. Met een stok wijst de zanger op een doek of groot blad papier de afbeeldingen aan van al de voorwerpen, dieren of mensen, die bij het zingen aan de beurt komen. Ook bij het marktlied werd dikwijls een rolprent gebruikt, maar toch zijn er opvallende verschillen. Zo vertelt een marktlied een verhaal, een gebeurtenis die uiteraard over handelingen van mensen gaat. Dit is bij een rekapitulerend lied niet het geval. Hiet gaat het zogoed als uitsluitend over dingen, statische elementen dus, die bovendien geen logisch of chronologisch verband met elkaar lijken te hebben.

Het zijn gezelschapslieder met een voorzanger en een groep toehoorders, die het refrein voor hun rekening nemen. Dit soort liederen blijkt vooral in de tweede helft van de negentiende en de vroege twintigste eeuw zeer populair te zijn geweest. Alle bewaarde voorbeelden - ze zijn niet zo talrijk - zijn dan ook uit deze periode afkomstig.

Het meest opvallende kenmerk is echter hun rekapitulerend, d.i. hun op samenvattende wijze herhalend karakter. In de regel wordt in dergelijke liederen elke strofe in gewoon tempo gezongen. Vanaf de tweede strofe herhaalt de voorzanger daarbij echter op recitatieve toon de laatste regel van elk van de voorafgaande strofen. De tweede strofe voegt dus aan het einde de laatste regel uit strofe 1 toe, de derde strofe herhaalt op het einde de laatste regel van str. 1 en 2, enz.

Bij de herhaling worden de laatste regels van al de vorige strofen herhaald in de juiste of ook wel de omgekeerde volgorde d.i. van achter naar voren.

Naarmate het lied vordert, wordt dus het aantal te herhalen regels steeds groter. Bij het begin - als het aantal te herhalen regels nog beperkt is - wordt deze rekapitulatie op bijna normaal tempo gezongen. Naarmate het aantal te herhalen regels toeneemt wordt het tempo, waarop die gezongen worden, steeds sneller. Elke strofe wordt gevolgd door het refrein dat geheel het lied door ongewijzigd blijft.

Elk rekapitulerend lied heeft dus zeer speciale vormelijke kenmerken. Die laten toe het onmiddellijk als dusdanig te herkennen, zoals dat b.v. ook met de zg. draailieder het geval is.¹ Het aantal dergelijke liederen, waarvan de tekst tot ons is gekomen, is zeer beperkt en nog minder talrijk zijn de melodieën en de rolprenten die erbij horen. Elk nieuw voorbeeld is dan ook een welkome aanvulling, die aantoont hoe verscheiden de inhoud ervan eens geweest moet zijn.

Vorig jaar verscheen een interessante bijdrage over enkele liederbundsels in handschrift, die alle uit de Westhoek afkomstig zijn.² In een ervan, afkomstig van Adolphe Tournalouze te Stene en geschreven in

1904, komt een rekapitulerend lied voor, getiteld: *Den Aap in zijn Kot* (pp. 116-119). Dit lied wordt door de auteur van de bijdrage gekarakteriseerd als "een oud plezierig lied van een straatzanger (met een bord waarop hij alles aanwijst)".³

De vermelding van een aanwijsbord of rolprent heeft de auteur afgeleid uit de beginregel van het lied (en van de meeste strofen): "hier is... daar is...". Van deze grafische voorstelling is verder in de bundel echter, jammer genoeg, geen spoor, maar de aanwezigheid ervan bij het zingen van het lied lijkt door de tekst zelf voldoende aangeduid en wordt ook gestaafd door vergelijking met andere, gelijkaardige teksten.

Het lied is echter duidelijk geen straatzangerslied, wel een gezelschaplied.

Vermeldenswaardig is ook dat de spelling van de tekst die van De Vries en Te Winkel is, wat er lijkt op te wijzen dat de Nederlandse liederen uit de Tourlouze-bundel uit een Noordvlaams handschrift werden gecopieerd.⁴ Dit is een belangrijk gegeven in verband met de vraag of de rekapitulerende liederen in oorsprong Westvlaams zijn of niet. Verder zal blijken dat daarover reeds vroeger meningen werden geopperd die nu aan nieuw feitenmateriaal kunnen worden getoetst.

De teksten van dit soort liederen, die tot op heden bekend gemaakt werden, zijn immers alle uit Oost-Vlaanderen afkomstig, meer bepaald uit Gent of omgeving.

De eerste tekst werd opgetekend door Richard Vankenhove,⁵ de tweede door M. Van de Wattijne:⁶ beide werden in 1932 gepubliceerd. Het jaar daarop wordt een variante door M. Stepman uit Evergem bekendgemaakt.⁷

Na deze korte maar intense belangstelling voor het rekapitulerend lied, duurde het meer dan dertig jaar vooraleer het weer in de belangstelling gebracht werd. In 1969 wijdde R. Depoorter een belangrijke bijdrage aan dit soort lied.⁸ Deze Gentenaar veronderstelde dat het oertype van de liederen "kennelijk van Westvlaamse oorsprong" geweest is. Hij meende dat het in Gentse studentenkringen werd geïntroduceerd door de Bruggeling Maurits Sabbe, toen voorzitter van 't *Zal wel Gaan*, een Gentse club van vrijzinnige studenten. Dit is natuurlijk mogelijk maar echte bewijzen zijn daarvoor niet voorhanden. Zeker is wel - we zegden het reeds eerder - dat alle tot nu toe bekende versies te Gent en omgeving gelocaliseerd zijn. In het Volkskundig Museum te Gent hangt trouwens ook een schilderij, een soort aanwijsbord dat bij het zingen van rekapitulerende liederen gebruikt werd.

Depoorters bijdrage verrijkte in alle geval het aantal bestaande liederen met een tekst die "op het einde van de negentiende eeuw te Gent een zekere populariteit kende en wel onder de naam van "Het Manneke". Het begint immers als volgt:

*Hier is het huis en daar is het dak
En daar is het manneke dat kakt.*

Kort nadien, in 1972, werden twee nieuwe, sterk afwijkende versies van dit "Manneke" bekend: een afkomstig van de heer Buysse, een Gentenaar die het in de buurt van de Muide had gehoord, het andere van een te Gent bij H. Stepman, Oudburg gedrukt blad met tekst en afbeelding van de erbijhorende rolprent.⁹

Deze zes gelijkaardige liederen kan men in twee groepen van telkens drie teksten verdelen. De eerste, die door R. Vander Linden *De Vogel en de Vis*-groep genoemd werd, en de tweede, *Het Manneke(n) dat kakt*.

Het nieuwe rekapitulerend lied, dat hierna volgt, behoort duidelijk tot de eerste groep, op grond van het refrein dat in H. Stepmans Evergemse versie luidt:

*Hoep zeit hij Karel
Zo voeren wij den wagen
Hier is de vogel (driemaal)
Hier is de vis die bedrieglijk is (bis)*

Ook komt in de Evergemse versie - en alleen daar - een strofe voor (strofe 3) die eetgerei aanwijst en bezingt:

*Hier is de lepel en daar is 't fourchet
En de telloore zonder vet.*

Verder begint deze versie ook niet - zoals dat in de andere wel het geval is - met: *'s Avonds in de maneschijn...*

Het lied uit Tourlouzes liedboekje is dus wel duidelijk verwant met de Evergemse versie van *De Vogel en de Vis* maar toch blijken de verschillen zo groot en belangrijk dat hier van een nieuw lied kan gesproken worden. Het is een belangrijke nieuwe schakel in de overleveringsketen, waarvan allicht nog een aantal andere ontbreken.

Jammer genoeg is de tekst na een paar strofen wellicht corrupt overgeleverd, in andere zijn de 'verzen' opgesplitst in twee helften. Dit laatste is zeer waarschijnlijk alleen het gevolg van het klein octavo-formaat van het schriftje waarin ze werden opgetekend: de verzen waren soms te lang om op één regel geschreven te kunnen worden.

In andere gevallen (strofen 5 en 6) is de corruptie zodanig dat het onmogelijk is ze met enige zekerheid in hun oorspronkelijke staat te herstellen.

In dit nieuw lied hebben we zeker te maken met een gedeeltelijk corrupte kopie van een ouder lied. Wegens de spelling lijkt het oudere lied niet Westvlaams geweest te zijn. Toch wijzen een paar details op een zekere Westvlaamse her-spelling: b.v. *Goepe* (1° woord van het refrein) naast *Hoep* in de Evergemse versie is wel te wijten aan Westvlaamse invloed. Zoals bekend worden *g* en *h* in Westvlaanderen als één en dezelfde klank ervaren. Ook het woord *voerschet* (2° strofe) naast het Evergemse (en Franse!) *fourchet* voor vork en *wafer* voor *wafel* lijken in dezelfde richting te wijzen.¹⁰

Indien we op basis van deze gegevens aannemen dat *Den Aap in zijn Kot* niet oorspronkelijk Westvlaams is, moet er toch worden aan toegevoegd dat er in dit lied nu eens geen specifiek Gentse connectie aanwezig is:

De tekst van het lied luidt als volgt:¹¹

Den Aap in zijn Kot

1. Couplet

*Hier is den aap en daar is zijn kot,
En hier is den aap (die) is zot,
En den aap in zijn kot, en den aap is zot:
Goepe, zeide Karel, en hij gooidet op zijn wagen,
Hier is den vogel, den vogel, den vogel,
Hier is den visch die zoo bedrieglijk is.*

2. Couplet

*Hier is den lepel en daar is de voerschet,
En hier is de soepe zonder vet,
En den lepel en de voerschet en de soepe zonder vet.
En den aap in zijn kot en den aap is zot:
Goepe, zeide Karel, en hij gooidet op zijn wagen,
Hier is den vogel..*

3. Couplet

*Hier is den stoel en daar is den tafel,
En hier is het ijzer zonder wafer,
En den stoel en den tafel en het ijzer zonder wafer,
En den lepel en de voerschet en de soepe zonder (vet),
En den aap in zijn kot en den aap is zot
Goepe, zeide Karel..*

4. Couplet

*Hier is den dijstel¹² en daar is het wiel,
En hier is den dijstel waar het meisje over viel,
En den dijstel en het wiel en den dijstel waar het meisje over viel
En den stoel en den tafel en het ijzer zonder wafer
En den lepel en de voerschet en de soepe zonder vet,
En den aap in zijn kot en den aap is zot.
Goepe, zeide Karel, en hij gooidet op zijnen wagen...*

5. Couplet

*Hoe hooge is den zolder en hoe leege is den vloer,
Hoe schoone is de dogter en hoe leege is den vloer,
En hoe hooge is den zolder en hoe leege is den vloer,
En hoe schoone is de dogter en hoe leege is den vloer,
En den dijstel en het wiel en den dijstel (waar het meisje over viel),*

*En den stoel en den tafel en het ijzer zonder wafer,
En den lepel en de voerschet en de soepe zonder vet
En den aap in zijn kot en den aap is zot
Goepe, zeide Karel, en hij gooidet op zijn wagen,
Hier is den vogel, den vogel, den vogel,
Hier is den visch...*

Deze strofe is zeker corrupt. De eigenlijke strofe bestaat niet uit drie regels maar uit vier. Bovendien is het aanwijzende "hier... daar" niet aanwezig. De enige emendatie die met vertrouwen kan aangebracht worden betreft de tweede en de vierde regels: i.p.v. "hoe leege is den vloer" dient hier wel gelezen te worden: "hoe leelijk is den boer" (cfr. de zesde strofe). Vermoedelijk werden in "couplet" 5 twee verschillende strofen tot één enkele samengevoegd. In de ene was vermoedelijk sprake van een zolder en de vloer, in de andere van een "dogter" en een "boer".

De gebrekkig overgeleverde vijfde strofe heeft ook gevolgen voor de zesde en laatste strofe. Die luidt in het handschrift als volgt:

6. Couplet

*Ginter is den Pastoor en hier is den Koster,
En zij lezen te gare den Paternoster,
En den Paster en den Koster en zij lezen te gare den Paternoster,
En hoe hooge is den zolder en hoe leege is den vloer,
En hoe schoone is de dogter en hoe leelijk is den boer
En den dijstel en het wiel en den dijstel waar het meisje over viel,
En de stoel en den tafel en het ijzer zonder wafer,
En den lepel en de voerschet en de soepe zonder vet,
En den aap in zijn kot en den aap is zot.
Goepe, zeide Karel, en hij gooidet op zijn wagen...*

In de tweede regel van het rekapitulerend gedeelte zijn de woorden "leelijk" en "boer" verbeterd uit "leeg" en "vloer", wat erop wijst dat ook de scribent er zich in dit "couplet" plots van bewust werd dat er met zijn transcriptie wat mis gelopen was. Zoals we bij strofe 5 opmerkten was de vergissing echter daar reeds gebeurd.

"Den Aap in zijn Kot" is, zelfs in zijn gedeeltelijk corrupte overlevering, een interessant nieuw voorbeeld van een rekapitulerend lied. De inhoud ervan wijst erop dat dit soort liederen nog gevarieerder was dan men tot op heden - op basis van de weinig talrijke bewaarde teksten - heeft aangenomen.

W.L. BRAEKMAN

1. H. DEMAREST, "En het draailied, het draaide voort!", *Volkskunde* 87 (1986), 121-138.
2. C. MOEYAERT, "De schrijftaal van de Westhoek in Frankrijk. Vier liederbundels geschreven in Bollezele, Zuidpene, Stene en ergens anders: XIXe en begin XXe eeuw", *De Franse Nederlanden XI* (1986), 228-241.
3. Met dank aan Inspekteur Moeyaert, die zo vriendelijk was om mij een fotokopie van deze liedtekst te bezorgen.
4. C. MOEYAERT, *Op. cit.*, 231.
5. R. VANKENHOVE, *Het Volksleven in het Straatlied* (Gent, 1932), pp. 177-181.
6. M. VAN DE WATTIJNE, "Volksliederen en -rijmpjes opgetekend te Bassevelde", *OVZ* 7 (1932), 92-95.
7. M. STEPMAN, "De Vogel en De Visch (In de Maneschin)", *OVZ* 8 (1933), 138-140.
8. R. DEPOORTER, "Het Manneken - Wetenswaardigheden over rekapitulerende liederen. Oost- en Westvlaams kontakt", *OVZ* 44 (1969), 158-170.
9. R. van der Linden, "Rekapitulerende liederen. Twee nieuwe mannekes", *OVZ* 47 (1972), 52-61.
10. Verder valt op *den tafel*, wat wellicht aan onvast taalgevoel in de Westhoek dient toegeschreven te worden.
11. Wat in het lied niet voorkomt maar door mij werd toegevoegd, staat tussen haakjes. Ook de punctuering werd door mij aangebracht.
12. *dijstel*: disselboom van de wagen.

met oprechte dank
aan de
GENERALE BANK

HET BIER IN DE VOLKSGENEESKUNDE

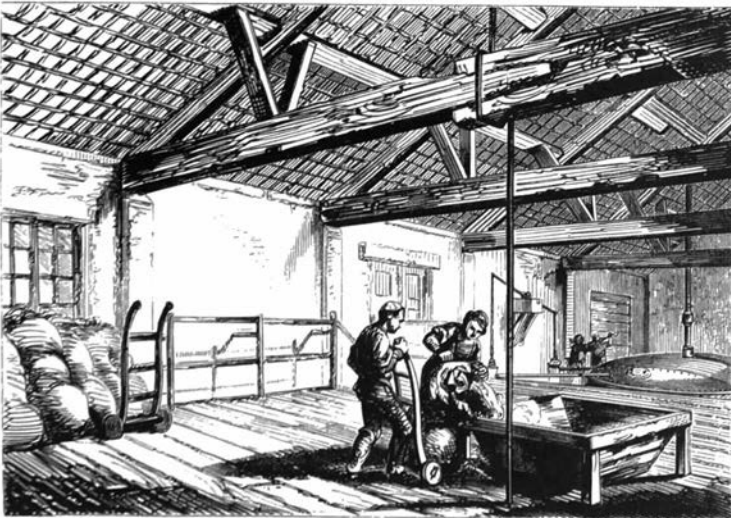
(vervolg van OVZ 1986, 4, blz. 215-224)

BIER MEDICINALIA BIJ WOUTER VAN LIS

Het middeleeuwse gruitbier had een geringe bewaarkracht. Dat bleef zo tot in de 19e eeuw. De gruit was een samenstelling van aromatische kruiden die men aan het brouwsel toevoegde om het pit en smaak te geven. In het Leuvense was de gruit een kruid getrokken uit gagel, dat het bier meer smaak en duurzaamheid gaf en geacht werd de gisting te bevorderen. Dodoens noemt dit gewas *myrtus brabantica* en zegt *"in bier ghesoden oft ghebrouwt ende maect den mensche seer haest droncken"*. Van de 13e tot de 16e eeuw werd het Engels bier, als "Ale" bekend, gebrouwen zonder hop. Het was niet alleen een verfrissende drank die veel vitamine B bevatte, maar ook een gevoel van welbehagen verschaft. De maateenheden voor "Ale" werden in een Magna Charta van 15 juni 1215 vastgelegd.(10)

Aan de gruit en de kwaliteit alsmede de eigenschappen van de grondstoffen benut voor het brouwen van bier schenkt Van Lis als medicus een bijzondere aandacht. In het eerste hoofdstuk schrijft hij:

"Het bier is eenen drank uyt Koorn en Hop in water gekokt, tot onderhoud des Menschelyk leven. De oude plegen niet alleen van Koorn, Bier te Brouwen, maar ook van Kruyd en speceryen, als ook van Gerst, Rogge, Haver, etc. ook plegen sy de Hop daer uyt te laeten. Maer dewyl de Rogge, Weyt, etc. eene verstoppende natuere heeft, opend de Hop de selve weder, en dewyl het water in den eersten graed koud en vochtig is, moet het selve door de Hop, en wat anders, 't welke in den tweeden graed droog en warm is, zyn koude en vochtigheyd benomen worden, alsoo dat het Bier tot onderhouding des Menschelyk leven, eene lieflyke, gesunde overeen-koming der qualiteyten brengt".

*De gruit in de kuip gieten.
(prent verzameling Fr. Van Bost, Gent)*

De hop is van ouds bekend als geneesmiddel en als groente; in de achtste eeuw werd het reeds in het brouwsel gebruikt. Het is pas in de 13e eeuw dat het in onze streken in de samenstelling van de gruit werd toegevoegd. Volgens Van Lis moet de hop klevend zijn en een sterke geur hebben om gezond bier te kunnen brouwen die de verstoptheid opent, het bloed reinigt, de vervuiling van het lichaam tegengaat en de galachtige vochten uitdrijft.

De hop (*Humulus lupulus*) bevat volgende bestanddelen: Lupuline; 1,5 % vluchtige olie; 5,5 % hars; 10 % bitterstoffen en 5 % looistoffen. De geneeskunde gebruikt hoofdzakelijk de hopklieren (*Lupulus*). In de volksgeneeskunde zijn het de hopbellen; een aftreksel ervan wordt gebruikt tegen ontsteking van blaas en urinewegen. De geneeskunde ziet in de hopklieren een zenuwbedarend middel, een sedativum met antiphrodiastische werking. De hop heeft ook een aseptische werking, de bitterheid is de maag gunstig. In de 17e eeuw hadden de belleren van de hop de reputatie vele ziekten te genezen. Stephaan Blankaart schrijft: *"Sy openen alle verstoptheid des levers, milten, klieren, enz. 't verwekt de stonden ende pis; verdelgt de langduurige koorsen; geneest de longziekten, geelzucht, water-sugt, fluym-sugt en de vryster-siekte"*.(11)

Over de kwaliteit van de gerst schrijft Van Lis: *"... de selve van binnen vol meel zyn, maer wanneer de kernen hard om te byten zyn, en van binnen geen meel hebben, dan is het niet goed"*.

De bestanddelen van gerst zijn: zetmeel, eiwit, vet, suiker, dextrine, celstof, as en water. Gerst is een oud gekend geneesmiddel, in de leefregels voor reizigers schrijft de Griekse geneesheer Oreibasius (325-400 n.Kr.) een afkooksel van gepelde gerst voor wanneer men zich moet spoeden of grote dorst heeft. Bij patiënten die afkerig zijn voor voedsel en gevaar lopen tot uitputting, dient men lavementen toe van een afkooksel van gerst. Bij Caelius Aurelianus uit de school van Demokritos (460-370 v.Kr.) heeft de gerst in de behandelingsleer voor verzwakte lichaamskracht een voorname plaats.(12) In de volksgeneeskunde wordt gerst aangewend tegen catarrhale aandoeningen van de ademhalingswegen en als diureticum.

Van Lis vernoemt verschillende biersoorten uit Duitsland en Vlaanderen afkomstig om hun gezonde eigenschappen, zo is *"... een wonderbaer Bier in 't Mark-Graefschap Brandenburg, genaemd den Alten Claus, of ouden Klaes, genaemd om dat het luye, slaeperige menschen maekt, ... maer is een seer gezond Bier"*. De Lul, een bier dat gebrouwen wordt in het dorp Walven aan de rivier de Lenne (Noordrijn-Westfalen) is een bier dat de benen bezwaart, doch niet het hoofd.

Van de 17e eeuwse Menso van Wesepe die de kunst bezat een bier te brouwen die als geneesmiddel tegen alle ziekten een grote aftrek kende en bekend was onder de benaming "De Vlaamsche Dokter" is er bij Van Lis geen spoor.(13) Dun bier of kuit *"om zyn doorschynendheid of om de weynige kracht van het Graen dat daer in is"*, staat niet in aanzien bij de brouwer-medicus Van Lis. In de literatuur vinden wij over de samenstelling van kuitbier uiteenlopende meningen; J. Van Loenen schijnt aan te nemen dat kuitbier gebrouwen werd zonder

hop als basis van haver en gerstemout in mindere mate tarwemout.(14) J. Grewe houdt het voor een sterk gehopt bier,(15) en G. Doorman is de mening toegedaan dat een kuitbier zonder hop of gruit gebrouwen werd op basis van gerst en dus oorspronkelijk een dun bier zou geweest zijn.(16)

Het gebruik van kruiden.

Het gebruik van kruiden speelt een belangrijke rol in de brouwkunde bij Van Lis, zo wordt Gentiaanwortel gebruikt om het bier lang te bewaren. Er zijn verschillende soorten *Gentiana* die medicinaal van belang zijn. Van Lis specificeert niet welke soort, hier zal wellicht bedoeld zijn de wortel van de *Gentiana lutea* die een groot aantal bittere glycosiden, enzymen, suiker, zetmeel en inuline bevat. Deze wortel wordt al eeuwen gebruikt daar hij geen darmverstopping veroorzaakt en spijsverterende eigenschappen bevat.

De aanbeveling om bier goed te houden in het vat waarvan men begonnen is te drinken, is naar Wouter Van Lis, te bereiken door toevoeging van Hertstongen, gezegende distel, een vers ei, een weinig hop en een handvol zuiver stroo. Hier wordt niet duidelijk omschreven welk soort Hertstong, er zijn twee soorten, de *Grote hertstong* (*Scolopendrum officinale*) en de *Kleine hertstong* (*Ceterach officinarum*). Deze laatste wordt dienstig geacht bij droppelpis, steen in nieren en blaas. Wat de gezegende distel betreft, deze bevat een bitterlactoon en flavonen, heeft eetlust opwekkende eigenschappen, is urine- en zweetafdrijvend alsook koortswerend. Deze plant had de faam een alles genezer te zijn.

Over de *gezegende distel* (*Cnicus benedictus*) schreef Gargilius M. Martialis (250 n. Chr.) dat deze zuur van aard is en wrang van smaak. Zijn sap weert de kaalhoofdigheid, een luie maag die traag de spijzen opneemt zet hij aan en brengt hij in orde. Hij is een voortreffelijk voedsel voor de baarmoeder en volgens Glaukias zou het eten van de distel de vrouwen helpen tot het baren van een jongen.(17)

Om het bier een schone kleur te geven is de aanbeveling van Van Lis het toevoegen bij het brouwen van kruiden als Alsem, Vlierbessen en Komijn. Om troebel bier helder te maken wordt aanbevolen het gebruik van Bramen of Brummelkruid die men met een draad in het bier hangt. Wij hebben hier tweemaal de benaming voor een zelfde kruid, *de Rubus fruticosus*, dat in de Zuidelijke Nederlanden Braam wordt genoemd en in het Noorden Brummel. De bladeren van de *Rubus fruticosus* alsook de toppen zijn samentrekkend, het aftreksel wordt gebruikt tegen buikloop, bloedloop, keelpijn en verstoptheid der keelklieren.(18)

Voor het helder maken van het bier wanneer het troebel is "*Neemt Galiga-Wortel, doet den selven gestampt zynde in een saksken, en hangt het in het vat; dit suyvert het Bier ook*" zegt Van Lis. De *Galiga wortel* (*Galanga minor*) werd volgens zeer oude recepten gebruikt bij het afkoken van vis. Door zijn zetmeel bezit de wortel een voedingswaarde die aanbevolen werd na ziekte en bij verzwakte personen.(19) Wanneer bier naar het vat smaakt kan men dat verhelpen door drie verse eieren, vlierbessen, rode gezegende distelwortel die men in gelijke delen in het biervat doet. Specerijen benemen aan het bier de peksmaak. Opdat het in de zomer niet zuur zou worden, werpt men spaanders van de pijnboom in het vat.

Als medicus-brouwer hecht Van Lis veel belang aan het gebruik van kruiden meestal ontleend uit de volksgeneeskunde en naar zijn mening onschadelijk voor de gezondheid. In zijn opsomming om goed kruidenbier te maken vinden wij: *Alsem, Gezegende distel, Salie, Alantswortel, Vlierbladeren, Melissekruid, Hysop, Roosemarijn, Ossentongen, Ogentroost, Zurkel, Vlierbloesem, Jodenkersen, Lavendel, Spicenard, Hertstongen, Bernagie, Bijvoet, Lauwerier, Venkel en Anijszaad.*

Er is een duidelijk verschil bij de bereidingswijze van kruidenbier tussen de Farvacques en Wouter Van Lis.

Volgens de *Medicina Pharmaceutica* van de Farvacques:

"... de Kruiden of Wortels behoorlyk geprepareert, in een groote aarde vat doen, en over dezelve eenige potten Bier storten, latende dezelve daar in zo lang roeren en weeken, tot dat die heel nat en doorweekt worden, en dan alle ingredienten door het bomgat in de Ton gedaan."(20)

Volgens "Den Volmaekten Bier-Brouwer":

"Giet Versch, noch niet uytgegist Bier in een vat, en doet er de Kruyden in op dat het te saemen werkt en uyttrekt, giet dan vervolgens de uitgeperste Kruyden weg,..."

Van Lis preciseert dat het bier niet uitgegist mag zijn en de uitgeperste kruiden dienen weggeworpen terwijl bij de Farvacques al de ingrediënten in de ton worden gedaan. Bij de Farvacques is het aantal bruikbare kruiden van een groter rangorde dan bij Van Lis.

In het tweede hoofdstuk vinden wij een heel gamma van kruiden voor het vervaardigen van een bier dienstig bij pestepidemie; het zijn: *Pestilentiewortel* (*Petasites officinalis*), *Witte Dictamus* (*Dictamnus albus*), *Gezegende distel, Salie, Roosemarijn, Quendel* (*Thymus serpyllum*), *Melisse, Eeren-prys* (*Veronica's officinalis*), *Alantwortel en Welriekende Lis* (*Acorus calamus*). Al deze kruiden hebben afdrijvende eigenschap, werken gunstig op de urinewegen, zijn besmetting werend. Van het *Eerenprijs* schrijft Dodoens dat het dienstig is "om de gheswillen te ontdoen ende morwe te maecken...".

Elk land heeft zijn gewoonte en manier om kruiden aan het bier toe te voegen schrijft Van Lis doch men moet wel zorg dragen dat het om gedroogde kruiden gaat, het kan met de mout samen gebrouwen worden of nadien in een zakje gebonden in het biervat. Bier met Gember is een voortreffelijke medecijn, met gestampte Komij verzacht het opzetten van de buik en verdrijft kolieken en winden, terwijl een pap van brood en bier, gekookt met olie of boter en des morgens nuchter genut, de stoelgang bevordert.

Onze voorouders kenden het biersoppen, d.i. bier *gekookt* met brooden kruiden als vastenspijs en ziekenvoeding. Roggebrood (meestal grove rogge-gène) werd gebrokkeld in bier en te samen *gekookt* waarbij soms honing werd gevoegd.(21)

In de volksgeneeskunde vinden wij bier als cosmetisch middel bij de huidverzorging, in den Volmaekten Bier-Brouwer geeft Van Lis de raad dat *"Indien het vel van eenen mensch met Weytenbier(22) gewasschen word, en besonder onder het aengesigt, word het schoon en blank daer van. Item, als men de voeten van eenen vermoeiden reyser met warm Bier wascht, en daer eenen natten doek in het bier gedopt op legt, zal het selve de voeten versachten"*.

Bij Hoffman-Krayer lezen wij dat Hamburger bier met verse boter bevorderlijk is voor een mooie gladde huid, met blond bier gewassen bekomt men een gezonde huid. Plinius vertelt dat de Egyptische vrouwen bierschuim gebruikten om de huid te beschermen.(23) Goed bier is een remedie tegen de tandpijn schrijft Van Lis, wanneer men het nogmaals met verse hop opkookt en het zo warm mogelijk in de mond houdt. Ook de Hebreërs kenden een alcoholhoudende drank, de "Sicera" bieren; vermengd met water of olie werd het gebruikt als samentrekkend middel tegen kiespijn. In Babylonië tentijde van koning Assurbanipal leest men de toverspreuk:

"Meng bier, de sa-kil-bir-plant en olie te zamen, herhaal daarop de toverspreuk driemaal en leg het op de tand."(25)

Van de vroegste oudheid is bier in de geneesmiddelen aan te treffen, in de Egyptische apoteek van Sunu werd er een medicijn bereid met de vrucht van de dgn-plant die men met bier moest drinken om het lichaam te zuiveren en te ledigen.(25) In 1615 bestond een prophylactisch middel tegen de pest door Gervase Markham voorgeschreven uit het gebruik van oud bier met daarin pijpbloem, engelwortel en stinkende gouwe.(26)

DE KRUIDENBIEREN VOLGENS WOUTER VAN LIS

Bier, de wijn van de Noordelijke landen, is een drank die het zenuwstelsel prikkelt, de maagwerking stimuleert en voedzaam is, zegt de school van Salerno. Het geeft kracht en bevordert de spierontwikkeling, is urineafdrijvend en werkt buikontlastend.(27)

In de 16de eeuw vermengde sommige brouwers al dan niet giftige kruiden tussen de granen voor de brouw bestemd. In 1589 was de overheid reeds tussen gekomen met het verbod bier te brouwen met kruiden of andere substanties en ingrediënten en alleen te brouwen met hop en goede granen. Het brouwen van kruidenbieren was voorbehouden aan het beroep van medecyn en chirurgyn of de gelijkgestelde apoteker.(28)

Wouter Van Lis, medicus en brouwer, beschrijft in zijn boekje *"Den Volmaekten Bier-Brouwer"* een reeks kruidenbieren met toelichting over de genezende eigenschappen. Wij laten deze met hun gebruik in de volksgeneeskunde volgen.

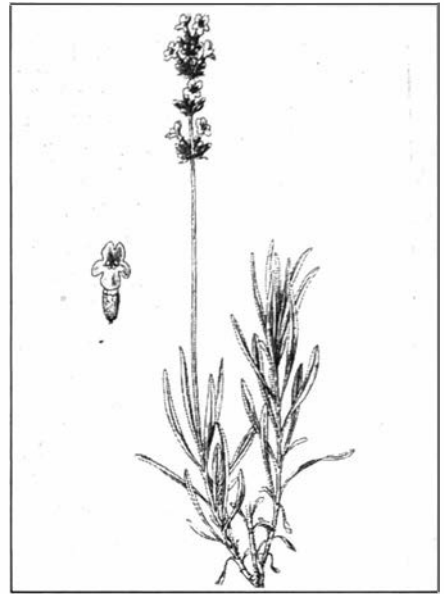
Alsembier.

Van Lis getuigt van dit bier dat wanneer het in de zomer nuchter gedronken wordt het een goede medicijn is. Het versterkt de maag en geeft eetlust, drijft de gal af en opent de lever en de milt, het doodt daarbij de wormen door zijn bitterheid. Het wordt de koortsigen als drank aanbevolen, het is de waterzuchtigen en slaaplozen gunstig. Is dienstig bij geelzucht, hoofdwee en versterkt het zicht der ogen. Alsembier wordt gemaakt door de gedroogde knoppen van deze plant in een zakje of doek in de bierton te hangen of door deze met het bier samen te laten gisten.

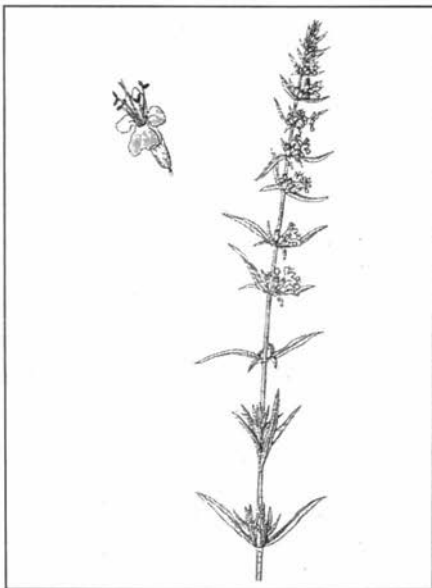
Alsem (*Artemisia absinthium* L.) bevat bittere alkaloiden, eiwit, meelstof en zout. Alsem is warm in de eerste graad, opdrogend in den derde graad, werkt adstringerend en drijft de gallige stoffen via de urine af; volgens Celsus is het onwerkzaam bij aanwezigheid van een overmaat aan slijm.(29) De door Van Lis genoemde eigenschappen die hij het alsembier toeschrijft zijn in de oudheid terug te vinden en in menige middeleeuwse receptuur als dusdanig gebruikt.(30)

HOP. (*Humulus lupulus* L.)

LAVENDEL. (*Lavandula vera*)

HYSOP. (*Hyssopus officinalis* L.)

SALIE. (*Salvia officinalis* L.)

Alsem werd ook gebruikt ter bestrijding van het flercyn en tegen gezwellen.(31) In een recente uitgave van "*La Nouvelle Officine*" vinden wij een formule voor de bereiding van alsembier als wormafdrijvend en diuretisch middel door één deel alsem te laten trekken op zestig delen sterk bier.(32) Alsem was voor de ontdekking van de quinquina het bijzonderste koortswerend middel; het volksgeloof rangschikte de alsem onder de heilige kruiden.

Bier van salie.

Salie werd door Hippocrates aanbevolen om de expectoratie (het ophoesten)

te bevorderen bij peripneumonie (longontsteking) en andere longaandoeningen.(33) Van Lis schrijft dat saliebier het hoofd en de maag sterkt alsmede de ledematen, het is goed voor de borst, de nieren en de blaas; het zet de loszittende tanden vast en bevordert de menstruatie.

Salie bevat coumarinezuur, thuyone e.a. bestanddelen en wordt gebruikt bij dysenterie en suikerziekte. Deze plant dankt haar naam aan het Latijnse woord "Salvere", d.i. genezen. De medische school van Salerno looft salie als "Salvia Salvatrix, Naturae Conciliatrix", het is niet zo verwonderlijk dat deze plant als kruid zeer gewaardeerd was.

Dodoens schrijft dat de salie uitermate veel mensen gezond maakt en in de "Circa Instantans van Platearius"(34) lezen wij:

"... wijn ghesoden mit salienbladeren is ghoet ghedroncken paraliticis ende epylenticus. Omme te verwecken appetyt als die maghe verzurt is met quaden rauwen ende onverduweden humoren..."

(Paraliticis = een vorm van verlamming. Epylenticis = vallende ziekte).

Paulus van Aegina, beroemd arts en verloskundige ca. 660 te Alexandrië, rekent salie wegens zijn verwarmende, opdrogende en diuretische eigenschappen als een goed middel bij hoest, bloedspuwen, oogontsteking, ischias, pleuris en menstruatiestoornissen.(35) De aanbevelingen door Van Lis zijn gelijklopend met Dodoens en Van Beverwyck (1594-1647). Dodoens schrijft over de salie *"tselve kruydt verlicht de pyne van den hoofde ende suyvert het tandvleesch ende tanden ende maect goeden adem in wyngezoden"*, voor Van Beverwyck is salie aan te bevelen tegen loszittende tanden.(35)

Het lievelingsmiddel van Thomas Sydenham (1624-1689) voor purgatie en afvoer waren kruiden, waaronder salie, gekookt in bier; deze formule is heden nog bekend onder de naam *"Bière purgative de Sydenham"*.(36) Sydenham was de grondlegger van de leer der miasmen, d.w.z. epidemiën veroorzaakt door verborgen ziektestoffen die buiten het menselijk lichaam gevormd worden en het lichaam bereiken via de grond, het water en de lucht.(37)

Bijvoet-bier.

Van Lis omschrijft dit bier als zeer gezond voor de vrouwen. Het is een warme droge drank die gunstig is bij onvruchtbaarheid; het is menstruatiebevorderend en reinigt de baarmoeder. Het drijft de placenta en ook de dode vrucht af, het breekt ook nier- en blaasstenen.

Er zijn twee soorten bijvoet, de *Artemisia rupestris(L)* en de *Artemisia Vulgaris(L)*,: de eerste wordt genoemd als em der Alpen, de tweede gemene als em of gemene bijvoet en werd door Plinius beschreven dienstig voor vrouwenkwalen. In de wortel vind men looizuur en bitterstof. In de volksgeeneeskunde werd *Artemisia Vulgaris* gebruikt tegen epilepsie en dit volgens Virchow, Niemeyer, Eichhorst en Stokvis.(38) Bij Hippocrates heeft dit kruid een goede faam voor de kwalen die bij Van Lis ook aangeschreven zijn. Plinius zegt dat een reizende man die bijvoet bij zich draagt of aan zijn lijf gebonden, geen vermoeidheid zal voelen.(39)

Van Lis omschrijft in den *"Volmaecten Bier-Brouwer"* het maken van bijvoetbier als volgt: men neemt een hoeveelheid bijvoet met de stelen en

en reinigt die, daarbij komen twee handvol boekweit en een handvol ongepelde haver tot dat de ton op één vierde of één vijfde gevuld is, daarop giet men vers gegist bier en laat dit alles een tijd rusten. Wanneer het vat half ledig is vult men terug bij.

Polei-bier.

Poleiebier, schrijft Van Lis, is gelijk aan bijvoetbier, doch het is wel krachtiger en sterker omdat poleie warm en droog is in de derde graad. De meeste kracht zit in de bladeren die dienen geoogst te worden wanneer het kruid in bloei staat. Van dit kruid zegt hij dat het "*noodsaekelyk is tot de Meesterye*" dus in behandeling van ziekte; welke ziekte laat hij in het midden. *Polei* (*Mentha pulegium* L.) ook genaamd *Akkerplei* of *Vlooi kruid* werd in de oudheid aangewend tegen ziekten die men dacht ontstaan te zijn door overmaat aan phlegma (slijm). In de volksgeneeskunde wordt polei geroemd om zijn veelvuldig gebruik bij allerhande klachten als daar zijn: menstruatiestoringen, koorts, zwakte, hoest, longziekten, braken, maagpijn, verlamming, hartkramp, duizeligheid en heesheid. In sommige gevallen werd het ook gebruikt om het baren te bevorderen. Bij Stephaan Blankaart komt het in aanmerking om de maandstonden voort te zetten, de witte vloed af te drijven en de dode vrucht of nageboorte uit te drijven; verdund maakt het slijm beweeglijk die oorzaak is van ingewanden-verstopping.(40)

Vlierbessenbier.

Vlierbessenbier wordt met de bessen van de vlierboom gemaakt. Zijn bijzondere eigenschap is dat het de maag en het hoofd versterkt, de lever opent, steen in nieren en blaas breekt en sterk doet zweten. Bij de ouden was de vlier, zowel de bloemen, de bessen en de schors een veel gebruikt geneesmiddel. Volgens Plinius worden vlierbladeren met olie en azijn gebruikt om slijm en gal af te voeren.(41) In de volksgeneeskunde worden vlierbessen als stroop heden nog aangewend bij griep, verkoudheid, als hoestbedarend middel en stimulans om te zweten.

Melissen-bier.

Melissekruid (*Melissa officinalis* L.) of *Citroenmelisse*, ook palingkruid genaamd omdat men het gebruikt bij het inleggen van paling, werd door Plinius voortreffelijk genoemd als een wondermiddel bij hypochondrie (ziekelijk gedrukte stemming) en bij hysterie. Van Lis schrijft dat Melissebier "*... maakt van treurige, melancholyke menschen, vrolyke: sterkt het hert, en de levendige geesten, en is voor de vrouwen seer gezond en profytelyk*". In de volksgeneeskunde wordt *Karmelietegeest*, een extract van Melisse, nog gebruikt bij onpasselijkheid, lichte flauwten en reuma. Melisse werkt zacht prikkelend op de maag en het hart.

Haselgerst-bier.

Van Lis beweert dat dit bier gezond is voor de waterzuchtigen om reden van zijn afdrijvende eigenschappen. Dit bier is de lijder aan geelzucht en jicht voordelig, want schrijft hij "*... het neemt den tartarum het welk in 't lyg ligt, dat het geen gruyts noch steen worden kan*".

Zeer geschikt voor de mout is de vierrijge zomergerst (*Hordeum vulgare*) die enige weken vroeger rijp is dan de andere soorten en een dunne zaadhuid heeft en buitengewoon zoet is; ook de grote tweerijge gerst (*Hordeum distichon*) is eveneens zeer geschikt. De gerstkorrel bevat zetmeel, eiwit, vet, suiker, dextrinen en celstof. In het mouten wordt een belangrijk deel van het zetmeel omgezet tot suikers en dextrinen. In de oudheid werd gerst algemeen als een medicijn toegepast, o.a. als *ptisana*. Hippocrates schreef afkooksels van gerst voor bij aandoeningen van de ademhalingswegen, koorts, angina, enz.(42)

Eikel-bier.

Alle delen van de eik hebben een samentrekkende kracht, als medicijn gebruikt is dit materiaal dienstig als ontlasting van buik en baarmoeder (Pharmacopoea 1747). De bast van de eik werd in de farmakotherapie gebruikt als hoemostatica (bloedstelpend middel). Wouter Van Lis schrijft dat eikenbier *"... seer goed is tegen den rooden loop, en alderlyen vloed des lyfs. Het is ook goed voor degene die niet wel wateren kunnen, want het dryft 't water, en sterkt de maege, is ook goed voor degene de welke veel bloeden"*.

Bij De Vreeze lezen wij het gebruik van gezoden eikenloof op wonden gelegd.(43) In de volksgeneeskunde wordt anderzijds bij kinderziekten het drinken van eikelkoffie aangeraden.(44) Bij Dioscorides en Paulus van Aegina waren alle delen van de eik als abstringerend en pisafdrijvend beschouwd. Ook Stephaan Blankaart laat zich niet onbetuigd en beveelt het gebruik van eikenbast bij bloedspuwen, maagzweer, brandwonden, vorstbuilen, aambeien, uterusbloedingen, diarrheeën en als samentrekkend middel in mond- en gorgelwaters.(45)

Ogentroost-bier.

Van dit soort bier schrijft Van Lis dat het *"... maekt een scherp gesicht, is goed voor donkerheyd der oogen, watersucht, hoesten, vergif, vermeerderd in de Menschen melk en zaed, is goed voor de siekte der blaesen, longen en lever"*.

Ogentroost is een van oudsher in de geneeskunde gebruikt kruid dat in de volksgeneeskunde veelvuldig voorkomt bij de behandeling van oogklachten. De homoeopathie bedient zich nog van dit kruid. *Ogentroost* (*Euphrasia officinalis* L.) bevat looizuur, glucoside en bitterstof.

Hertstongen-bier.

Volgens Van Lis is dit bier gunstig voor de melancholiker en voor hen die leverklachten hebben. Hier verwijst hij naar zeeajuinbier die dienstig kan zijn bij de vierdaagse koorts.

Er zijn twee soorten Hertstongen, de *grote hertstong* of *Tongvaren* (*Scolopendrium officinale*) en de *kleine hertstong* (*Ceterach officinarum*) die gunstig is bij nier- en blaassteenklachten, tevens doelmatig bij miltziekte en die vooral diuretisch en windafdrijvend werkt.

Ossetong-bier.

Wij lezen over de bereidingswijze van dit soort bier bij W.V.L. het volgende: *"... men neemt Cissen-tongen wortels, reynigt se; en doet se in goed bier,*

en laet se daer soo lang inliggen tot de kracht daer intrekt, gebruykt het dan, soo dryft het quade vochtigheyd uit de hersenen".

Er bestaan een vijftal soorten Ossetong, o.a. deze met rode wortels (*Alkanna tintoria*) waarvan de wortels een bruin rode kleurstof geeft. De *Wilde Ossetong* (*Lycopsis aroensis* L.) heeft dezelfde eigenschappen als de *Borrago officinalis* L. in het Nederlands Bernagie, gereputeerd om zijn versterkende kracht, zodat rond dit kruid een kluppelgedicht ontstond waarin wordt gezegd: "*Ick die men noemt bernagie, gheef 't hert altijd coragie*". Bij Platearius lezen wij: "*Ossentonghe ghedronken mit wermen Water ghemenghet trecket ut quade humoren der longhen*".(46)

Hysop-bier.

Hysop (*Hyssopus officinalis* L.) is pisafdrijvend en bevordert de spijsvertering, bevat bitterstoffen. In de *Circa Instans* van Platearius lezen wij over de Hysop "*ende doet urine maken ende menstrua comen ende het versacht oude sueren der moeder in wiven...*".(47) In navolging van de oude geneeskunde schrijft Van Lis over het hysopbier dat het "*... reynigd de longen, is goed voor benauwdheden der borst, stilt het ruyschen der ooren, dood de wormen in het lyf, is goed voor het hoesten...*". Het geeft het aangezicht een gezond uitzicht, is goed voor de stem en is dienstig tegen slechte ademgeur. De Perzen gebruikten hysopwater als huidlotion om een fraaie teint te krijgen en Dioscorides liet bij hoest hysop als kauwmiddel gebruiken.(48) De school van Salerno geeft als aanbeveling bij de expectorans-be-reidingen uit Hysop, honing te vermengen.(49)

Rozemarijn-bier.

Dit is een kostelijk, schoon, smakelijk en krachtig bier schrijft Wouter Van Lis, het overtreft alle andere kruidenbieren in kleur, smaak en kracht. Zijn kleur is als goud en het verkwikt de voornaamste lichaamsdelen o.m. het hart, de hersenen en het geheugen worden er door versterkt. Het is een bier dat de verstopping der darmen wegneemt en de "*vrouwen-tyden*" bevordert, het geeft eetlust, is goed tegen de melancholie. Het is een bier "*by-nar den Wyn gelyk in kracht*".

Op wijn gezet werd dit kruid in de volksgeneeskunde gebruikt tegen water-zucht, bij witte vloed, astma en hoest. Tijdens de Marseillaanse pestepide-mie dronken de Fransen "*Vinaigre de quatre voleurs*" die bestond uit Wijn-ruit, Alsem, Rozemarijn, Lavendel, Vlierbessen, Knoflook, Kaneel, Nootmus-kaat en Kruidnagel.(50) In Pommeren, schrijft Dodoens, wordt Rozemarijn in het bier gezoden waardoor dit langer bewaart en een aangename smaak krijgt.(51)

Elisabeth van Hongarije was in 1235 de uitvindster van een rozemarijndrank die de naam verwierf van "*Eau de la Reine d'Hongrie*": het was eenvoudig Rozemarijn op brandewijn.

Rozemarijn bevat in hoofdzaak ethanol, citronellol, linol en kamfer. Dit kruid werkt ontspannend en bezit een gunstige werking op de spijsvertering, het bevordert de bloedsomloop en vergemakkelijkt de slijmafscheiding uit de luchtwegen. In de volksgeneeskunde drinkt men een afkooksel van Rozema-rijnbloemen 's morgens nuchter en 's avonds voor het naar bed gaan om de slechte adem te verdrijven.

Bier uit "welgemoed".

Bij Wouter Van Lis in zijn "*Volmaekten Bier-Brouwer*" hebben wij het raden wat hij met Welgemoed beduid. In een paar lijntjes geeft hij zijn bevinding over dit soort bier: "*Dit is een profytelyk Bier voor de gene, welke koude en vochtige siekten hebben, het helpt de maege verdouwen, en verwarmt de andere inwendige leden*". In het Nederlands dialect vinden wij Weemoes voor een densoort, de *Pinus strobus* L., waarvan de bast en de bladeren samentrekend en versterkend werken, het versterkt de maag en verwekt eetlust.(52) Of is een van de Alsemsoorten bedoeld, de *Artemisia absinthium*, die in het Nederlands de naam Wormmoedt kreeg, terwijl het in het Duitse Wermut wordt genoemd? Dit kruid werkt eveneens versterkend, is de maag dienstig, koortswerend, wormafdrijvend en verwekt de maandstonden.(54) In Rusland is een algemeen gebruikt huismiddel voor zwakke magen en bij buikpijn en koorts, een bitterwijn uit Wermut gebruikt.(54)

Lavendel-bier.

Van Lis omschrijft het Lavendelbier als zeer geschikt om in de zomer te drinken: "*de verhitte maegen is het seer lieffelyk en aengenaem wanneer men de kernen quetsen en met kerssen in het bier doen*". Men bekomt een doordringend bier gunstig voor de hersenen. Lavendelbier versterkt de ruggegraat en heeft een gunstige werking op de nieren.(55) Lavendel bevat coumarinezuur, terpeen en linalol. Een infuus van 10 % Lavendel is hoest-bedarend en werkt antiseptisch bij bronchitis. Als geneeskruid wordt het in de volksgeneeskunde gebruikt tegen krampen. Lavendel wordt ook aangewend bij zenuwzwakte, migraine, hoofdpijn, duizeligheid en flauwte; verder nog bij verharding van de milt en lever, baarmoederpijn, moeilijke urinelozing en ischias.

Bessen bier.

Van Lis beschrijft drie soorten bessenbieren, nl. het kersenbier, het frambozenbier, het Hinderbesiebier. Hinderbesiebier mogen diegene gebruiken die een verhitte maag hebben die moeilijk verteert. Dit bier "*stilt ook allen vloed des lichaems*". Hannebezen is de benaming die men te *Geel* geeft aan Aalbesen; deze bessen verkoelen, matigen de dorst en zijn dienstig bij koorts. Jeneverbessenbier wordt aanbevolen aan hen die aan jicht lijden en voor hen die bier- of blaasklachten hebben. In "*La Nouvelle Officine*" staan heel wat formularia voor de bereiding van bessenbieren.(56)

N.B. : Voetnoten 5 t.e.m. 10 ontbraken bij vergissing in de eerste aflevering.

- (5) VAN LIS, Wouter: *Pharmacopoea Galico-Chemico-Medico of Meng-Schei- en Geneeskunstige Artsenywinkel...* tot Rotterdam, by Phylippus en Jakobus Losei, Boekverkoopers op de hoek van de Nieuwestraat. MDCCXLVI. (Exempl. in Univ. Bib. Amsterdam)
- (6) BENFEY, Theodor: *Western Alchemy Symbols in a Japanese Medical Work*. In "Chemistry" the American Chemical Society. Vol. 44, September 1971. p. 14-18.
- (7) BENFEY, Th.: o.c. p. 15.
- (8) VANDEVELDE, A.J.J.: *W. Van Lis, Geneeskundige en Brouwer*. In Verslagen en Mededelingen van de Kon. Vlaamse Academie. Gent 1926. p. 802-807.
- (9) DE FARVAQUES, Robertus: *Medicina Pharmaceutica oft Grootte Algemene Schatkamer der Drogbereidende Geneeskunst*. Te Leiden 1741. (verzameling Prof. Dr. Apoth. L. Vandewiele waarvoor dank om de inzage.)
- (10) JAHRBUCH 1984. Gesellschaft für die Geschichte und Bibliographie des Brauwesen E.V. Berlin 1984. p. 68.

- (11) Stephaan BLANKAART, *Den Nederlandschen Herbarium oft Kruidboek*. 't Amsterdam by Ian ten Hoorn. 1698, 373.
- (12) Dr. L. ELAUT. *Antieke Geneeskunde*. Antwerpen/Amsterdam. 1960, 58, 175 en 195.
- (13) Oostvlaamse Zanten. Tweede Lustrumnummer 1930-1935, 92.
- (14) J. VAN LOENEN. *De Haarlemse brouwindustrie vóór 1600*. Amsterdam 1950. p. 31.
- (15) GREWE, J., *Das Braugewerbe der Stadt Münster bis zum Ende der fürstbischöflichen Herrschaft im Jahre 1802*. Münster 1907. p. 38.
- (16) DOORMAN, G., *De Middeleeuwse brouwerij en de gruit*. 's Gravenhage 1955. p. 68.
- (17) ELAUT, L.: op. cit. p. 342.
- (18) VANDENBUSSCHE, L., *Onze Volkstaal voor Kruiden en Artsen*. Menen 1955. p. 492.
- (19) GOOVAERTS, R., *Groot Kruidboek*. Brussel, s.d., p. 138.
- (20) De Farvaques: op. cit. p. 109.
- (21) VIAENE, A., *Bierenbrood*. Biekerf, 62 (1961), 307.
- (22) Weytenbier = met tarwe gebrouwen bier.
- (23) HOFFMANN-KRAYER u. HANNIS BÄCHTOLD-STÄUBLI, *Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens*. Berlin/Leipzig, 1927, Bd. I., p. 1279.
- (24) DE WAAL, M., *Medicyn en Drogerij in den Bybel*. Amsterdam, 1922, p. 39.
- (25) POLLAK, Kurt, *Oude Geneeskunst*. Leiden, 1970, p. 73 en 125.
- (26) WATSON, Gilbert, *Theriac and Mithridatium, a study of Therapeutics*. London, 1966, p. 122.
- (27) VAN BIERVLIET, A.L., *Les Préceptes de l'Ecole de Salerne*. Louvain, 1863, p. 106-112.
- (28) VAN GOETHEM, Remy, *De Brouwerij op het platte land onder het Oud Regime*. In: Ann. Oudheidk. Kring v.h. Land v. Waas. (St. Niklaas), 1960, dl. 64, 1e afl. p. 73.
DE BACKER, Chr. en VANDEWIELE, Leo, *Een recept van Dendermonds Karmelietenbier*. In: Gedenkschr. v.d. Oudheidk. Kring v.h. Land van Dendermonde, IVe reeks, dl. 3. Jaarboek 1977, p. 172.
- (29) FRIEBOES, Walter, *Celsus Aulus Cornelius: Ueber die Arzneiwissenschaft*. 2e Aufl. Braunschweig, 1906.
- (30) VANDEWIELE, Dr. Apot. L.J., *Circa Instans van Platearius*. Oudenaarde 1970. p. 50.
- (31) BRAEKMAN, W.L., *Middel-Nederlandse Geneeskundige Recepten*. Gent, 1970, pp. 150, 153, 154, 157.
- (32) DORVAULT, *La Nouvelle Officine*. Paris, Vigot, 1955, p. 241.
- (33) LITTRE, *Oeuvres complètes d'Hippocrate*. Paris, 1899, VII-67, 83 en 99.
- (34) VANDEWIELE, Dr. L.J., *Circa Instans van Platearius*. Oudenaarde, 1970, p. 266 en 267.
- (35) BERENDES, J., *Des Besten Arztes*. Leiden, 1914, dl. VII. p. 3.
VAN BEVERWYCK, Johan, *Schat der Ongesontheydt*. s.l. 1663. II. 114.
- (36) DORVAULT, op. cit. p. 242.
- (37) PINKHOF, Dr. H., *Vertalend en verklarend Woordenboek Geneeskundige Termen*. Haarlem, 1935, p. 327.
- (38) STOKVIS, Prof. Dr. B.J., *Voordrachten over geneesmiddelenleer*. Haarlem, 1892-1902.
- (39) VANDENBUSSCHE, L., op. cit. p. 124, Nr. 300.
- (40) BLANKAART, S., op. cit. p. 485.
- (41) BAKKER, C., *Volksgeneeskunde in Waterland*. Amsterdam, 1928, p. 213.
- (42) BAKKER, C., op. cit. p. 218.
- (43) DE VREEZE, W.L., *Middel-Nederlandsche Geneeskundige Recepten en Tractaten, Zegeningen en Tooverformules*. Gent, K.V.A., 1894, 203.
- (44) BAKKER, C., op. cit. p. 173.
- (45) BLANKAART, St., op. cit. p. 491.
- (46) VANDEWIELE, L.J., *Circa Instans*, op. cit. p. 87.
- (47) VANDEWIELE, L.J., op. cit. p. 168.
- (48) BAKKER, C., op. cit. p. 216.
- (49) VAN BIERVLIET, A.L., op. cit. p. 179.
- (50) BAKKER, C., op. cit. p. 162.
- (51) VANDENBUSSCHE, L., op. cit. p. 347.
- (52) VANDENBUSSCHE, L., op. cit. p. 440.
- (53) VANDENBUSSCHE, L., op. cit. p. 440.
- (54) WASSILY, Dimitsch, *Russische Volksheilmittel aus dem Pflanzenreihe*. In: Historische Studien zur Russischen Volksmedizin. Leipzig, 1968, I. p. 179.
- (55) *Handw. Buch Deutschen Aberglaubens*, op. cit. Band I. p. 1280.
- (56) DORVAULT, op. cit. p. 210-242.

A.G. HOMBLE (+)

(vervolgt)

STREEKDRACHTEN IN OOST-VLAANDEREN

Biezonderlijk in het land van Nevele en omgeving.

Na het artikel Streekdrachten in Oost-Vlaanderen, bijzonderlijk in het Land van Waas(1) behandel ik de streekdracht in het Land van Nevele en de onmiddellijke omgeving in een tweede artikel. Er kwamen verscheidene interessante aanvullingen i.v.m. de eerste studie. We zullen ze verwerken in volgende artikels i.v.m. streekdrachten in Oost-Vlaanderen.

Het Land van Nevele in Oost-Vlaanderen is het gebied ten W. van Gent dat de gemeenten Vinkt, Hansbeke, Merendree, Landegem, Nevele, Vosselare, St.-Martens-Leerne, Bachte-Maria-Leerne, Zeveren, Lotenhulle, Poeke, Baarle (een deel van Deinze) en een deel van Deurle omvat. Lotenhulle en Poeke zijn afgestemd op de markt van Aalter en de andere gemeenten op de markt van Deinze(2). In de streekdracht moet men rekening houden met twee elementen: a) met de stad die toonaangevend was voor de mode want de streekdracht heeft altijd iets te maken met de burgermode; b) met het autarkisch karakter van de plattelandsdorpen, waar de naaister nog een grote rol speelde. Cyriel Buysse riep de naaister Anna Pletzier op in *Meester Gevers*, een gegeven dat zich afspeelde in de Schooloorlog 1879-1884. Ze werkte niet thuis, maar ging de woningen van haar klanten af(3).

De kledij van de tweede helft van de 18de eeuw werd prachtig weergegeven op de tentoonstelling Textilia in het Bijloke museum te Gent(4). De driesteek, later de tweesteek voor de heren, met de jas, de vest (= de ondervest of gilet), de kniebroek of kuitbroek: duidelijk werd hun evolutie weergegeven. Het waren meestal burgerlijke kostuums, maar we mogen uit vergelijkende studie afleiden dat ook op het platteland vereenvoudigde modellen van deze kledingstukken voorkwamen.

Voor de Franse periode kregen we een beeld van de kledij van de gemeente Zomergem die niet zo ver verwijderd is van het Land van Nevele. Het onderzoek gebeurde meestal op basis van boedellijsten. De mannen droegen daar de lange linnen broek (= de pantalon in tegenstelling tot de culotte of kniebroek) met de vest uit linnen of wol. Rond de hals droegen de mannen de halsdoek of cravat. Bij feestelijke gelegenheden kwamen de schoenen en de laarzen naar voor, in de week zag men houten klompen. De lange overjas was eerder voor de rijkere boeren. De vrouwen droegen een hemd, een borstrok en een jak of een blouse, een onderrok en een zijden bovenrok. Ook de kantmuts en de sjaal uit kant of uit gebreide wol waren in Zomergem niet onbekend. Opvallend voor die tijd waren de schoenen met zilveren gespen, die zowel door mannen als door vrouwen gedragen werden(5).

Voor de periode 1830-1880 hebben we het schilderij *Begravenis de Leie overstekend te Afsnee* van J. Pauwels (Sleidinge 1819-Gent 1876).(6) De korte vleugelmuts, de gekleurde kapmantels voor de vrouwen kwamen hierbij aan bod.(7) Afsnee ligt niet zo ver van het Land van Nevele.

De signalementen van verloren personen en van gevonden lijken zijn belangrijk voor de studie van de streekdracht tussen 1830 en 1880.(8) Op 15 augustus 1836 werd te Deinze een krankzinnige aangehouden. Hij zou Alexander heten en uit Dendermonde afkomstig zijn. Hij droeg een lijnwaden kiel, een pantalon of lange broek, van zwarte stof genoemd mollevel en "een slechte casquette" in

leder.(9) Op 24 december 1836 overleed te Nevele een onbekende man van 50 à 60 jaar oud met een gezwel boven het linkeroog ter grootte van een stuk van 5 fr. Zijn kledij: een kort kleed (= een jas) van zwart laken, een vest van kemelshaar en zijnde honingkleurig en met bloemen, een kamizool (= een ondervest) van zwart laken, een zwarte pantalon van de stof "gezeyd mollevelle", een paar halfkousen, goede schoenen, een hoed, een lijnwaden hemd, een katoenen halsdoek met rode bloemen.(10) Op 10 juni 1837 verdween Jan-Baptist Taelman, een 48-jarige krankzinnige man, uit zijn woonstede te Gottem. Zijn kledij: een zwarte hoed, een ronde vest met mouwen ros van stof genaamd mollevel, een gilet (= ondervest) van zwart laken, een pantalon van zwart laken, een hemd van wit lijnwaad, schoenen, geen kousen.(11) De 26-jarige Maria-Theresa De Keyser uit Zomergem was in 1839 spoorloos. Ze droeg een katoenen muts, een manteltje van bruin katoen, een onderjak, een rok van stof "gezeyd Vlaming", kousen van blauw katoen, hoge bolle blokken, een voorschot van wit lijnwaad, een hemd van grof lijnwaad. We konden niet vinden wat men bedoelde met de stof "Vlaming".(12)

Op 13 augustus 1840 verdween de 16-jarige Fredericus Anrys die stom was, uit Petegem. Hij droeg een wollen pantalon, gelapt met lijnwaad, een vest van bruinachtige zomerstof, een gilet van rouw lijnwaad, een katoenen hemd zonder merk, een muts van blauwe stof zonder voorstuk. Hij was barvoets en had geen halsdoek.(13) Theresia Declercq geboren te Merendree en wonende te Lovendegem verdween op 8 april 1842 uit haar woonstede. Ze had op 1 november haar man landbouwer Judocus Mertens te Vosselare verlaten en was 51 jaar oud. Haar kledij: een manteltje van blauw katoen, een jak van blauw katoen, met kleine witte bloempjes, een onderrok met rode strepen, een zwarte doek, een strooien hoed (misschien een spaanhoed), zwarte kousen en schoenen.(14) De kinderkledij vinden we terug bij de 6-jarige Jan-Baptist Verloye die zijn woonstede te Bellem in 1847 verlaten had. Hij droeg een broek en vest van zwarte stof, een slechte zwarte muts, slechte kousen van grijze breiwool en holle blokken.(15) Holle blokken behoorden tot de kinderdracht in Bellem. Op 23 juli 1847 was er grote opschudding te Poeke. In een roggeveld had men het lijk gevonden van een man. Hij droeg een blauwe laken broek, een bruin gestreepte vest in zomerstof, een blauwe laken ondervest, een oude muts van zwart laken, een blauwe kiel i.p.v. een hemd en schoenen zonder kousen.(16) In zijn zak had men twee messen, 38 centiemen en een rode katoenen halsdoek gevonden.

Op 18 november 1848 overleed te Deinze een onbekende jongen tussen 7 en 10 jaar. Hij droeg een zwarte muts, een bruine vest, een gestreepte broek, een katoenen hemd, kousen, sokken, holleblokken, een gestreepte kiel en twee ondervesten.(17) Opvallend was hier vooral de gestreepte kiel. In de gewone gevallen was de kiel uit effen stof. Geruite stoffen kwamen ook voor, voor de mansbroeken. Zo vond men te Aalter een 60-jarige onbekende behoeftige die daar in 1848 overleed met een grijze broek met bruine of zwarte ruiten.(18) Op 8 mei 1848 verdween de 22-jarige Edouard Speckaert uit Afsnee. Hij droeg een fluwelen muts met blauwe en witte strepen, een zwarte laken ondervest, een zwarte zijden halsdoek, een zomerbroek met strepen, een blauwe lijnwaden kiel en laarzen.(19)

Op 31 maart 1856 verdween de 53-jarige timmerman Karel De Cuyper uit Landegem. Hij droeg een hemd van lijnwaad, een ondervest en een frak (= bovenvest) van zwart laken, een halsdoek van zwarte zijde, een slaaplijf van

rode flanel en schoenen. Men dacht dat hij zich verdrongen had in de Vaart van Schipdonk omdat men zijn muts in de vaart gevonden had tussen de brug van Nevele en deze van Landegem.(20) De krankzinnige Bernard Maertens uit Aalter was in 1856 spoorloos verdwenen. Hij droeg een bruine broek, een ondervest met perken of ruiten, een blauwe kiel, een muts van blauw laken, sajetten kousen en nieuwe schoenen.(21) Op 17 december 1857 trok men te St. Martens-Latem een onbekende man van rond de 60 uit het water. Zijn kledij: een frak (jas) van zwart en bruin laken, een zwarte ondervest, een bruine broek met strepen en een paar laarzen.(22)

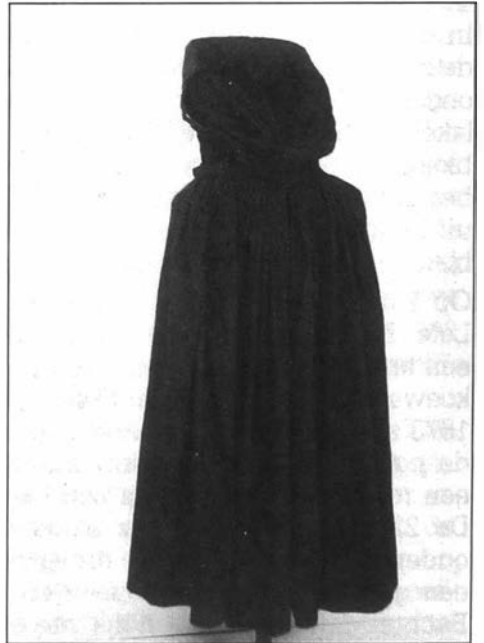
Op 3 maart 1861 had de 60-jarige Jan Baptist Vandekerckhove zijn woning te Lovendegem verlaten. Hij was krankzinnig. Zijn kledij: een zwarte broek, een vest van zomerstof, een muts van zwart laken, een rode ondervest (misschien de bekende rode baaien ondervest zoals we in de Kempen vinden), een gebreid slaaplijf, een lijnwaden hemd, een voorschoot van wit lijnwaad, en holle blokken.(23) De knievoorschoot voor de man treffen we ook aan in het land van Waas, zoals te bezichtigen in het museum van Lokeren. Op 15 september 1861 had Henricus Godefroidt, een 13,5 jarige jongen uit Petegem, het ouderlijke huis verlaten. Zijn kledij: een klak van zwart laken, een vest van blauw laken, een ondervest van bruinachtige elastieke of rekbare stof, een slaaplijf van blauw laken, een hemd van blauw lijnwaad, een broek van zwart laken, halve kousen van sajet en schoenen met koperen gespen. Hij had ook een blauwe neusdoek, een tabakzak en drie kleine rollen roltabak bij zich.(25) Op 4 februari 1869 verdween de knecht Jan-Baptist Mostaard, 44 jaar oud uit Aalter. Hij was een weinig "verdwaald". Zijn kledij: een broek in de stof genoemd, "Engels leder", op het achterste en op de knieën met dezelfde stof gelapt, een vest met witte en blauwe strepen, een zwarte laken ondervest, een wit wollen slaaplijf, een blauw lijnwaden hemd, een zwarte laken muts met lederen klep, halve kousen in wit en grijs wollen breiwerk en blokken.(26) Op 27 juni 1869 verdween de 42-jarige Leonardus Beryngier uit het gesticht Luisa - gasthuis te Nevele. Hij droeg een witte beverhoed, dus uit bont van de castor of de bever, een blauwe laken jas, een witte broek met blauwe strepen en lederen schoenen.(27)

Op 1 juni 1873 trok men te Deurle een lijk van een 35 à 40-jarige man uit de Leie. Hij droeg een zwarte laken vest, een rekbare bruine stoffen ondervest, een broek met ribben, een zwarte zijden halsdoek en laarzen.(28) De 10-jarige koewachter Emil Van Lancker bijgenaamd Emil Tack had op 3 september 1873 zijn oudershuis te Astene verlaten. Hij was een weinig geschonden door de pokken. Zijn kledij: een blauwe lijnwaden kiel, een klak van zwart laken, een roodwollen slaaplijf en een blauwe broek.(29)

De 22-jarige landbouwster Eugenie Ally was in 1874 verdwenen uit haar ouderhuis te Vosselare. Ze droeg een zwarte laken mantel met een witte kap, een grijs kleed, bruine kousen en holle blokken.(30) Op 6 mei 1876 werd te Bachte Marie Lerne een lijk van een man uit de Leie gehaald. Hij droeg een zwarte laken palletot (= overjas) met zijde gevoerd, een bruine broek en ondervest, rekbare bretellen, een blauwe hoed, een wit hemdeken, een zwarte crawat, laarzen en blauwe wollen halfkousen.(31) De bretellen waren dus ook reeds gekend. De timmermansvoorschoot in blauw lijnwaad was ook niet onbekend want de 47-jarige Karel-Lodewijk Vuylsteke die op 12 december 1877 uit Bellem verdween droeg zulk een kledingstuk. De faas was ook algemeen in de mode. Ze werd in 1877 te Deinze vermeld als de zwarte laken

Zeuntje en Julietje, de twee meiden van de familie Buysse met hun kapotmutsen in 1908. (Copyright Museum Rietgaverstede, Nevele)

De zwarte kapmantel uit Deurle aan de Leie langs de achterzijde en de voorzijde. (Copyright Openluchtmuseum Bokrijk B 59602)

klak. De 70-jarige landbouwer Jan-Baptist Desmet, die uit Deinze verdwenen was, droeg dergelijk kledingstuk.(33) De 24-jarige pokdalige Isidoor Moeykens uit Bachte Marie Lerne verdween in 1877. Men

vond zijn klederen op de oever van de Leie te Astene zodat er geen beschrijving volgde.(34) Het katoenen witte hemd met blauwe strepen was typisch voor de werkkledij. De 31-jarige werkmans Pieter Tytgat uit Gottem droeg dergelijk kledingstuk bij zijn verdwijning uit het dorp op 14 maart 1878.(35)

De literatuur is een belangrijke bron voor de kennis van de streekdracht op het einde van de 19de eeuw in het land van Nevele, de streek van de naturalistische schrijver Cyriel Buysse, die zeden, gewoonten en streekdrachten van de bevolking aldaar beschreef. Cyriel Buysse werd te Nevele geboren op 20 september 1859, als zoon van de liberale chicoreifabrikant Louis Buysse en van Maria-Paulina-Sophia Loveling.(36) Na de lagere school te Nevele kwam hij eerst in de Rijksmiddelbare school en later in het Koninklijk Atheneum van Gent. Hij was geen schitterend student en kwam terecht in de fabriek van zijn vader. Hij beschreef deze periode in de roman *Zoals het was*. In 1896 huwde Cyriel Buysse de Nederlandse weduwe Nelly Dyserinck, dat betekende het einde van zijn Nevelse jaren. In de winter woonde hij in Den Haag, in de zomer in het Roze Huis in Afsnee of op de Molenberg te Deurne. In 1930 werd hij lid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde. In 1932 werd hij door koning Albert I tot baron verheven en stierf enkele dagen later te Afsnee op 25 juli 1932.(37) Twee licentieoverhandelingen werden gewijd aan de volkskundige waarde van het werk van Cyriel Buysse.(38) Voor deze overhandelingen vergeleek men de literaire versie van Buysse met de resultaten van volkskundige enquêtes te Nevele en met sekundaire literatuur.(39)

De kledij van de boerenzoon Ivo vinden we in *Op het kleine gehucht* van Cyriel Buysse. Ivo droeg een linnen broek, een open hemd en een breed gerande strohoed, dus de zomerse werkkledij op het platteland.(40) Kletsje stond in het zelfde werk op de drempel van haar deurtje met "haar ouderwets spinsters-vleermuts".(41) Op een andere plaats werd Kletsje beschreven met "het gepijpte kapje dat haar hoofd bedekte".(42) Het was hier duidelijk de pijpjesmuts die we terugvonden op foto's in het museum te Nevele. De buurvrouwen lazen de rozenkrans bij de doodskist, gezeten of geknield in lange zwarte kapmantels.(43) Onder de zwarte satijnen kap van de zwarte lakense kapmantel zag men bontgekleurde mutsen en linten. Rijkere boerinnen gingen zelf naar de begrafenis met lange gouden oorbelletjes alsof ze getooid waren voor de kermis.(44) De mannen op de begrafenis in *Op het kleine gehucht* waren op hun paasbest. De enen droegen zwarte jasjes die te nauw leken, de anderen hadden blauwe, stijfgeplooiden kielien aan die als crinolines uitstonden. De vergelijking van de kiel met de crinoline of hoepelrok is wel prachtig. Op het hoofd droegen de mannen zware dikke petten.(45) Uit deze passage kunnen we afleiden dat sommige heren hun kostuum beschermden met een kiel, anderen niet. Ook de novelle "Lente" leert ons veel over de streekdracht. De kinderen Goetgebuer zijn vier ongehuwden met twee knechten en een meid. De oudste zoon Belsemien heeft een hogere status. Hij zetelde in de gemeenteraad en was de boer der hofstede. Op zijn 's zondags droeg hij een zwart kostuum, een zwarte zijden pet, een wit hemd en een koperen snuifdoos.(46) Zijn broer Coben was de mindere in het gezin wat de sociale positie betrof. Hij was een min of meer ondergeschikte, zowat half baas half knecht. De oudere broer Belsemien en Standje, droegen laarzen en een jas. Hij daarentegen klompen en een blauwe kiel. Als een knecht werkte hij met ploeg en

Uit de onnitgegeven gedichten
VAN
« SCHIJFKEN » VAN POESELE

Menschen, Jan Francies De Mulder
Heeft den naam van « Menschenkolder »
Maar 't was steeds een brave vent,
Om zijn fijne slimme toeren,
Van de burgers en de boeren
Hier en elders wel bekend
't Moet dus niemand toch verwondren
Dat elkeen hem komt bewondren
Op zijn gulden jubelfeest!...
'k wil ook niet ten achter blijven,
(: Want 'ik denk nog aan mijn schrijven!':)
En ik viere nog het meest :
Ik offereere hem mijn portret,
Vriendenlief, vindt gij 't niet net? .

SCHIJFKEN

Het Schijfken van Poesele met kiel, hoge hoed en paraplu, alsmede zijn gedicht opgedragen aan Jan-Francis De Mulder. (Copyright Museum Rietgaverstede, Nevele)

paarden op de akkers.(47) Cordula, de ongehuwde zuster, droeg zwarte kleren vol vlekken, over haar schrale schouders een zwarte wollen gekruiste sjaal, en op haar hoofd een zwarte platgedrukte wollen muts, die aan de bovenkant vaal bruin gekleurd was.(48) De zwarte wollen muts werd gewoonlijk zelf door de boerinnen gebreid als binnenhuismuts. Ze werd vastgemaakt met twee binders. Korsetten schenen op het platteland niet bekend te zijn want Leontientje, het nichtje uit Parijs die voor een korsetwinkel werkte, kreeg als opmerking over de korsetten, van de ongehuwde ooms en tante: "Ba jo, ba jo, ne luxeartikel, e waar? Hier op den buiten, n'hèt vrèvevolk da niet vele neudig".(49) In "*De steunpilaren der 'Ope van vrede'*" krijgen we een beeld van de manshemden. Sietje maakte manshemden voor een grote winkel in het dorp: witte mooie met gesteven "plastrons" voor 's zondags, gekleurde wit en rood, of wit en blauw gestreepte of met ruitjes, roze en bruin zoals de arbeiders die droegen.(50) Ook de tante van Sietje droeg een zwarte wollen muts.(51) Philemon de smid, droeg een mollenvelle boezeroen en een lederen schootsvel.(52) Het schootsvel beschermde zijn kledij tegen de gentsters van het vuur. Het was de typische smidsdracht, een bekende beroepsdracht in Vlaanderen. Toen haar tante stierf, was Sietje in rouw. Bij de begrafenis droeg ze een zwart kleed, met krip over hoed en mantel. Krip was typisch voor de rouw zowel in het Land van Nevele als in de andere streken van ons land.(53) De kappetjes met fel gekleurde bloemen kwamen ook voor op feestkledij. Buysse sprak over de vrouwen op hun uiterste best gekleed als voor een kermis, met rode en witte en blauwe linten en bloemen in de mutsen.(54) Sietje de herbergierster huwde met de hoefsmid Philemon in "*De Hope van Vrede*", wat ook de wapenleuze was op het wapenschild van de nieuwe baron Cyriel Buysse. *Greutmoeder Renske* werd door Buysse als spinnend beschreven met een witte vleugelkap met een breed bruin lint.(55) Het ging hier duidelijk om een vleugelmuts. Deze was waarschijnlijk korter dan de exemplaren uit het land van Waas.(56) De zakdoek was niet onbekend want *Greuten Broos* droeg bij de begrafenis van zijn moeder een zwart pak en een hagelwitte zakdoek.(57) De juwelen kwamen aan bod in *Uleken* die niet alleen gouden oorbellen droeg maar ook een mooie keten met een diamanten kruis om de hals.(58) Als 14-jarig meisje droeg ze zoals Buysse het omschreef "het veld- en staluniform, dat ze voortaan elke dag zou dragen; een grauwe rok, een grauwe jak, een blauwe schort en klompen".(59) In *Paatros* werd de oude De Mester in zijn leunstoel beschreven met een grote bonten muts en met een grove linnen knieschort.(60) Deze knieschort vonden we terug in het museum van Lokeren in het land van Waas.(61) In het toneelstuk "*Het gezin van Paemel*" haalde de barones de ambities van de boeremeisjes aan in haar gesprek met de moeder Van Paemel: "de luxe is te groot geworden, ziet ge, dat is het. Vroeger waer de boeremeisj kontent met een zwarte mantel 't zondags en 'n muts met lint, maar nu wil de boerin en dochters juweel en zijden klee en schonen hoeden draag, precies alsof ze dames waar".(62)

De overgang van de streekdracht naar de burgerdracht op het platteland wat de barones suggereerde werd niet aanvaard door de moeder Van Paemel. Ze was beschaamd om haar dochters die geen juwelen hadden. Zij zelf had nog gouden oorkingen en een zilveren kruis dat ze van haar moeder gekregen had. De tijden waren veel slechter geworden. Moeder Van Paemel

De 100-jarige Dorothea Nieulandt uit Loo-
tenhulle in 1882 met pijjesmuts en ge-
leurde sjaal. (Copyright Museum Riet-
gaverstede, Nevele)

Louise Mortier uit Nevele met pijjes-
muts. (Copyright Museum Rietgaver-
stede, Nevele)

Mathilde Caekaerts uit Nevele met de
pijjesmuts met strik. (Copyright Mu-
seum Rietgaverstede, Nevele)

was beschaamd wanneer haar dochters voor de kermis gevraagd werden. Ze hadden geen zondagse kledij. We kregen ook een beeld van de rouwkleding in *"Het leven van Rozeke van Daelen"*: "Als een donkere, op elkaar gedrongen kudde liep de kleine rouwstoet achter de zachtschommelende wagen; de enkele vrouwen van het hoofd tot de voeten gehuld in haar lange zwarte door de wind soms klapperend opwaaiende kapmantels; de mannen in hun korte buisjes (= vestjes), de handen in hun broekzakken en de schouders opgetrokken voor de kou".(63) De kapmantels waren uit zwart laken maar door de jarenlange dracht waren ze dikwijls dof vaal of groen geworden. Zo worden ze beschreven in *"Het Hofje"*.(64) Permentier, het hoofdpersonage uit *"De wraak van Permentier"* droeg een plunje uit die stof welke de Vlaamse boeren mollevel noemden en klompen zonder trekler hoog en zwaar.(65) De baker of vroedvrouw droeg in het Land van Nevele altijd een kapmantel: het ideale kledingstuk om het kleine wicht te beschermen dat ter doop gebracht werd, zoals in *Zonneleven*.(66) Reus, een figuur uit *Het recht van de sterkste* droeg een donkerkleurig lomp gesneden pak, te kort van buis, te kort van broek, een schitterend blauw zijden dasje wuifde om zijn stoere hals. Zijn zware met grove spijkers beslagen schoenen maakten, de harmonika en het gedruis van de dansers overheersend, een hard schrapend geluid over de morsige vuilrode herbergvloer".(67) Dit was de feestkledij van de polkadansers. De zware schoenen vielen vooral op, de buis was de vest. De ouderwetse zwarte pijpjesmuts kwam aan bod als kledij van juffrouw Constance in *"Het Ezelken"* wat niet vergeten was.(68) Soarel Lauwe controleerde in *Sander Ouk en Soarel Lauwe* de suikerbietenladingen in de fabriek. Hij droeg een duffeltje tegen de koude. (69) Dit was een wollen vest in duffel, een stof die genoemd was naar de stad Duffel. Het werkwoord induffelen komt hiervan. Tot de zondagse kledij behoorde in de meeste verhalen van Buysse laarzen.(70) Poapken droeg ze in *Poapkens zondagsrust* om naar de kerk te gaan. Eenmaal per week liet hij zich scheren bij de barbier, nl. op zaterdagavond in wat men noemde, "de leerschool".(71)

Het heemmuseum Rietgaverstede te Nevele bezit een interessante kledijverzameling, zowel voorwerpen als foto's. In de eerste plaats vinden we in de kleerkast verschillende blauwe kielen, sommige hebben vooraan een grote V-vormige opening, anderen hebben een smalle 10 cm. diepe opening met vier knopen. Ook de zwarte kapmantels en pelerines die Buysse zo prachtig beschreef treft men in de kleerkast aan. Ook de vrouwenmutsen vinden we terug: de satijnen muts, de veloursmuts in fluweel, de kapotmuts met een ijzer onderstel ("het kappeke" in Brabant), de sajettmuts in gebreide wol, die Buysse ook regelmatig beschrijft, en de slaapmuts. Een speciaal exemplaar is de zonnekap voor de wiedzters. Het is een kapelachtig hoofddekseel in blauw lijnwaad met witte bolletjes dat we terugvinden op de schilderijen van Emiel Claus. Het was werkkledij. Een prachtige foto met gedicht was dit van "Schijfken van Poesele" met de echte naam Celestinus Schijvers geboren te Poesele 18 juni 1814 in de Poecqstraat 13. Hij draagt er een blauwe kiel met een grote V-vormige opening, een hoge hoed, een kamezool (ondervest), een hemd een een strik. In zijn hand houdt hij een grote paraplu, bovenaan versierd met strepen. De combinatie hoge hoed - blauwe kiel is hier wel typisch. De foto met het gedicht werd door Schijfken van Poesele aangeboden aan Jan-Francis De Mulder bij zijn gouden bruiloft. Het Schijf-

ken van Poesele was een typische volksdichter in het Land van Nevele. Er zijn ook enkele mooie vrouwenfoto's. De 100-jarige Dorothea Nielandt, weduwe van Dominicus Decoster (° Lotenhulle 29 mei 1782) werd gefotografeerd bij haar 100ste verjaardag op 29 mei 1882 te Lotenhulle. Ze droeg een witte pijpjesmuts en een neusdoek over de schouders. Louise Mortier uit Nevele werd afgebeeld met een pijpjesmuts. Mathilde Caecaerts uit Nevele droeg het haar met de scheiding in het midden; hierboven droeg ze een pijpjesmuts met dikke strik. Ze had een kasjmieren neusdoek over de schouders. Cyriel Buysse ontbreekt evenmin in het museum Rietgaverstede. Er zijn twee mooie tekeningen van Julietje en Zeuntje, de twee meiden van de familie Buysse-Loveling te Nevele. Deze tekeningen werden in 1908 vervaardigd. Beiden meiden droegen het "kappetje" of het kapot-hoedje.

Een tweede museum dat ons wat leert over de streekdracht is het **Museum van Deinze en Leiestreek**. In de afdeling Museum voor Oudheidkunde en Folklore vinden we twee lage fazen. De eerste was een zijden pet met koord, met een geribt deel en met een klip, de tweede was een stoffen faas met klip maar zonder koord en zonder geribt deel. In de afdeling Museum van Schone Kunsten van Latem en Leiestreek vinden we het schilderij *Bietenooft* van Emile Claus (1849-1924). De boeren rooiden de bieten met de spade. We krijgen hier echte werkkledij. De boerin links op het schilderij droeg een bruine voorschoot, een donkere schouderdoek en een neusdoek over het hoofd als bescherming tegen de koude. De gebogen boer vooraan had een blauwe vest (of een kiel?), een bruine voorschoot, een soort zwart-bruin mutsje met een klipje en klompen. Sommige boeren droegen een groene broek met kniestukken. Het was koud weer want de boerin verwarmde haar vingers met de adem. Achteraan op het schilderij bemerkt men een kar met koegespan. Deze zorgde voor het vervoer van de bieten.

Besluit.

Ook op het platteland was de mannenkledij onderhevig aan de mode. De driesteek werd vervangen door de tweesteek (Textiel Kollektie, Bijlokemuseum Gent), de zwarte zijden hoed kwam in de 19de eeuw voor naast de faas die we in de signalementen terugvonden als een muts van zwart laken. In de vrouwenkledij vinden we in de 19de eeuw een evolutie van een korte vleugelmuts over een pijpjesmuts naar een platte wollen muts. Het sociaal verschil kwam in *Lente* van Cyriel Buysse sterk naar voor want de oudste broer droeg een jas en laarzen terwijl de jongste, die eerder de knecht was, een kiel en blokken droeg. De kleurrijke stoffen van het einde van de eerste helft van de 19de eeuw werden vervangen door donkerder stoffen naar het einde van de 19de eeuw toe, een fenomeen dat we in het land van Nevele zowel als in het gehele Vlaamse land terugvinden. Het betekende ook de ondergang van de streekdracht en de opkomst van de burgerdracht. Het Museum Rietgaverstede te Nevele met zijn kledingstukken en zijn oude foto's bewijst dat de beschrijvingen van Cyriel Buysse zeer realistisch waren en voor volkskundigen uiterst betrouwbaar zijn. Wanneer men het Land van Nevele vergelijkt met het Land van Waas ziet we enkele duidelijke verschillen. De lange vleugelmuts in het Land van Waas die bij de Polders aansloot stond tegenover de korte vleugelmuts

of zelfs tegenover een gelijknamig type maar zonder vleugels in het Land van Nevele. De blauwe kiel was het typische kledingsstuk in de 19de eeuw voor de man in het land van Nevele, gekombineerd met de hoge hoed zoals het "Schijfken van Poesele" gefotografeerd werd.

Dr. Henri Vannoppen

-
- (1) H. VANNOPPEN. *Streekdrachten in Oost-Vlaanderen biezonderlijk in het Land van Waas* - Oost-Vlaamse Zanten, 1986, p. 53-62.
  - (2) Interview A. Janssens, conservator van het Museum Rietgaverstede te Nevele, 1984.
  - (3) *Jantje ging naar schole... De lagere school in België van de Middeleeuwen tot nu. Bloemlezing.* Uitgave A.S.L.K., 1986, p. 254.
  - (4) *Textilia. Kostuums en accessoires uit eigen bezit*, Catalogus tentoonstelling Gent - Bijlokemuseum 10 juli - 31 augustus 1986, p. 11-16.
  - (5) M. RYCKAERT. *Het sociaal-economisch aspect te Zomergem onder het Frans bewind* - Gemeentekrediet van België, juli 1964, p. 153-154.
  - (6) Art. Pauwels Joseph - in WILLEM G. FLIPPO. *Lexicon of the Belgian romantic painters* (niet gepagineerd).
  - (7) H. VANNOPPEN. *De streekdrachtenproblematiek in Oost-Vlaanderen* - Volkskunde in Vlaanderen. Huldeboek Renaat Vanderlinden, p. 176-178.
  - (8) B.T.K. project nr. 19718. Opbouw Heemkundig Museum, Toeristische Dienst en Streekdocumentatie, Kortenberg 1984-1985, Uitgave 88 Signalementen 1827-1880 a.d.h. van het Bestuurlijk Memoriaal van de Provincie Brabant. Delen A, B en C en twee delen kaarten.
  - (9) B.M.B. (Bestuurlijk Memoriaal van Brabant), 1836, XXXIV, p. 219-220.
  - (10) B.M.B., 1837, XXXV, p. 169.
  - (11) B.M.B., 1837, XXXVI, p. 47.
  - (12) B.M.B., 1839, XXXIX, p. 557.
  - (13) B.M.B., 1840, XLII, p. 719.
  - (14) B.M.B., 1842, XLV, p. 737.
  - (15) B.M.B., 1847, LVI, p. 603.
  - (16) B.M.B., 1847, LVI, p. 664.
  - (17) B.M.B., 1848, LCIII, p. 65.
  - (18) B.M.B., 1848, LVIII, p. 65-66.
  - (19) B.M.B., 1848, LVIII, p. 576.
  - (20) B.M.B., 1856, LXXIV, p. 807.
  - (21) B.M.B., 1856, LXXIV, p. 219.
  - (22) B.M.B., 1857, LXXVI, p. 443.
  - (23) B.M.B., 1861, LXXXIV, p. 419.
  - (24) B.M.B., 1862, LXXXVI, p. 8.
  - (25) B.M.B., 1865, XCII, p. 571.
  - (26) B.M.B., 1869, C., p. 228.
  - (27) B.M.B., 1869, C, p. 859.
  - (28) B.M.B., 1873, CVIII, p. 891.
  - (29) B.M.B., 1873, CVIII, p. 1067.
  - (30) B.M.B., 1874, CX, p. 744.
  - (31) B.M.B., 1876, CXIV, p. 1102.
  - (32) B.M.B., 1877, CXVI, p. 73.
  - (33) B.M.B., 1877, CXVI, p. 542.
  - (34) B.M.B., 1877, CXVI, p. 703.
  - (35) B.M.B., 1878, CXVIII, p. 665.
  - (36) *Cyriel Buysse 1859-1932. Album samengesteld ter gelegenheid van de 50ste verjaardag van zijn overlijden.* Gent. Herdenkingscomité Cyriel Buysse, 1982, p. 11.
  - (37) ID., p. 141.
R. MINNE. *Cyriel Buysse (s.l.)*, 1959.
A.M. MUSSCHOOT. *Cyriel Buysse 1859-1932* - Spieghel Historiae, 1982, p. 640-644.

- (38) L. LERNOU. *Inventaris en studie van de volkskundige elementen in het werk van Cyriel Buysse, in het bijzonder de volksgebruiken met betrekking tot de levenscyclus*. Licentieverhandeling Germaanse filologie. K.U.L., 1982 (promotor Prof. Dr. S. Top). Hierin behandelt men de periode 1885-1905.
K. DE RUYCK. *Inventaris en studie van de volkskundige elementen in het werk van Cyriel Buysse, in het bijzonder de volksgebruiken met betrekking tot de levenscyclus*. Licentieverhandeling Germaanse filologie. K.U.L., 1982 (promotor Prof. Dr. S. Top). Hierin behandelt men de periode 1905-1932.
- (39) Bespreking van de thesis van K. Lernout-Volkskunde, 1980, pp. 332-333.
- (40) *Eerste Cyriel Buysse-omnibus* D.A.P., p. 159.
- (41) ID, p. 161.
- (42) ID, p. 173.
- (43) ID, p. 185.
- (44) ID, p. 186.
- (45) ID, p. 187.
- (46) ID, p. 402-403.
- (47) ID, p. 405.
- (48) ID, p. 404-405.
- (49) ID, p. 424.
- (50) ID, p. 347.
- (51) ID, p. 359.
- (52) ID, p. 372.
- (53) ID, p. 377.
- (54) ID, p. 378-379.
- (55) ID, p. 146.
- (56) H. VANNOPPEN. *Streekdrachten in Oost-Vlaanderen biezonderlijk in het Land van Waas - Oostvlaamse Zanten*, 1986, p. 60.
- (57) *Cyriel Buysse omnibus*. D.A.P., p. 140.
- (58) ID, p. 279.
- (59) ID, p. 208.
- (60) *Tweede Cyriel Buysse omnibus* D.A.P., p. 220.
- (61) We vonden deze voorschoot voor mannen op een karberd in het Stedelijk Museum van Lokeren.
- (62) *Tweede Cyriel Buysse-omnibus*, p. 188.
- (63) *Derde Cyriel Buysse-omnibus* D.A.P., p. 257.
- (64) ID, p. 342.
- (65) ID, p. 157.
- (66) ID, p. 310.
- (67) C. BUYSSE. *Het recht van de sterkste*. Uitgeverij Heiland Orbis, 1978, 7de druk, p. 5.
- (68) C. BUYSSE. *Het "Ezelken" wat niet vergeten was*. D.A.P., p. 32.
- (69) C. BUYSSE. *Kerels*. Uitgeverij Van Rysselberghe en Rombout. Gent, 1927, p. 8.
- (70) ID, p. 22.
- (71) ID, p. 18.

WOORDVERKLARING.

Turks leder: geribt fluweel. De typische "floeren" broeken worden soms ook Turks lederen broeken of panen broeken genoemd.

Mollevel: een fijn weefsel dat wat het uitzicht betreft op de pels van een mol gelijk, vandaar de naam.

Spanhoed: een grote lichte strohoed met geruite of gebloemde satijnen linten gevoerd en versierd.

Boezeroen: korte kiel door werklieden als onderkleed gedragen.

Vleugelmuts: een kanten trekmutts met lange of korte vleugels die afhangen.

LOUIS DOMS ZINGT EN VERTELT

Lucy GELBER

Deze bijdrage brengt een zelfportret van onze zanger uit de Hoge Kempen, op magneetfoonband opgenomen in de maand van zijn 66e verjaardag.

Alles in het leven is onbestendig en relatief. De tijd vliegt voorbij in schijnbaar, voor ons innerlijk oog daadwerkelijk, steeds toenemende vlugheid. Een jaar krimpt in de terugschouw tot de duur van een korte levensdag. Zo komt het dat we wat vóór ons bestond, ook wat in en om ons actueel omgaat, omwille van het komende vaak verwaarlozen, vergeten.

Onze levenshorizon ervaart een bedenkelijke inkrimping: de wereld begint voor ons, figuurlijk gesproken, slechts heden morgen, vaak pas vanavond, en dit in een jacht naar een gestadig naar de toekomst opschuivend morgen.

Geschiedenis en volkskunde, en daarin de muzikale volkskunde, veronderstellen een radicale omkeer van geesteshouding. Zij leren ons het heden in het licht van het verleden begrijpen; zij motiveren onze milieugebonden eigen aard en strevingen; zij weerhouden ons van de vlucht naar het morgen en verklaren ons het raadsel van ons bestaan in het eeuwig-oude, voor ons pas nieuw geboren heden.

Traditie in ons denken en doen opent voor ons horizonten van blijvende betekenis. De overlevering brengt ons in contact met onze voorvaders die de grondvesten van ons huidig levensmidden opbouwden, die ons ons

---

Louis Doms had een uitgebreid zeer persoonlijk repertoire van liederen die hij, in jonge jaren, in familie of van vrienden leerde. Notaties van identiek dezelfde liederen zijn noch in de literatuur noch in onze eigen verzameling te vinden. We verwijzen in voetnota's per lied naar gebeurlijke gelijkenis met reeds gekende liederen ten opzichte van tekst en/of melodie.

Lijst van afkortingen:

Blyau, OIPK	Blyau, A. en Tasseel, M. , Oude Iepersche en Poperingsche Kantwerkstersliederen, Tienen, Pan, 1922.
Bols, HOL	Bols, Jan , Honderd Oude Vlaamsche Liederden, Namen, Wesmael-Charlier, 1897.
Doms, AF	Doms, Louis , Achtel in de Folklore, in: Hoogstratens Oudheidkundig Kring, VI (1938), p. 109.
Franken, LDK	Franken, Harrie , Liederden en dansen uit de Kempen, uitgegeven door de Stichting Brabants Heem, Waalre, 1978.
Hessel, VWV	Hessel, R. , Het Volkslied in West-Vlaanderen, Brugge, 1980.
Heyns, VL	Heyns, Pol , Volksliederden, Antwerpen, Nederlandse Boekhandel, 1941.
Kon. Bibl., VGV	Volksliedarchieff L. Gelber-A. Verbist , Koninklijke Bibliotheek Albert I (Brussel), 1975.
Lambrechts, LL	Lambrechts, Lambrecht , Limburgsche Liederden, 2 dln., Gent, Commissie van het Oude Lied, 1936, 1937.
Nuyts, RLKT	Nuyts, J., Rijmkes en Liedjes uit Kinderspelen te Turnhout verzameld, Gedenkschriften van Taxandria, periodieke uitgaven, nieuwe reeks, III, 1930.
Peeters, OKLD	Peeters, Theophiel , Oude Kempische Liederden en Dansen, Mechelen, 1911.
Van Riet, ZOZ	Van Riet, Walther , Zo de Ouden zongen. Het levende erfgoed van de Vlaamse volkszanger in het Waasland, Sint-Gillis-Waas, Volkskunstgroep Drieske Nijpers, 1983.

eigen levenslied voorzongen. Zij behoren ongevraagd tot onze trouwste vrienden en zijn, of we het al of niet beseffen, medebepalend voor ons doen en laten.

Een van deze "voorzangers" is **Louis Doms**, een man met een stem zo vol als zijn groot hart, met schouders zo breed als zijn joviale lach. Het beeld van deze muzikaal begaafde, eenvoudige natuurzanger uit Achtel mag en moet blijven leven in het Vlaams levensmidden.

Louis Doms werd in Hoogstraten geboren op 25 oktober 1897 en overleed daar op 25 januari 1982. Het ouderlijk huis stond op de grens tussen Hoogstraten en Rijkevorsel, vlak bij het kleine gehucht Achtel, een oude nederzetting waarvan reeds in de 12e eeuw sprake is. "Achtel is bijna uitsluitend bewoond door landbouwers, die zich sterk met hun grond, met hun burens en met hun gehucht verbonden voelen. Het zijn echter geen arme keuterboeren, maar wel degelijke, verstandige en welgestelde landbouwers. Achtel is tot op de huidige dag een gave volksgemeenschap gebleven, die zich vrij en zelfstandig voelt tegenover de omliggende dorpen".¹

"Louis' vader was kerkzanger en splend lid van de fanfare, zijn moeder een uitstekende zangeres. Zijn muzikale aanleg heeft hij voorzeker van zijn ouders meegekregen, enige muzikale opleiding heeft hij echter nooit genoten".¹ Reeds als 7-jarige knaap koopt Louis zijn eerste harmonika en leert ze helemaal alleen bespelen. Op 12-jarige leeftijd verlaat hij de schoolbanken en begint als boerenknecht te werken.

Gezien zijn veelzijdige muzische aanleg zat Louis reeds als schoolknaap verdoken op de hooizolder te tekenen.² In 1930 grijpt hij voor het eerst naar het penseel. Hij schildert: de moeder bij de boterkarn, een boerderij in de hei en allerlei Kempense landschappen waarin hij stuk voor stuk een periode uit zijn leven afbeeldt.¹ Vijf jaar later na hard werk o.m. op de bietenoogst in Frankrijk en in het Walenland beslist hij huisschilder te worden.

Vrij spoedig stelt hij ook belang in de oude dansen, leert ze zingen, dansen en spelen; begint ze op te tekenen en in een eigen dansgroep aan te leren. "Omstreeks 1920 treedt Louis met zijn groep voor 't eerst buiten Achtel. Het duurt niet lang of zijn faam is over het ganse land verspreid. Met zijn eigen groep, *De Molen*, doorkruist hij gans het Vlaamse land, en de belangstelling wordt weldra zo groot dat hij genoodzaakt wordt om overal danslessen te gaan verzorgen. "De kroning van dit edel propageren van levende folklore is wel de publikatie van twee bundeltjes dansen: *De lustige danser* I en II, en sedert 1964 de intense samenwerking met het Vlaams Dansarchief. Zo werd Louis Doms, ondanks zware ontgoochelingen en tegenslagen tijdens en na de tweede wereldoorlog, doorheen een halve eeuw, de vlijtige animator van de traditionele volksdans in 't algemeen, en de Achtelse volksdans in 't bijzonder".³

Louis Doms was reeds een man van jaren toen we hem in 1963 een bezoek te Hoogstraten brachten, om hem tweemaal naar Turnhout uit

1. Remi Sterkens, **Achtel en Louis Doms**, in: *Dansen uit Achtel I*, Vlaams Dansarchief, Schoten, 1969.

2. Remi Lens, *Zondagsvriend*, 26 februari 1948.

3. F.H. Geens, **In memoriam**, in: *Volkskunst VI* (1982), nr. 1, p. 2-5; R. Sterkens, **Achtel en Louis Doms**, in: **Dansen uit Achtel**, Vlaams Dansarchief, Schoten, 1968.

te nodigen. Daar zong hij dan voor ons, in een spreekkamer van het Sint-Victorinstituut der Broeders van Liefde, een repertoire van volksliederen naar vrije keuze op magnetofoonband.⁴ In een gemoedelijk onderhoud met E. Br. Lucien *Bonte* zaliger vertelde en zong hij al wat hem bijzonder aan het hart lag. Hij had op ons verzoek zijn accordeon niet meegebracht en zong dus zonder begeleiding van zijn trekharmonika. Zo konden wij de vrije intonatie van een natuurzanger onvervalst opnemen en bij de transcriptie van de opname scherp beluisteren.⁵

Wij brengen in deze bijdrage de volledige inhoud van onze band: zang en gesproken commentaar rond de gezongen liederen.⁶ Enkele bibliografische en technische bemerkingen:

- Pol *Heyns* maakte destijds opnamen van Louis Doms. Hij transcribeerde en publiceerde deze in 't raam van zijn kleine studie over het Vlaamse volkslied: *Volksliederen*, Antwerpen, De Nederlandse Boekhandel, 1941.

Onze opnamen zijn geen dubbels van het door Pol Heyns verzameld materiaal. Zij bevatten varianten van reeds bekende zangwijzen of volstrekt nieuwe nummers uit Louis Doms' zangrepertoire. Deze liederen verschijnen hieronder voor het eerst in druk.

- Louis Doms speelde op zijn accordeon een uitgebreid repertoire Vlaamse volksdansen. Deze dansen werden, in samenwerking met Louis Doms, uitgegeven door het Vlaamse Dansarchief; zie: *Dansen uit Achtel* I (1968), II (1971), III (1974); *Dansen uit Hoogstraten* (1971). De liederen die Louis Doms mogelijkwijze toen ook zong, werden door het Dansarchief niet uitgegeven.

- Wij noteren de liederen bij voorkeur in de toonhoogte die Louis Doms intoneert. Desgevallend kiezen we een notatie die voor de lezer duidelijker spreekt; zie bijv. Cat. 8750.

- De bandopnamen van de liederen, samen met hun transcriptie in notenschrift is neergelegd en geïndexeerd in het *Volksliedarchief Alfons Verbist - Lucy Gelber* te Brussel: *Koninklijke Bibliotheek Albert I, Afdeling Muziek*. Het catalogusnummer links boven elk lied verwijst naar zijn rangschikking in het archief dat thans ruim 9000 opnamen en 1000 optekeningen op het gehoor bevat.

Onze opname zet in midden een aan gang zijnd gesprek. Louis vertelt van het bezoek aan een oude vriend, een verdienstelijk man. Hij zegt hem: Dat

4. Remi Sterkens vergist zich blijkbaar in meerdere opzichten in zijn mededeling (**Achtel en Louis Doms**, p. 6): "Moeder was een uitstekende zangeres. Louis heeft 25 van haar liederen opgetekend... Louis heeft deze liederen in 1964 gezongen in Sint-Victor te Turnhout, waar ze op band opgenomen werden. De radio heeft ze herhaaldelijk uitgezonden":

- Louis Doms heeft deze liederen, volgens ons weten, nooit zelf opgetekend.

- De opnamen in Sint-Victor te Turnhout grepen plaats in oktober 1963.

- Hij zong daar in totaal 14 liederen waarvan, volgens zijn commentaar, slechts een 5-tal van zijn moeder afkomstig zijn.

- Onze liedopnamen werden nooit door de radio uitgezonden.

5. Dank en hulde aan: E. Br. Lucien **Bonte** zaliger, die bij de kennismaking met Louis Doms bemiddelde en het gesprek met hem meesterlijk wist te leiden; Henri **Roobaert**, eveneens van de Broeders van Liefde, en E. Br. Eugène **Geysen**, die hun trouwe medewerking verleenden bij de transcriptie van de opname en voorbereiding van de publikatie; E. Zr. Christiana **Moerenhout** van de Zusters Norbertinen, Duffel, voor haar kunstig afschrift van de muziek.

6. We beperkten ons bij de opname van het gesprek tussen Br. Lucien Bonte en Louis Doms tot datgene wat Louis Doms vertelde en zong.

moet toch wel aangenaam zijn zo een leven. Zoveel gepresteerd hebben, zoveel werken waar de mensen allemaal maar deugd en plezier aan zullen beleven. Maar deze antwoordt: Ik lig op sterven en ik heb toch nog zo weinig gedaan. Ik zou toch nog gaarne zo veel doen... Wat moeten wij dan zeggen, niet waar Broeder, in vergelijking met zo ne mens. Dat is bij mij ook zo. Ik heb nog zo veel te doen, dunkt mij. Ik zal 't niet meer afkrijgen, denk ik.

We legden onze eigen pen reeds neer, het woord is doorlopend aan Louis Doms.

Eens aanzetten om te zien of dat ik de goeie toonhoogte heb. - Ik zing voor u *Het begijntje*. 't Is een lied van mijn moeder geleerd.

HET BEGIJNTJE

CAT. 8755 (in B gezongen)

ACHTTEL, 1963

1. Er was eens een be-gijn die kloe-g, O fi-o-li, o fi-o-la; Er
was eens een be-gijn die kloe-g En aan haar mae-der. o-ver-ste
vroe-g, O fi-o-li, o li-o-li, o li-o-la. O fi-o-li, o li-o-la.

1. Er was eens een begijn die kloe-g, O fioli, o fiola; Er was eens een begijn die kloe-g En aan haar moeder overste vroeg, O fioli, o lioli, o liola, O lioli, o liola. 2. Ach moeder, geef mij toch ne man, O fioli, i fiola; Ach moeder, geef mij toch ne man, Die mij de kost verdienen kan. O fioli, o lioli, o liola, O fioli, o liola. 3. Maar begijntje, wat durft gij toch, O fioli, o fiola; Maar begijntje, wat durft gij toch, Gij zijt begijn en blijft het nog. O fioli, o lioli, o liola, O fioli, o liola.	4. Ik heb toch al mee knechts gevrijd, O fioli, o fiola; Ik heb toch al met knechts gevrijd, Die hebben mij schoon dingen gezeid. O fioli, o lioli, o liola, O fioli, o liola. 5. Wat! hebt gij al met knechts gegaan, O fioli, o fiola; Wat! hebt gij al met knechts gegaan, Dan zulde gij de hel ingaan. O fioli, o lioli, o liola, O fioli, o liola. 6. Ja, hij heeft mij ook al gezoend, O fioli, o fiola; Ja, hij heeft mij al gezoend, Ziede dat niet aan mijne mond? O fioli, o lioli, o liola, O fioli, o liola.

7. Wat! heeft hij u ook al gekust,
O fioli, o fiola;
Wat! heeft hij u ook al gekust,
En hebde gij dat goed gelust?
O fioli, o lioli, o liola,
O fioli, o liola.
8. Hij drukte mij zo tegen z'n hart,
O fioli, o fiola;
Hij drukte mij zo tegen z'n hart,
Dat ik vergat alle wee en smart.
O fioli, o lioli, o liola,
O fioli, o liola.
9. Wat! heeft het al zo ver geweest,
O fioli, o fiola;
Wat! heeft het al zo ver geweest,
Daarvoor krijgde gij tien jaar arrest!
O fioli, o lioli, o liola,
O fioli, o liola.
10. Och moeder, geef mij toch ne man,
O fioli, o fiola;
Och moeder, geef mij toch ne man,
Die ik dan steeds beminnen kan.
O fioli, o lioli, o liola,
O fioli, o liola.
11. Begijntje, begrijp toch dat ik dat niet kan,
O fioli, o fiola;
Begijntje, begrijp toch dat ik dat niet kan,
Want dat ik zelf ook zoek ne man!
O fioli, o lioli, o liola,
O fioli, o liola.

Zie **Kon. Bibl.**, VGV, Cat. 5548 (Zomergem), 8406 (Meigem/Deinze): slechts verwantschap van onderwerp.

En nu zing ik *De scharesliep*, een lied van mijn beste vriend Sus Rouwelaar.

SCHARESLEIP

CAT. 8747 (in C gezongen)

ACHTTEL, 1963

1. Toen ik nog wat jon-ger was van ja-ren Liep ik met mijn
slij-pers-steen. In mijn vak zeer goed er. va ren ik Erak daar
al-le oor-den heen. O. ver. al liep ik in 't rond, of ik
mits te slijpen rond, Van. af de vroe-ge mar-gen Tot de
laat-ste a. vond. stond.

1. Toen ik nog wat jonger was van jaren Liep ik met mijn slijperssteen. In mijn vak zeer goed ervaren 'k Trok door alle oorden heen. Overal liep ik in 't rond, Of ik niets te slijpen vond, Vanaf de vroege morgen Tot de laatste avondstond. } bis	4. Enieder mocht mij gaarne lijden Daar ik vriend'lijk was en ree. 'k Mocht mij in mijn vak verblijden, Met mijn werk was ik tevrêe. Overal was ik content, En als ne knappe vent Zowel bij rijken als bij armen Steeds al in mijn vak bekend. } bis
2. Overal werd ik geprezen, Maar het meest bij 't schoon geslacht. Moest er een schaar geslepen wezen, Dadelijk wierd aan mij gedacht. Men riep: waar is de man Die goed scharen slijpen kan! En ik zette zonder vrezen Mijne voet weer op het span. } bis	5. 'k Heb door mijn scharenslijpen Menigeeen al tot mijn vriend. En zo gij kunt begrijpen, Zo al aardig geld verdiend. Het was omdat ik riep Toen ik met mijne wagen liep, Met moed en volle longen 'n Getrouwe: Scharesliep! } bis
3. Laatst kwam ik een meisje tegen, 't Kind zou naar de winkel gaan. 't Scheen zij was wel wat verlegen, Maar zodra zij mij zag staan, 't Was d'eerste dat ze zei: Och! slijp een schaar voor mij. 'k Liet het geen tweemaal zeggen, Maar ik deed het vlug en blij. } bis	6. Nu ben ik te hoog van dagen, 'k Liet het slijpen in den brand. 'k Zette de repie langs mijn wagen En de stenen aan de kant. Maar als ik hem nog had, Hij wierd weer opgevat. En ik ging opnieuw weer slijpen Zowel in dorpen als in stad. } bis

Zie **Bols**, HOL, p. 184: slechts verwantschap van onderwerp.

Van Riet, ZOZ, p. 548: tekst: overeenstemmend maar slechts 5 strofen / melodie: ontbreekt.

Kon. Bibl., VGV, Cat. 7945 (Wanzele), 8494 (Gerdingen, Bree), 8738, 8739 en 8744 (Nevele), III 90 (Walem): slechts verwantschap van onderwerp.

En nu zing ik voor u *Jan Piet had zijn ziel verkocht*. Het is een liedje dat ik geleerd heb van *Tante Mie*. Tante Mie, dat was de zuster van m'n moeder zaliger en die is getrouwd met een koffiebrander in Antwerpen. En dan moed 'ns weten hoe dat het thuis toeging.

We hadden thuis een grote boerderij met een groot open vuur. De mensen die dachten dat ge het nergens kondt warm krijgen dan bij zo 'n vuur. Dat maakt dat toen Tante Mie in de stad haar eerste kindje kocht, dat grootmoeder daar naar toe ging en zegt: Zou ik dat kindje niet een half jaar bij ons nemen, want dat kan hier de kou niet lijden. Zo een gedacht had ons grootmoeder en de mensen van die tijd over een stoof tegenover een vuur.

JAN PIET

CAT. 8748 (in A gezongen)

ACHTTEL, 1963

1. Jan Piet die had zijn ziel ver-kocht Voor hon-dert-dui-zend

kro-nen, Die hij aan Sa-tan had ver-zocht, Om op de
 Meir te wo-nen, Met zo' 'n schoon ma-dam Die hij tot
 huis-vereens nam, En na de ze-ven ja-ren zou Sa-tan
 ko-men om zijn ziel. En er naar d'hel mee va-ren, Zo.
 dra de tijd ver-viel. Zo. dra de tijd ver-viel.

1. Jan Piet die had zijn ziel verkocht
 Voor honderdduizend kronen,
 Die hij aan Satan had verzocht,
 Om op de Meir te wonen,
 Met zo'n schoon madam
 Die hij tot huisvrouw nam.
 En na de zeven jaren
 Zou Satan komen om zijn ziel.
 En er naar d'hel mee varen,
 Zodra de tijd verviel. (bis)
2. Die satan was de wreedste niet,
 Hij was een joviale.
 Hij had gezegd aan onze Piet:
 Wanneer ik u kom halen,
 Dan geef ik u het recht,
 Dat ik most doen drij toeren,
 En als er één is van de drij,
 Die ik niet kan voeren,
 Dan laat ik u nog vrij. (bis)
3. Dat was nu goed, die vent die dee
 Zijn best om blij te leven.
 Hij at en dronk en reed en dee
 Teveel, ja, overdreven.
 Alleenlijk met zijn wijf

- Kwam hij nu in gekijf.
 Maar dat was ook een dragonder,
 Een vrouwenhart in een slangenvet,
 Zoals g'er vanonder
 In 't diepste vindt in d'hel. (bis)
4. Als nu de tijd verlopen was
 En Satan af kwam zakken,
 Dan zei de vent: Ge moet eens ras
 Ginder een brug gaan plakken.
 Van hier tot op Sint-An,
 Ge rijdt daarover dan
 Te paard op nen expresse.
 En achter u zo gauw en zwak
 Trekt gij de brug op flessen.
 En ge steekt z'in uwe zak. (bis)
  5. Dat was d'eerste kunst die onze vent
 Den duivel deed verrichten.
 Maar satan deed dat zo patent
 Lijk ik die ga te biechten.
 Dan sprak de man ditmaal:
 Ga naar de kathedraal
 En klim er zonder handen
 Tot boven op de torentop.
 En pak hem in uw handen
 En slok den toren op. (bis)

6. Dat deed de duivel ook algauw,
 Maar hij moest knarsetanden.
 Hij gaf het kruis ne felle klauw,
 't Lag op zijn maag te branden.
 Dan sprak hij tot de man:
 Hij ziet dat ik het kan.
 Ja, deze stond verslagen.
 Maar gij hebt nu nog één bedrijf:
 Gaa eens 'n veertien dagen
 Nu leven met mijn wijf. (bis)

7. Maar Satan riep met groot gedruis:
 Verdost! ik zou niet geren!
 Ik ga nog liever bij de Pruis
 Mijn eigen engageren.
 Dan riep hij tot de man:
 G'hebt mij te pakken, Jan!
 Want voor geen twintig Russen
 Leef ik een week met uwe bruid,
 Ge kunt mijn botten kussen!
 En satan trok eruit. (bis)

Ik lijd heel veel van de reumatiek. Dat zit in mijn heup en ik kan niet goed meer gaan of niet goed meer staan. Maar als ik dan zo een lieke zing, dan heb ik veel minder pijn. Want, daar komt bij ons zo regelmatig een vrouw en die klaagt en zaagt stenen uit de grond. Die heeft het hier en die heeft het daar. Het is een echte sukkel, zo te zeggen. En als ze 's avonds bij ons naar huis moet gaan, dan zegt ze: Na voel ik precies niks. En dat komt omdat ik af en toe een liedje zing en ik vertel een oude mop of iets uit de oude tijd: een spookgeschiedenis of wat weet ik al. En dat doet dat mens zoveel deugd, zegt ze: Nu voel ik precies niks meer.

Dus ik ga dan nog een lieke zingen, en dat is *Zeg, heerkens uit ons Nederland*, een liedje van m'n moeder. Het is een middel om de reumatiek te vergeten.

HEERKENS

CAT. 8749 (in C gezongen)

ACHTEL, 1963

1. Zeg, heerkens uit ons Ne-der-land, Die gaar-ne klucht-jes
 ho-ren, Hese dat de meis-jes in ons land Zijn wak-k'eren ook
 bij de hand. Hese dat die meis-jes in ons land Zijn wak-kes
 en ook bij de hand.

1. Zeg, heerkens uit ons Nederland,
Die gaarne kluchtjes horen,
Hoe dat de meisjes in ons land } bis
Zijn wakker en ook bij de hand. }
2. Een boerenmeid trok naar de stad,
Om bij nen heer te wonen.
Hij dacht dat zij onnozel was } bis
En hij tikte eens op zijn gelas. }
3. Hij sprak: mijn allerliefste kind,
Ik ben tot een boerin gezind.
Toon uwe liefde bij de mijn, } bis
En gij zult dan gelukkig zijn. }
4. Meneer die sprak van slapengaan,
Haar hart begon te beven.
Zij sprak: meneer, luister eens goed, } bis
Ik heb nu eerst toch nog een verzoek. }
5. Meneer, ik heb toch zoveel pijn,
Als gij mij eens van dienst wilt zijn,
Haal mij dan eerst ne romer wijn. } bis
Dat zal dan goed te rusten zijn. }
6. Meneer die liep de kelder in,
Maar denk eens wat ons ferm boerin,
Zij sloeg de kelderdeur in 't slot, } bis
En mijnheer zat daar in zijn kot. }
7. Dan riep zij door het keldergat:
Meneer, 'k wens u proficiat!
En door uw wijn zeer goed voldaan, } bis
Ziet dat gij daar nu wordt ontslaan. }
8. Dan heeft hij heel de nacht geprost
En in de kou gezeten,
Gebombardeerd zoveel hij kost, } bis
Maar hij werd er niet uit verlost. }
9. Zeg, heerkens uit ons Nederland,
Neem geen boerin aan uwe kant.
Zij zijn u allen veel te plat, } bis
Gij allen heerkens uit de stad. }

En nu zing ik *Jan Kapoen*, een liedje geleerd van m'n schoonmoeder.

JAN KAPOEN

CAT. 8750 (in Fis gezongen)

ACHTEL, 1963

1. Een rijk-aard had een e-nig kind, Een zoon-tje, zo men
zeqt, van weel-de, Dat gro-te rom-men soms ver-slindt En
zo mag al den leser wat speel-de. Pa-fa-ke die zeer gie-rig
was, Het zoon-tje met vi-ool en bas, Met d'een of d'an-der

lu-xe-pop Deed hij pa-pa zijn geld-jen op Met d'een of
 d'an-der lu-xe-pop Deed hij pa-pa zijn geld-jen op.

1. Een rijkard had een enig kind,
 Een zoontje, zo men zegt, van weelde,
 Dat grote sommen soms verslindt
 En zo nogal den boer wat speelde.
 Papake die zeer gierig was,
 Het zoontje met viool en bas,
 Met een of d'ander luxepop } bis
 Deed hij papa zijn geldjen op.
2. De vader hield zijn ogen toe
 En dacht: daar zal een eind aan komen.
 Maar door den duur wierd hij het moe,
 Hij heeft een streng besluit genomen:
 Het zoontje kreeg geen oordjes meer.
 Maar zie, dan op ne zeekeer keer,
 Wanneer hij was in dronken staat, } bis
 Zijn ziel verkocht en werd soldaat.
3. De deugniet die speelde meneer
 Met alle soort van modepoppen.
 Maar als hij had geen geldje meer,
 Kwam hij aan vaders deurke kloppen:
 Papa, den dienst is veel te straf,
 Wil mij toch daar van kopen af.
 De vader sprak: ik wil, kapoen,
 Dat gij uw dienst wel uit zult doen. } bis
4. 't Was tegen wil en tegen dank,
 De kerel moest soldaatje spelen.
 Al duur den dienst hem veel te lang,
 Hij kwam papa niet te vervelen.
 Hij deed met eer zijn jaren uit.
 Het zoontje kwam weer aan den buit:
 Papa was dood, en Jan Kapoen } bis
 Was meester van een klein miljoen.
5. Ze stonden hier en daar te zien,
 Als Jan zijn vader liet begraven.
 En ook niet eens een mis of tien
 Liet zingen om zijn ziel te laven.
 't Is zo 'n schand om rijk te zijn
 En gij begraaft hem zo gemein.
 Dat weet ik wel, zei Jan Kapoen, } bis
 Waarom ik laat geen missen doen!
6. Als vader in den hemel is,
 Dan mag ik vrij die missen laten.
 En in de hel is geen gewis,
 Het bidden kan zijn ziel niet baten.
 maar als hij voor een eeuw of vier
 Moet branden in het vagevier,
 Gedenk dan wel, zei Jan Kapoen, } bis
 Dat hij zijn tijd wel uit zal doen!

Zie **Franken**, LDK, p. 244: tekst: dezelfde / melodie: anders. **Kon. Bibl.**, VGV, cat. 8271 (Tessenderlo), 8840 (Zonhoven), 8855 (Borsbeek): overeenstemmend van inhoud met sterke afwijkingen van bewoording en melodie.

En nu zal ik zingen *De vier raadsels*, ook een liedje dat ik van m'n moeder zaliger geleerd heb. Nu moet ik zeggen dat in die liedjes hier en daar wel een regeltje een beetje vervormd of veranderd is. Want mijn moeder, dat was zo een van die heilige moeders, laat ons maar zeggen, waarvoor ik een ontzaglijke eerbied heb, want ik kan het bijna niet vertellen zonder tranen in de ogen.

Bij ons thuis is er nooit een schunnig woordje verteld. Wij zijn allemaal zo opgebracht dat we dat niet dierven uitbrengen. Wij zijn opgevoed zo goed als het kon. Mijn moeder is van haar 47 jaar gestorven, dus later moesten wij ons moeder missen. Maar we dragen er toch wel veel van mee, dat mag ik gerust zeggen.

Zo hadden we daar *Het begijntje* dat ik heb gezongen, en daar komt daar ne regel in: "Ach moeder, geef me toch ne man". Mijn moeder die zong: "Die mij de kost verdienen kan". Maar het was eigenlijk: "Die mij des nachts verwarmen kan". En dat kon mijn moeder niet zingen. Zie dat gaat er zo al een beetje naartoe.

Dan nog een ander lied dat ik heb gezongen van *Zeg, boerkens uit ons Nederland*. Daar komt in: "Ze sprak, meneer, luistert eens goed". Mijn moeder zong: "Ik heb nu eerst nog een verzoek"; maar het was: "En meneer stond al in z'n onderbroek". Dat kon er bij m'n moeder niet uit. Ze maakte er dan iets van dat het zedig bleef. Ze was een zedig mens. Bijvoorbeeld het huidig woord *vrijer*, dat hebben wij thuis nooit gehoord en ook nooit uit mogen spreken. "Ik heb mijn lief", of "'k Ga naar m'n lief", dat zijn allemaal woorden die bij ons thuis nooit gehoord zijn, die mochten we niet zeggen. En we zeggen ze nog niet! Ik heb het er nog zo van overgehouden, en ik blijf zo nog zoals mijn moeder het heeft voorgehouden.

En nu zing ik dan *De vier raadsels*.

DE VIER RAADELS

CAT. 8751 (in C gezongen)

ACHTEL, 1963

1. Al in de stad van We-nen, Al in de scho-ne stad, Waar
dwi-zen-de sol-daat-jes Ple-zier heb-ben ge-had. Waar
dwi-zen-de sol-daat-jes Ple-zier heb-ben ge-had.

1. Al in de stad van Wenen, Al in de schone stad, Waar duizende soldaatjes Plezier hebben gehad. } bis 2. Er was daar 'n soldaatjen, 'n Soldaatjen in het fijn. Het ging daar deserteren, Om bij zijn lief te zijn. } bis 3. 't Soldaatje werd gevangen, En hij moest in 't gevang. Het meisje was zo droevig, 't Was voor zijn leven lang. } bis 4. 't Meisje ging naar de koning Om genade en pardon. Voor u is geen genade, } bis Voor u is geen pardon. } bis 5. Maar 'k zal u vier raadsels geven, Vier raadsels in het fijn. En als ge die kunt raden, } bis 't Soldaatje zal bij u zijn. } bis	6. Zeg mij, wat is een koning, 'n Koning zonder land? 'n Koning op de kaarten } bis Is 'n koning zonder land. } bis 7. Zeg mij, wat is een water, 'n Water zonder zand? 'n Traantjen in uw ogen } bis Is 'n water zonder zand. } bis 8. Zeg mij, wat is 'n spiegel, 'n Spiegel zonder glas? De spiegel der rechtvaardigheid } bis Is 'n spiegel zonder glas. } bis 9. Zeg mij, wat is 'n sleutel Die op alle sloten past? Het geld dat is de sleutel } bis Die op alle sloten past. } bis 10. En nu gingen ze samen trouwen, Trouwen voor pastoor en wet. Waar vindt men zo'n schoon meisje, } bis Zo lief, zo schoon, zo net? } bis

Zie **Lambrechts**, LL, p. 118: tekstvarianten van opeenvolging en bewoording / melodie: anders.

Nu zing ik dan *Het spoken*. Dat lied heb ik ook gekregen, geleerd van Sus Rouwelaar.

Sus Rouwelaar, die wijze man, dat was een buitengewoon goeie vriend, ik heb er altijd zoveel van gehouden en nog. Spijtig, de mens is gehemeld. Maar ik hou er toch nog zo van. Ik heb daar zoveel liederen van gekregen, andere geschriften van volksdansen, van volksgebruiken, van vertellingen, te lang om te melden. 'k Kan dat allemaal niet zeggen, wat ik daarvan gekregen heb. Maar ik heb hem daar op 'n zeker keer voor willen bedanken. En dan zegt Sus: "Louis, als ge me daarvoor komt bedanken, dan krijgt ge niks meer, want een Vlaming moet niet bedankt worden, die doet dat zo!"

Nu zing ik dan *Het spoken*.

HET SPOKEN

CAT. 8752 (in G gezongen)

ACHTTEL, 1963

1. Hoort hoe men en hoe men men, Hoort hoe het naar m'n lied,
Wat ik u zal verhanden, Wat er meer is geschied. Een factus
hof is af-ge-brand, En men hooft langs al-le kant: Meen

red. de al. les gauw, Uit ge. no. men een ou. de vrouw! La-

loe. dre tra. la. la. la. la., La. loe. dre tra. la. la. la. la. Zij

red. den al. les gauw, Uit. ge. no. men een ou. de vrouw.

1. Komt, boeren en boerinnen,
Komt luistert naar m'n lied,
Wat ik u zal verkonden,
Wat er weer is geschied.
Een pachtershof is afgebrand,
En men hoort langs alle kant:
Men redde alles gauw,
Uitgenomen een oude vrouw!
Saloedre trala lalala,
Saloedre trala lalala.
Zij redden alles gauw,
Uitgenomen een oude vrouw!
2. Het was drij maand geleden,
Woonden op een ander stee
Met vrouw en kind'ren beneden,
Zij leefden zo tevree.
De klok ging tien uren slaan,
Dat hij naar best moest gaan,
Toen werd er op de deur geklopt,
En toen werd den boer gefopt.
Saloedre trala lalala,
Saloedre trala lalala.
Toen werd op de deur geklopt,
En toen werd de boer gefopt.
3. Den boer deed spoedig open
En schrok: wel, grote Heer!
Wat zag hij voor z'n ogen?
De gedaante van een geest!
Wel, zoon, wil blijven staan,
'k Kom uit het vagevuur gegaan.
Bid nu drij uren voor mij,
Dan zal ik gelukkig zijn.
Saloedre trala lalala,
Saloedre trala lalala.
Bid nu drij uren voor mij,
Dan zal ik gelukkig zijn.
4. Deuren en vensters goed gesloten,
Den hond ook van het kot!
De geest die dacht:
Maar boer, wat zijt gij zot!
De geest was genen uil,
Ging naar de patattenkuil.
Toen de boer was opgestaan,
Riep ie: dat heeft de geest gedaan!
Saloedre trala lalala,
Saloedre trala lalala.
Toen de boer was opgestaan,
Riep ie: dat heeft de geest gedaan!
5. Nu geloof ik aan geen spoken,
Of aan geen geesten meer.
z'Hebben mijn patatten gestolen!
Riep hij met veel harteer.
Er kunnen wel schelmen en dieven bestaan,
Die voor geesten uitgaan.
En de boer die riep met spijt:
Mijn patatten ben ik kwijt!
Saloedre trala lalala,
Saloedre trala lalala.
En de boer die riep met spijt:
Mijn patatten ben ik kwijt!

Zie: **Doms**, AF, p. 109: tekst: lichte varianten / melodie: ontbreekt.

Lambrechts, LL., pp. 1, 105, II, 73: afwijkend van tekst en melodie.

Heyns, VL, p. 132 en aantekeningen: tekst en melodie: lichte varianten.

Kon. Bibl., Cat. 4561 (Niel), 7495 (Turnhout), 8404 (Poeke): slechts verwantschap van onderwerp.

(vervolgt)

ZOEKEN EN ZANTEN

DE SCHAPEN VERSTEKEN

(Dendermonde 1939-1950)

Met de moderne exploitatiemethoden van de boerderij of hoeve zijn veel geplogendheden van vroeger verdwenen. Ze bestaan niet meer.

De vroegere landman had zo nu en dan een paar schapen, meestal ooiën. Met Pasen werden er dat een vijf- of zestal. De rammen werden gewoonlijk, na een vetperiode doorverkocht of geslacht.

Na een half jaar vrijheid werden ook de kleine schapen aan ketting en priem gebonden. Ze waren het niet dadelijk gewend en toerden dan ook de hele dag rond de priem. Zó renden ze hele cirkels in het niet afgegrazen gras.

Dikwijls klonk het bevel: - *ga de schapen eens versteken* - Dit betekende zoveel als: - ga ze eens op een andere plaats te weiden stellen, verzetten. Versteken zou in het plaatselijk dialect ook "verbergen" betekenen. Een ram liet zich niet zeggen dat hij onderdanig diende te zijn; hij stelde zich op, wanneer hij de knaap die hem kwam verzetten, in het oog had.

Hij ging een meter achteruit en ramde de uitvoerder van de opdracht letterlijk in het gras. Er kwam heel wat lenigheid en kunde bij te pas om de jonge schapen weer een nieuwe grascirkel te geven.

De ketting werd rond de benen gewenteld en daar stond men dan, paf! Het jonge geweld verscheen met Pasen in de jonge weiden.

DEISTEREN

Uit de keuken (1981)

Weer zo een pakkerd van een woord!

We hoorden het veelal bij "*petatten deisteren*". Het zit etymologisch zonder twijfel in de buurt van *teisteren*. Aardappelen tot een brij maken met een vork. De twee woorden hebben wat de betekenis betreft, een afzonderlijk bestaan doorgemaakt. Het dialectwoord *deisteren* en het Van Dale-woord *teisteren*. Door brand *teisteren*.

Amaat Joos verwijst naar een ander woord uit het Waasland, *dasteren*. In de moor *dasteren*. Het water doen opspatten, terwijl men in de moor trappelt. In het Frans is het beeldgebruik duidelijker: met blote voeten de wijn uitpersen: *taminer le vin*, zoals gebruikelijk was in de streek van Bordeaux. Vroeger was er in onze streken het gebruik: het trappelen bij het wassen van de wol; het trappen van de wol.

De moderne hoeve heeft met deze gebruiken korte metten gemaakt. Deze zinswendingen zijn uit de taal eenvoudig verdwenen. Wanneer de handeling of werkwijze niet meer bestaat, verdwijnt het woord of schuift het op naar een andere betekenis.

Verdeistruweren is een kumulatief van *teisteren*: hevig *teisteren*. Het is een samenstelling geworden van *deisteren* en *renuweren*, dat afkomstig is van het franse "*ruiner*".

P. Vlieghe

REUZEN IN VLAANDEREN. VOLKSLEVEN VAN VIJF EEUWEN.

Renaat van der Linden, Vlaams Boekenfonds, Aartselaar, 1986. 296 blz., geïll., prijs: 1.195 F.

De auteur is zeker geen onbekende in de studie van de volkskunde. In het "*Volkskunde in Vlaanderen. Huldeboek Renaat van der Linden*", verschenen in 1984, heeft Arnold Eloy uitvoerig zijn bibliografie behandeld. Vanaf 1942 tot en met 1984 telt men 977 bijdragen die R.v.d.L. liet verschijnen als boek, brochure of artikel. Het domein dat R.v.d.L. betreft met zijn **Reuzen in Vlaanderen** is hem sinds een kwart eeuw zeer vertrouwd. Zijn vroegste kennismaking met reuzen dateert van 1962 met de publicatie van bijdragen over "*nieuwe aanwinsten van reuzen*" in Oostvlaamse Zanten. In zijn hoedanigheid van korrespondent van het *Internationaal Studiekomitee voor ommegangsreuzen* vult hij tot en met 1973 in Oostvlaamse Zanten het inventaris aan met bijdragen over nieuwe aanwinsten. In 1977 publiceert hij, in samenwerking met Marcel Messiaen, *Reuzen en reuzinnen in West-Vlaanderen. Proeve van inventaris en typologie* (O.Z. 52ste jg. 1977). In 1980 wijdt hij, in samenwerking met Henri Vannoppen, een studie aan *Reuzen en reuzinnen in Brabant* (Brabantse Folklore). In 1981 werd de 500ste verjaardag gevierd van de reuzen van Ath; voor de kataloog van de tentoonstelling schreef hij *Géants et géantes de Flandres*. In het kader van dezelfde festiviteiten publiceerde hij *Les géants et géantes dans la littérature populaire* (Etudes et documents du cercle royal d'histoire et d'archéologie d'Ath, (1983). In 1981 verscheen van zijn hand in Oostvlaamse Zanten (56ste jg.) *Reuzen en reuzinnen in de Vlaamse lokaliteiten en provincies. Een défilé van circa 1120 fig.* Nog in 't zelfde jaar *Volksverhalen over reuzen en reuzinnen. Waarom ze uitgestorven zijn.*

Met voornoemde referenties over studies van Vlaamse ommegangsreuzen moet het ons geenszins verwonderen dat R.v.d.L. over een grote hoeveelheid materiaal beschikt om een algemene studie te schrijven over Reuzen in Vlaanderen. Beschikkend over vrije tijd (op pensioenstelling), over een onvermoeibare werklust en over een grote hoeveelheid materiaal heeft R.v.d.L. de bekroning van zijn pionierswerk willen meemaken door de publicatie van zijn jongste boek **Reuzen in Vlaanderen. Volksleven van vijf eeuwen.**

De inhoud vermeldt zesentwintig rubrieken. In het korte **Voorwoord** (blz. 11) legt R.v.d.L. de nadruk op het feit dat alle geleidingen van onze maatschappij rechtstreeks of onrechtstreeks betrokken zijn bij het ontstaan en bestaan van reuzen. Vlaanderen telt méér dan duizend zeventienhonderd reuzen.

De diverse rubrieken rangschikkend en samenvattend worden in het boek volgende thema's aangesneden: 1° oorsprong reuzen, historiek, mytologie, sagen, verspreiding; 2° ontstaan en herkomst van reuzen, typologie; 3° de weg vanaf geboorte doorheen het verder bestaan of tot de verdwijning van de reuzen naar analogie met het menselijk bestaan van wieg tot graf; 4° reuzendieren; 5° inventaris per provincie; 6° volksliteratuur, -toneel, -lied; 7° technische en bibliografische informatie.

Tot het eerste thema behoren de behandelde rubrieken: Diepgang en dieplood. Grenssituatie (blz. 13), veelzadig en veelzijdig (blz. 14), oorsprong van reuzen en reuzenverhalen (blz. 19); verspreidingsgebied (blz. 113). Biezoondere aandacht verdient de bijdrage van Arnold Eloy **Oorsprong van reuzen en reuzenverhalen** (blz. 98-112). Aan de hand van een uitgebreide bibliografie onderscheidt hij twee typen van reuzewezens: buitenaardse wezens en een reuzemensenras. Laatstgenoemde reuzentype vindt men vermeld in de bijbel en heeft men ontdekt in archeologische vondsten. Legendes, sagen en myten zouden reminiscenties zijn van het bestaan van gewezen reuze-mensen. Deze tesis werd reeds aangesneden door Cl. Trefois in Oostvlaamse Zanten (58ste jg., 1973, p. 162-172) in "Mytologische reuzen, menselijke reuzen en ommegangsreuzen". Hierin belicht Cl. Trefois voornamelijk het germaanse aspect, wat min uitvoerig aangesneden wordt in dit boek. Eloy legt wel een link naar de golemtraditie en de robotten. Het is een verheugend feit, dat een jonge(re) kracht een belangrijk hoofdstuk schrijft in het werk van een oudere kollega. Van een fijnzinnige samenwerking gesproken!

Uit **Verspreidingsgebied** (blz. 113) vernemen we dat reuzeschijven in alle werelddelen bekend zijn. Voor wat de oude Nederlanden betreft vormt de Westhoek in Frans-Vlaanderen een vooruitgeschoven positie in de aanwezigheid van historische reuzen. Oost- en West-Vlaanderen halen het hoogste cijfer qua aantal reuzen.

Het "**ontstaan, herkomst, typologie van reuzen**" vinden we terug in de ru-

brieken: Herkomst en geboorte (blz. 15). Vreemd en internationaal (blz. 225); Betekenis (blz. 114); Klassieke oudheid (blz. 137); Godsdienst (blz. 149); Ambacht en beroep (blz. 159); Jubileumreuzen (blz. 171).

Een hoofdbrok van het boek is het derde thema: **de weg vanaf de geboorte tot het graf**. Dit wordt behandeld in de rubrieken: Doop (blz. 23); Naamgeving (blz. 45); Antwerpen (blz. 53); Spotnaam wordt eretitel (blz. 58); Familie, gezin en eenzaamheid (blz. 64); Verloving (blz. 77); Ontvoering, nood en dood (blz. 84); Feesten en stoeten. Getallen (blz. 211).

Het vierde thema **Reuzedieren** behandelt Ros Beiaard en andere dieren in de omme-gangen (blz. 177). Hierin komt een heel stel dieren aan bod die reeds in de middeleeuwen dé blikvangers waren in de optochten en processies, o.a. walvis, dolfijn, draak, kemel, hert, luipaard, leeuw etc. etc. Reuzedieren in ommegangen, reuzetreinen, zijn aktueel gebleven: het Ros Beiaard te Dendermonde, katten te Ieper en Zelzate, fiertelbok in Zulte, walvis in Nieuwpoort, dansende ezelreus in Kuurne, Reinaard, Hermeline (sinds juni 1986 Koning Nobel) in Lochristi.

Het vijfde thema **Proeve van inventaris per provincie** (blz. 240) geeft een overzicht van de gewezen en bestaande reuzen, reuzinnen en reuzendieren in de Nederlandstalige provincies. De tabel vermeldt: de gemeente, naam van de reus, reuzin, reuzendier en jaartal van het ontstaan. Het aantal reuzenfiguren, genoteerd in 1984, bedraagt 1766, gespreid als volgt: Antwerpen 210, Brabant 351, Limburg 102, Oost-Vl. 677, West-Vl. 417.

Ook geboorten in '84 en '85: Broechem, Hove, Malle, St.-Katelijne-Waver, Reet en Asse ('86), Pamel, Reist-Kampenhout, Meeuwen-Gruitrode, Herderssem, Lochristi, Boezinge, Gits, Nieuwpoort, zijn aangehaald.

Een zesde thema is gewijd aan de **volksliteratuur, -toneel en lied** (blz. 219). Hier maken we kennis met de reuzenfiguur als hoofdpersonage, optredend in toneel, verhaal, poppenspel, tekeningen en strips. Zangers en schrijvers die popupair geworden zijn worden ook als reuzenfiguren afgebeeld, o.a. Karelke Waeri en Hélène Marechal te Gent; Romain de Coninck in Munte. Het laatste thema betreft technische gegevens en informatie, wat we vinden in de rubrieken: **Makerij en makelij** (blz. 188). Adressen voor informatie en dokumentatie over reuzen, reuzenbouwers en -vlechters, ontwerpers van reuzenfiguren, uitrusting kleding en kostumes (blz. 294).

De **slotbeschouwing** (blz. 232) komt tot de bevinding dat een werk over reuzen in Vlaanderen nooit af is. Om tot een standaardwerk te willen komen is nog veel plaatselijk onderzoek te doen in archivalia, geschreven en gedrukte bronnen.

De rubriek Volkslied laat de reuzeliederen bijna onaangeroerd, maar R.v.d.L.'s **Besluiten** (232-239) raken tere punten aan: De weelde van feesten en optochten... van van liederen... vereist een ander boek. De namen van Frans Vromman en van Marcel Daem worden er aangehaald. (blz. 239) Een opdracht en wenk voor nieuw werk! De auteur beseft immers, beter dan om het even wie, dat één persoon zelden over de kans beschikt een volledig en allround thema af te leveren. Ploeggeest is vereist. (Ligt het voorbeeld niet in de samenwerking met Arnold Eloy?) We hopen dat de belofte blz. 292: een register van de aangehaalde reuzen met naam en toenaam, per ambacht en beroep, van zaaknamen, als afzonderlijke publikatie gauw tot stand kan komen. Een toemaat voor Oostvlaamse Zanten of een ander tijdschrift.

Het jongste werk van R.v.d.L. is een sterke aanwinst voor de studie over reuzen in Vlaanderen. Weliswaar zijn er nog aspecten die de auteur niet heeft aangeraakt en m.i. dienden vermeld te worden, o.a. de internationale Kongressen die gehouden werden te Rijsel in 1956 (O.Z. 1957, blz. 5), te Mechelen in 1963 (O.Z. 1963, blz. 337) en die aanleiding gaven tot de stichting van het Internationaal Studiekomitee betreffende de omme-gangreuzen. Deze wetenschappelijke instelling heeft, via René Meurant, heel wat studiemateriaal bijeengebracht voor de kennis van de reuzenproblematiek. In de bibliografie ontbreekt de naam van Jos Vermeulen, promotor van de reuzenstudie in Vlaanderen, die een proeve van het eerste inventaris publiceerde in Oostvlaamse zanten (25ste jg. 1950, p. 21-32).

In de inventaris had de auteur kunnen verwijzen naar de bladzijde waar diezelfde reus besproken of afgebeeld wordt.

Voorname op- en aanmerkingen doen geenszins afbreuk aan de grote verdiensten van het boek en van de auteur in het bijzonder. Voor de eerste maal worden we gekonfronteerd met een inventaris van het Vlaamse reuzenpatrimonium. Deze verdienste mag niet onderschat worden, rekening houdend met het vorsingswerk dat hiervoor moet verricht worden ter plaatse en door contacten met bezitters of eigenaars van reuzenfiguren. Uit de studie hebben we geleerd dat reuzen niet enkel dienen beschouwd te worden als speka-

kelfiguren die een show moeten opluisteren, zoals in de middeleeuwse ommegangen en processies. Het boek illustreert duidelijk de rol van de reuzen in de verheerlijking van het historisch verleden, in de bekendmaking van een lokale economische bedrijvigheid of als spiegelbeeld van het dagelijkse leven en de nieuwigheden in onze maatschappij. Deze nieuwe visie mag hier wel worden onderstreept.

De rol van de jongste initiatieven weerspiegelt zich in de brief van John Lundström (blz. 123 met zijn mooi portret erbij!) die de kentering aanstipt.

De grafische afwerking en luister weerspie-

gelt de kunde van de auteur.

Een grote verscheidenheid van afbeeldingen, met o.a. reuzen, optochten, geboorteakten, geboortekaartjes, huwelijksaankondigingen, doodsprentjes en -brieven illustreren het boek. We bevelen het bezit van het boek aan bibliotheken, gemeentebesturen en verenigingen-eigenaressen van reuzen.

Een hartelijke felicitatie aan de uitgever en de auteur van **Reuzen in Vlaanderen!** Renaat van der Linden heeft andermaal een reuze-steen bijgebracht in de discipline van de volkskunde.

Marcel Daem

Cas GOOSSENS.

Bij ons in 't dorp. Landelijk leven in Vlaanderen een halve eeuw geleden. Brussel-Amsterdam, Elsevier, 1986, 160, 38 ill., 495 F.

De reeks **Waar is de tijd** stak van wal met **Kom eens naar mijn kamer. Een halve eeuw collegeleven in Vlaanderen** van **Vic de Donder**. (Zie dit tijdschrift, 61, 1986, 255-56).

Hoe verken je het leven? Op basis van welke middelen en in welke dimensies? De auteur Henri van Daele verkent zijn omgeving aan de hand van zijn grootvader. Opa is zijn vriend en vertrouwenspersoon, op en top. Eén persoon is er leidraad en leidraad.

In *Bij ons in 't dorp* beleef je een totaal andere dimensie. De titel is tweeledig: *Bij ons*, een sociale aangelegenheid. Je kunt dat overal horen bij kaarters, kaatsers, spaarders en vul zelf maar een lange reeks aan. *In 't dorp* is een geografische omligning. Een dorp is (of was) een geheel. Zelden werd er iemand uitgestoten.

In Vlaanderen verschijnen er meer dan honderd zeventig tijdschriften van heemkringen die hun gemeente, hun heimat ontleden, stuk voor stuk. Het boek van Cas Goossens heeft de specifieke aard en waarde, dat je nooit de indruk ondergaat een deel te lezen. De figuren en taferelen hangen allemaal aan elkaar vast, in een klein of groot kader. Maar alle figuren leven echt en hecht. Je ziet hen onwillekeurig, van binnen en van buiten, in een leef- en denkmilieu. Daar ontdekken de 'autochtonen' ofte inheemsen zichzelf een tweede keer, eerst in de realiteit, hier in een beeldrijke en sierlijke taal.

De lezers en lezeressen zien een dorp 'typisch' blootgelegd met zijn eigen-aardige trant en trek, draai en zwaai. Vele lieden beelden zich in, dat het ene dorp op het andere gelijkt. Dat geschiedt als je alleen op een straat, een uithangbord, een lied gaat letten, op een luttel onderdeel.

Elk dorp heeft een andere stempel en stijl. Hier levert de rivier de stempel. Ons dorp dankt zijn bestaan aan de rivier, die er eeuwenlang leven heeft gebracht. Aldus begint het boek. Welke historicus of heem- en volkskundige slaagt erin het leven van zijn heimat aan één element te binden? De rivier vloeit en stoeit met betrekkelijke regelmaat door het verhaal, ook waar we dat net verwachten. Kindjes kwamen niet uit de rode kolen of met de ooievaar. Moeders haalden hun boreling af bij de boot op de rivier. Een heel verhaal was er bij, hoe de schipper onderweg alle jongetjes reeds had uitgedeeld en dus een meisje meegaf, hoe moeders het bed moesten houden door kou te vatten bij het water.

De smalle en ondiepe rivier zorgde wel- eer ook voor de economie door het transport met trage platte schuiten. Toch werd ze gevreesd. Peer van 't Gasthuis was er verdrongen. Ze had Fiktoor van Puttekes misleid. De Kolenbus is erin gesukkeld. In 1940 hebben vreemdelingen gepoogd haar loop om te buigen. Het is hun slecht gekomen. De rivier heeft zich niet laten dwingen.

Het dichtvriezen bracht een wijziging in het bestaan, door het schaatsen kilome-

ters ver. De visvangst en onwaarschijnlijke verhalen, de visstokken en werphengels, het peuren en sleuren met een sleepnet, de overzet met een bark, het zuiveren van het water door het kruid, dat alles en nog meer, o.a. de drukte van de erwte-tijd en de konservenfabriek leeft rond *Volk aan het water*.

Andere hoofdstukken schuiven aan, met karakteristieke titels: *Het zweet van ons aanschijn*. *Het Steentje*. *God en zijn heiligen*. *De Sussen en de Geuzen*. *De meester en zijn school*. *De vier jaargetijden*.

Het zweet... raakt het min behandeld vraagstuk van de pendelaars, mannen als mijnwerker in Limburg en daarna in de Borinage. "Iedere nacht stonden ze op om kwart over drie. Om vier uur kwam de bus hen halen... 's Avonds om half zeven zette de bus hen weer thuis af... Het daglicht zagen ze niet". Het drama van Marcinelle op 8 augustus 1956 hebben ze in het dorp pijnlijk ondergaan, met twee slachtoffers, dood meer dan honderd kilometer van huis. Een van de zeven die levend uit de brandende put zijn gehaald, is ook van ons dorp. Zijn vrouw heeft eenentwintig dagen voor de poort van de mijn gestaan: de ploeg voor de bietenoogst in Waals-Brabant, het werk aan de dokken in Antwerpen, optrekken met seizoenarbeiders, de groei van en het werk in de konservenfabriek brengt een 'importartikel' aan het licht: bij de Duitser (een technicus uit Braunschweig om de machinerie te beredderen) stond de eerste versierde kerstboom die er in ons dorp ooit te zien geweest is. De burgemeester, baas van de fabriek, die voor werk zorgde in en buiten zijn zaak, een begaafde naaister naar Parijs wou sturen om hier een Haute-Couture-zaak te openen, Charel van Warrekes die op zeker ogenblik meer dan zeshonderd werknemers en over de honderd vrachtwagens had, de grote en kleine boeren, met het aanvaarden of wantrouwen van moderne machines, de ronde met de dorsmolen, de mensen en tuigen defileren met en zonder zweet, rond vele anekdoten.

Het hoofdstuk *Het steentje* tekent schamper en scherp hoe door de diamantslijperij een nieuw soort werkvolk in het dorp ontstaat, nieuwe bazen en rijkdom en manier van leven. De slijpers waren de heren onder de arbeiders, in de jaren twintig. Een wereld apart, met de angst voor controleurs, en de opluchting als een zwart gezicht met een lachende mond vol witte tanden verscheen: de Bomma met zijn zwarte bollen. Hij droeg een zwarte pardessus, zomer en winter. Zo schaterlacht en schittert dit boek, met de leukste invalen op een onverwacht moment.

God en zijn heiligen toont het leven en sneven van groot en klein, de zondagmis, het verloop van het kerkelijk jaar met grote en kleine hoogdagen, met Sinte Greef, graaf van Half-Vasten, die zijn geschenken 's nachts bracht. Sint-Niklaas kwam later uit Antwerpen, als de diamantslijperij meer welvaart had gebracht. Zo zitten er vele feiten en feitjes in elkaar verstrengeld met hun oorzaak en gevolg.

De Sussen en de Geuzen leven gescheiden en geschonden door een ingewortelde rivaliteit, met een houvast aan en een contrast van fanfares, hun vergaderlokaal. Verkiezingsbriefjes en programma's, redevoeringen bij een overlijden zijn ingeschakeld als heerlijke en leerrijke getuigenissen.

De meester en zijn school kennen in elke gemeente hoogte- en laagtepunten, met toppunten van meesters. Speelplaatsen, vakantie, scoutsgroepen, het verzet en de pret rond de fabriek, de toekomst voor meer en voor mijn begaafden... voortstuderen... in de meeste gevallen was er geen denken aan... de kleine boeren met zes koeien en dertien kinderen... zoals bij Verschuieren thuis... daar zijn ze koureurs geworden, zes jongens. Met wielrennen was veel geld te verdienen. Enig dat kaptittel.

De vier jaargetijden weerspiegelt de originele aanpak van de auteur. Een beeld van de natuur of van de woonst, maar elk seizoen is gebonden aan een persoon of personen, dewelke in die omstandigheden zo typisch leven, individueel of in groep. Het boek eindigt met de hand van grootvader op het hoofd van het kind, en de uitleg bij elk huis: daar woont... daar woont... telkens een leren kennen van alle huizen en hun bewoners. Is dat mogelijk? Zeker. Dit boek levert het bewijs. Geen film. Een film flitst te vlug. Niet te veel stoeten. Een défilé van mensen en gebeurtenissen, van belevenissen klein en groot, een halve eeuw geleden. Talrijke tekeningen, netjes afgerond, soms uitdeinend, steeds uitstekend, met een typische krol als inzet en een korte zwaai tot slot, raak gelijk vele typen van ons volk zelf.

Tien hoofdstukken vatten het volk in zijn geest en feest, in zijn zwanen en zweten. Dat volk leeft niet meer, maar het leeft voort in het boek! Een auteur met een groot hart en een vaardige hand, zoals de mensen van Itegem in de provincie Antwerpen.

Renaat van der Linden

(1) Henri van DAELE, *Pitjemoer*.

HET HANDBUCH DER EUROPÄISCHEN VOLKSMUSIKINSTRUMENTE.

Uitgegeven door VEB Deutscher Verlag für Musik te Leipzig.

Omstreeks 1960 heeft een aantal musicologen het plan opgevat om een **handboek** van de Europese volksmuziekinstrumenten uit te geven. De uitwerking van dit initiatief werd toevertrouwd aan twee befaamde deskundigen: Erich Stockmann (Berlijn DDR) en Ernst Emsheimer (Stockholm). De consensus die resulteerde uit het voorbereidend werk voorzag in een publikatie per land (eventueel onderverdeeld per gewest), rekening houdend met de huidige staatsgrenzen. In het **handboek** komen niet alleen de volwaardige muziekinstrumenten aan bod, maar bijv. ook een groot aantal speeltuigen die alleen maar een bepaalde klank of geluid produceren, zoals ratels, bellen, kleppers e.d. De indeling is gebaseerd op de bekende **Systematik der Musikinstrumente** van Erich M. von Hornborstel & Curt Sachs, Berlijn, 1914: ieder instrumenttype in zes hoofdstukken: I. Terminologie, II. Ergologie, III. Speeltechniek & muzikale mogelijkheden, IV. Repertoire, V. Gebruik, VI. Geschiedenis & verspreiding. Reeds in 1967 verscheen het handboek van Hongarije, van Bálint Sárosi, pas in 1974 het werk van Ludwig Kunz over Bohemen en Moravië. In 1981 volgt Zwitserland met de studie van Brigitte Geiser en in 1983 het onovertroffen werk van Oskar Elsček over Slovaĳie.

Niet iedereen kon dit initiatief onderschrijven - omwille van zeer uiteenlopende redenen - zodat een aantal publikaties elders verschenen maar met hetzelfde doel. De belangrijkste hiervan zijn: **Atlas muzykal'nych instrumentov narodov SSSR**, in het Russisch van K. Vertkov e.a., in 1963 en heruitgegeven in 1975; - **Greek Folk Musical Instruments** van F. Anonyanakis, in 1979.

Vanwege de initiatiefnemers kregen we reeds jaren geleden de opdracht om de samenstelling van het **handboek** te koördineren voor België (of indien u verkiest, voor de Vlaamse en Waalse gewesten, Brussel en het Duitstalig gebied). Het zal niemand verwonderen dat we deze studie wensen af te werken met onze kollega's Wim Bosmans en Luce Moïses, terwijl voor sommige hoofdstukken beroep gedaan werd op bijkomende deskundigen. De definitieve teksten komen stilaan klaar en worden vertaald in

het Duits. Maar vanzelfsprekend mag je ook een Nederlandse en Franse versie verwachten die met meer fotografisch materiaal zal zijn gedocumenteerd. Sommige instrumenttypes worden daarbij nog uitvoeriger behandeld in een afzonderlijke monografie.

Het ligt in de bedoeling van de auteurs om regelmatig in een paar lijnen één of meerdere instrumenttypes voor te stellen, inzonderheid de speeltuigen waarover een aantal gegevens ontbreken. Zo maakt Wim Bosmans u in deze bijdrage vertrouwd met zijn onderzoek naar de vijftradietie.

We verwachten dat de lezers aan dit initiatief zeer intens meewerken en alle mogelijke gegevens aan de auteurs overmaken, waarvoor bij voorbaat onze oprechte dank.

Met uw hulp wordt deze publikatie ongetwijfeld een hoogtepunt in onze volksmuzikale herleving.

Hubert BOONE

Lid van de Koninklijke Commissie voor Volkskunde (Vlaamse sektie).

Wetenschappelijk medewerker aan het Instrumentenmuseum te Brussel.

Op zoek naar de vijftradietie in het Vlaamse land.

In 1722 betaalde de Sint-Sebastiaansgilde van Sint-Lambrechts-Woluwe **op de sinxendagh aen tamboer ende vijfelaer voor hun spelen vier guld**. De vijfel of vijfjer is een kleine dwarsfluit die in de regel wordt begeleid door een trom. Men neemt aan, dat het instrument in West-Europa is terechtgekomen via Zwitserse huurlingentropen. De eerste sporen van een inheemse traditie duiken op het graafschap Vlaanderen, in de eerste helft van de 16de eeuw. Tot de 19de eeuw was het duo vijfjer en trom op vele plaatsen van de partij wanneer de gilde vierde, vooral om de optochten op te luisteren, vaak met een dansende nar erbij. In Brabant weerklonken vijfjer en trom voor het laatst in het begin van deze eeuw, o.a. in Mechelen (1913) en in Drogenbos (1905). De traditie houdt nog stand in het zuiden van Oost-Vlaanderen, met name in Mater (Sint-Amelbergaviering) en Ronse (gilde-

feesten en Fiertelommegang met Sint Hermes).

Het gebruik van fluiten in de volksmuziek van ons land wordt momenteel grondig onderzocht door ondergetekende, wetenschappelijk medewerker van het Brusselse Instrumentenmuseum. Voor de fijfer beschikt hij reeds over een massa materiaal uit het graafschap Vlaanderen. Over Limburg is hem tot hier toe zo goed als niet bekend. Het oude hertogdom Brabant heeft al een en ander opgeleverd, maar er moet nog veel meer te vinden zijn. Daarom doet hij een oproep tot al wie begaan is met de geschiedenis van onze schuttersgilden en andere plaatselijke verenigingen om in dorpsmonografieën, heemkundige bij-

dragen of in oude rekeningen en verslagboeken op zoek te gaan naar fiffelaars, fluiters, pijpers e.d. Deze vermeldingen leren heel wat over het gebruik, de verspreiding, de geschiedenis en de benamingen van het instrument. Misschien duikt er hier en daar zelfs een foto op.

Wim Bosmans hoopt dat zijn studie kan bijdragen tot een herleving van de fijfertraditie in o.m. het gildewezen en de volksdanswereld. Sinds kort wordt het instrument trouwens weer gebouwd door Herman Dewit van 't Kliekske.

Alle inlichtingen zijn welkom op het volgende adres: Wim Bosmans - Kwijtveld 16 - 2980 Boortmeerbeek - Tel. 015/51.60.16.

Nog verkrijgbaar:

● **GEBRUIK VAN FARMACEUTISCHE EN VOLKSE GE-NEESKRUIDEN**

Het meest complete en wetenschappelijk degelijke werk over het medicinaal gebruik van kruiden!

Door Apot. L. VANDENBUSSCHE(+) en Dr. P. BRAECKMAN
320 blz. voor slechts **900 BF** (verzending inbegrepen).

● **ZIEKTEN EN REMEDIES IN DE VOLKSGENEESKUNDE**

Door Apot. L. VANDENBUSSCHE(+), Dr. P. BRAECKMAN en S. TOP

Over de soorten volksremedies, bijgeloof in de volksgeneeskunde, volksremedies voor 170 ziekten!

232 blz. voor 400 BF (verzending inbegrepen)

Bestellen door storting van het bedrag op rekening Gemeentekrediet 063-0240455-27 van Mw. M.J. Vandenbussche, Jasmijnstraat 15, Lovendegem.

Ernst Friedrich SUHR/Regina WEINKAUFF

"REVOLTE IM KASPERHAUS"

Köln, Prometh Verlag GmbH & Co. Kommanditgesellschaft (Huhngasse 4, 5000 Köln 1), 1983, 94 blz.

Katalogus over geëngageerd handpoppenspel in Duitsland en Oostenrijk tijdens het interbellum.

In 1983 ging, in het vormingscentrum van de Socialistische Rode Valkenjeugd te Oer-Erkenschwick, ten N.-O. van Recklinghausen, een poppenfestival door en tevens een tentoonstelling, ter gelegenheid van de heropening van het Archief der Duitse Arbeidersjeugdbeweging.

Het "Institut für deutsche und ausländische Arbeiterliteratur" te Dortmund stond in voor het thema en de publikatie van voornoemde katalogus.

Het concept ervan was van **Gina Weinkauff** en van **Fritz Suhr**, twee deskundigen en practici van poppenteatrs.

Revolte im Kasperhaus(1) kreeg als ondertitel mee **Ein Lesebuch in Dokumenten und Bildern zum Puppentheater der Arbeiterjugendbewegung.**

Naast de vermelde Suhr en Weinkauff werkten aan het boek ook studenten mee van het "Institut für deutsche und ausländische Arbeiterliteratur", de S.P.D. van Dortmund en het "Archiv der Arbeiterjugend" te Oer-Erkenschwick. Door deze activiteiten hoopte men dat het proletarische Kaspertheater de huidige poppenspelers zou inspireren.

Jurgen Klünder trekt in het "Ten geleide" de aandacht op de *Kasperfiguur*, een aan de bourgeoisie ongehoorzaam en door het volk geliefd kereltje(2), dat werd aanzien als het symbool van de buitenparlementaire oppositie tegen het leger, de rijke werkgever, de politie...

In zijn "Voorwoord" herinnert **Rainer Noltenius** eraan dat de arbeiderskultuur sinds de zestiger jaren in Duitsland een heropleving kende, voornamelijk inzake het arbeiderslied en het arbeiderstoneel. Het jeugdtheater bleef echter vergeten. Daarenboven interesseert Kasper tegenwoordig meer de jeugd der gastarbeiders dan de autochtone. Turkse groepen treden trouwens ook op met "Karagöz", hoofdpersonage in hun traditioneel schaduwspel, naar een Turks-Islamitische komediant die de huiskerende kruisvaarders volgde. (zie Simmen, R., *The world of puppets*. London, '75, 11)

In verscheidene hoofdstukken handelt men verder over de "*Rote Kasper*" maar tevens krijgt men een overzicht van de evolutie van het proletarisch of volkse poppenspel in de geïndustrialiseerde landen van West-Europa, met de nadruk op het speciaal verschijnsel in Duitsland en Oostenrijk vóór 1933-'34.

Vanaf de jaren twintig spraken theoretici zich uit voor het gebruik van Kasperpoppenspel als revolutionaire toneelkunst, zo deden **Edwin Hörnle** inzake de kommunistische kinderbeweging in Duitsland evenals **August Wittfogel** en **Felix Fechenpach** te Berlijn die o.m. in de "Kinderfreunde"-beweging werkte(3), waar hij poppenspel vertoonde met zijn "Genosse Kasperle". Vanaf 1926 verschenen zijn Kasperstukken in het blad "Der Kinderfreund".

Socialistische opvoeders stichtten in 1927 te Wenen een "Kasperlkring"(4) en tussen 1929 en '32 verschenen er in diezelfde stad en te Leipzig verschillende boeken over "Der Rote Kasper".

Van 1930 af begon de Oostenrijkse "Kinderfreunde" de zgn. "Kasperlkisten" uit te lenen. Dat waren uitgediende suikerdozen waarin alle nodige materialen om Kaspertheater te spelen, samen waren verpakt.

Van zodra ze aan de macht waren, ensceneerden de nazi's een progromstemming tegen de arbeidersbeweging. Massaal werden de aanhangers vervolgd, naar concentratiekampen gevoerd en sommigen gefusilleerd, o.m. Felix Fechenpach, in juli 1933 gevat en even later neergeschoten.

Vanaf 1934 gebeurde hetzelfde in Oostenrijk...

Na 1945 werden inspanningen gedaan tot de renaissance van de Rode Kasperle, o.m. door **Adolf Maticka**, socialistisch opvoeder, poppenspeler en auteur, door **Fritz Blazsovski** die in 1947 een handleiding schreef "*Vom Roten Kasperl*" en door **Inge Sorde**, toonkunstenaar, die met behulp van de "Freie deutsche Jugend", een teatertje oprichtte dat sprookjes naast propagandastukjes opvoerde.

Spijts alle inspanningen in Duitsland en Oostenrijk kwam er geen heropleving van het "rode" Kasperspel. Invloeden van hedendaagse jeugdliteratuur en van eigentijdse Tsjechoslovaaks en Russisch experimenteel poppenspel lagen daarbij aan de basis.

Tot de erfgenamen van de Rode Kasper behoorden, tijdens de 70-er jaren de politiek geëngageerde speelgroepen de de Bondsrepubliek. Relevante problemen zoals de werkloosheid, het beroepsverbod, de bewapeningspolitiek e.a. werden aangesneden. Deze speelgroepen bestonden steeds gedurende een korte tijd.

Uitzondering vormde de jeugdkultuurgroep uit Karlsruhe die, samen met Eva Maartin, o.m. met poppenspel experimenteerde. Ook een schaduwtheater te München interpreteert voor volwassenen nog steeds, sinds 1975, hoofdzakelijk stukken van Brecht, Wedekind en Tucholski.

Besluit

Het boek "Revolte im Kasperhaus" is boeiend, zowel voor historici als voor volkskundigen. Het handelt over een apart, politiek-geëngageerd poppenspeltype dat, tijdens het interbellum, uitsluitend in Duitsland en Oostenrijk voorkwam(5).

Ontstaan uit het traditionele handpoppenspel waarin Kasper een volks hansworstfiguurtje was voor kinderen, werd deze pop, vanaf het Weimartijdperk tot 1933, voor propagandistische doeleinden gebruikt, zowel in kommunistische als in socialistische groeperingen.

Dergelijk kinderteater hebben we in ons land nooit gekend.

Ook na de Tweede Wereldoorlog hebben onze, voor het merendeel draad- en standpoppentheaters, zich doorgaans gehouden aan neutrale opvoeringen van vertellingen en sprookjes.

L. Hoste

-
- (1) Kasper = Kasperl(e) was en is de hoofdpersonage in het Duitse en Oostenrijkse handpoppentheater. Deze "revolte" verloopt parallel met de geschiedenis der plaatselijke socialistische en kommunistische arbeidersbeweging, verboden en vervolgd vanaf 1933 door het nazi-regime.
  - (2) In zekere zin te vergelijken met het Gentse Pierke, een draadpop waarmee men echter nooit op een "geëngageerde" toer is gegaan!
  - (3) In 1908 werd de Oostenrijkse *Kinderfreundebewegung* door **Anton Afritsch** gesticht. Onder invloed van de succesvolle activiteiten werd in 1923 besloten tot de oprichting van de "Reichsarbeitersgemeinschaft der Kinderfreunde Deutschlands".
  - (4) In 1927 organiseerden de Duitse socialisten de zgn. "Kinderrepubliken", vakantiecampen in de zin van de padvindsters. Kasper was present en zorgde voor de leuke stemming. De toehoorders waren meestal de medespelers.
  - (5) In Rusland werd, bij 't begin der 30-er jaren, de *rode Petrushka* tegen de politiek-reaktionairen ten tonele gevoerd.